

Rapport 2009-003

**Små håndverksfag -
statusgjennomgang**

Små håndverksfag - statusgjennomgang

Utarbeidet for
Utdanningsdirektoratet

Innhold:

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER	1
1 BAKGRUNN, PROBLEMSTILLING OG METODE	13
1.1 Bakgrunn	13
1.2 Problemstilling	14
1.2.1 Definisjoner, begreper og ulike håndverkslister	15
1.2.2 Drøfting av problemstillingen	19
1.3 Metode.....	20
1.3.1 Eksisterende informasjon	20
1.3.2 Dybdeintervjuer.....	20
1.3.3 Kartlegging blant utdanningsavdelingene i fylkeskommune	21
1.3.4 Spørreundersøkelse – Personer som har avlagt svennebrev	23
1.3.5 Spørreundersøkelse – Virksomheter i fagene	28
2 MARKEDET FOR HÅNDVERKSPRODUKTER	33
2.1 Etterspørsel etter håndverksprodukter og -tjenester.....	34
2.1.1 Utgangspunkt: etterspørsel etter sluttprodukter	34
2.1.2 Stor konkurranse i sluttproduktmarkedet	35
2.1.3 Etterspørsel etter de immaterielle kultursidene ved håndverksproduktene	39
2.2 Tilbud av håndverksprodukter	42
2.2.1 Type virksomheter: mikroverksteder	42
2.2.2 Små fagfellesskap – liten intern konkurranse	44
2.3 Oppsummering	45
3 HVA ER BEHOVET FOR ARBEIDSKRAFT FREMFOR?	47
3.1 Synet på arbeidsmarkedet generelt.....	47
3.2 Hvem avlegger svenneprøve og hvordan går det så?.....	49
3.2.1 Hvem tar utdanning og hvorfor?	49
3.2.2 Hvordan har det gått med de nye svennene?.....	51
3.3 Hva tror bedriftene om fremtiden?.....	61
3.3.1 Fagets fremtid og aktivitet i bedriftene	61
3.3.2 Interessen for å ta inn lærlinger.....	62
3.4 Oppsummering	64
4 OPPLÆRING AV UTØVERE I SMÅ HÅNDVERKSFAG	65
4.1 Kunnskapsløftet.....	65
4.2 Rettigheter, aktører og ansvarsfordeling	65
4.2.1 Rett til videregående opplæring	65
4.2.2 Aktører og ansvarsfordeling.....	66
4.3 Tilbud og opplæringsmodeller	70
4.3.1 Generell struktur i dagens utdanningstilbud	70
4.3.2 Små og verneverdige håndverksfags plass i strukturen	72
4.3.3 Elevenes etterspørsel bestemmer tilbudet av Vg2-plasser	74
4.3.4 Læreplasser, teori og informasjon om særløpsfagene.....	76
4.3.5 Begrensede muligheter til å avvike fra modellene	77
4.3.6 Positive holdninger til landsdekkende tilbud	78
4.3.7 Muligheter for tilbud i utlandet	80
4.4 Innhold i opplæringen	80

4.4.1	Læreplanverket.....	81
4.4.2	Lærere	81
4.4.3	Læremidler	83
4.4.4	Læreplasser	83
4.4.5	Prosjekt til fordypning.....	86
4.5	Oppsummering	88
5	ER OPPLÆRINGEN TILPASSET FAGENES BEHOV?	89
5.1	Vurderinger av opplæringen før Kunnskapsløftet.....	89
5.1.1	Resultat: endelig fagkompetanse.....	90
5.1.2	Prosess og rammebetingelser	91
5.2	Hva vil Kunnskapsløftet bety?	93
5.2.1	Fylkeskommunenes vurdering av Kunnskapsløftet	93
5.2.2	Bedriftenes vurdering av Kunnskapsløftet.....	95
5.2.3	Vurderinger i eksisterende dokumentasjon.....	96
5.3	Oppsummering	96
6	SMÅ ELLER VERNEVERDIGE – NÆRING ELLER KULTUR?	97
6.1	Små fag og håndverk i vanskelige markeder	97
6.2	Hvilke håndverk har kulturhistorisk verdi?.....	100
6.2.1	Mulige kriterier for å definere håndverk som bør støttes.....	100
6.2.2	Nærmere om konkrete fag.....	102
6.3	Hvilke tiltak bør vurderes?.....	103
6.3.1	Tiltak i utdanningssystemet.....	103
6.3.2	Tiltak i kultursektoren og næringspolitiske tiltak	109
6.3.3	Tiltak må prioriteres	113
6.4	Oppsummering	113
	REFERANSER.....	115
	VEDLEGG 1: INTERVJUER	119
	VEDLEGG 2: KARTLEGGINGSSKJEMA – FYLKESUNDERSØKELSEN.....	121
	VEDLEGG 3: SPØRRESKJEMA – PERSONUNDERSØKELSEN	139
	VEDLEGG 4: SPØRRESKJEMA – BEDRIFTSUNDERSØKELSEN.....	161

Sammendrag og konklusjoner

Resymé

Vi har kartlagt produkt- og arbeidsmarkedssituasjonen for 31 såkalt små og verneverdige håndverksfag. Kartleggingen viser at utøverne er få, små og møter betydelig konkurranse fra industri, import og hobbyhåndverkere, og at det er vanskelig å få jobb i fagene. Det finnes dessuten en rekke andre gamle og tradisjonsbærende fag, håndverk og teknikker som trolig har en tilsvarende markedssituasjon, eventuelt er i ferd med å dø ut eller allerede har dødd ut. Alle disse fagene og håndverkene kan være kandidater til offentlig støtte gjennom utdanningssystemet, kultursektoren eller næringspolitikken. Hvilke fag og håndverk dette gjelder, må bestemmes ut fra fastsatte kriterier. Økonomisk støtte mener vi er avgjørende for å verne om gamle håndverkstradisjoner.

Bakgrunn

Gamle håndverksferdigheter er en del av vår immaterielle kulturarv. I 2006 ratifiserte Stortinget UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. Vern av den immaterielle kulturarven er imidlertid ikke en ny idé.

Siden begynnelsen på 1990-tallet har en gruppe på 30–35 håndverksfag – såkalt *små og verneverdige håndverksfag* – blitt særbehandlet i den videregående opplæringen, for å sikre videreføring av fagene. Særbehandlingen har bestått i at tilskuddet som følger lærlingene i disse fagene er dobbelt så stort som lærlingtilskuddet i andre yrkesfag. Økt lærlingtilskudd skal øke bedriftenes villighet til å ta inn lærlinger, og på den måten bidra til å videreføre håndverkstradisjonene.

Problemstilling

Utdanningsdirektoratet (Udir) er ansvarlig for tilskuddsordningen og har bedt Econ Pöyry om å undersøke status for de små og verneverdige håndverksfagene og andre tradisjonelle håndverk. Undersøkelsen skal omfatte

- *en kartlegging og analyse av opplæringstilbud, næringsssituasjon og andre kjennetegn ved de 31 lærefagene som defineres som små og verneverdige håndverksfag i 2008. Vi skal vise hvilke faktorer som er avgjørende for om et fag kan videreutvikles og om det opprettes læreplasser.*
- *en vurdering av om noen de 15 lærefagene som tangerer kriteriene som gjelder for å være blant små håndverksfag også burde få slik status og dermed økt lærlingtilskudd, samt om det er andre gamle håndverk som bør bli en del av den videregående opplæringen*
- *forslag til tiltak og endringer i den videregående opplæringen for håndverksfagene, under følgende betingelse: Videregående opplæring skal tilpasses håndverksfagenes behov – også de fremtidige – best mulig.*

Undersøkelsen er basert på eksisterende dokumentasjon, intervjuer med aktører i håndverkssektoren og tre spørreundersøkelser: én blant alle fylkeskommunene (fylkesundersøkelsen), én rettet mot personer som har avlagt svennebrev i små og verneverdige håndverksfag de siste 11 årene (personundersøkelsen) og én rettet mot virksomheter og

bedrifter med aktivitet innenfor små og verneverdige håndverksfag (bedriftsundersøkelsen).

I fylkesundersøkelsen var målet å kartlegge opplæringstilbudet og fleksibiliteten i tilbudet, innholdet i opplæringen (lærere, læremidler, prosjekt til fordypning og muligheten for læreplaner) og fylkeskommunenes syn på Kunnskapsløftet. I personundersøkelsen var målet blant annet å kartlegge de nye svennenes interesse for fagene og utdannelsen, arbeidsmarkedet og hvordan de bruker utdannelsen. I bedriftsundersøkelsen var målet først og fremst å kartlegge type og størrelse på bedriftene, karakteristika ved kundene, bruken av lærlinger, synet på utdannelsen. De nye svennene som oppga at de drev eget firma innenfor håndverket fikk også tilsendt bedriftsskjemaet.

Konklusjoner og tilrådinger

Situasjonen for små og verneverdige håndverksfag

De små og verneverdige håndverksfagene omfatter produksjon av en del typer klær, sko og annen bekledning (blant annet bunader og skinn- og pelsprodukter), bruks- og prydgjenstander til hus og hjem (blant annet blyglass- og smedprodukter), redskaper, bruks- og nyttegjenstander som andre yrkesgrupper bruker (blant annet tønner og børser) samt samiske husflidsartikler: kriteriet for at et lærefag i videregående opplæring skal få status som lite og verneverdig er at det tegnes 15 eller færre nye lærekontrakter i løpet av tre år, samt at faget ivaretar gamle teknikker og tradisjoner.

Situasjonen i produkt- og arbeidsmarkedet

Små og verneverdige håndverksfag – og andre gamle håndverk har oppstått og utviklet seg fordi mennesker har hatt behov for, og etterspurt klær, sko, bruks- og prydgjenstander til hus og hjem, redskaper med mer. Tradisjonelt kunne disse varene kun fremstilles for hånd – enten av profesjonelle håndverkere eller ved hjemmeproduksjon. I dag er produksjonsmulighetene mye bredere. Bedriftsundersøkelsen viser at utøvere i små og verneverdige håndverksfag opplever sterk konkurranse fra industriproduksjon og utenlandske håndverkere, samt en del konkurranse fra hobbyhåndverkere.

Også etterspørselen har endret seg. I dag er de små og verneverdige håndverksfagene en del av vår immaterielle kulturarv. Det preger både den enkelte etterspørter og samfunnet som helhet. Virksomhetene i bedriftsundersøkelsen rapporterer at mange av kundene er opptatt av at produktene deres er håndlaget og at det er knyttet en tradisjon til produktene. Det er altså ikke lenger kun produktens funksjon som har en verdi. Stortingets ratifisering av UNESCO-konvensjonen viser at samfunnet/myndighetene ønsker å ta vare på disse og andre gamle og tradisjonelle håndverk.

Selv om små og verneverdige håndverksprodukter er private goder som konsumeres av enkeltpersoner og virksomheter kan gammel håndverkskunnskap delvis betraktes som et offentlig gode. Offentlige goder er karakterisert av at ingen kan hindres fra å konsumere godet når det først er produsert og at mange kan dele på godet uten at verdien av konsumet reduseres av antallet som deler. Et annet karakteristika er at markedet ikke vil produsere nok i forhold til befolkningens preferanser for godet, uten en eller annen form for økonomisk støtte. Det skulle tilsi at offentlig sektor var en stor og viktig innkjøper av små og verneverdige håndverksprodukter. Informasjonen vi har fått gjennom bedriftsundersøkelsen og intervjuene tyder på det ikke er tilfelle. Det er først og fremst gjennom utdanningssektoren offentlig sektor har tatt et eksplisitt ansvar.

Konkurransen fra annen type produksjon, og en lite synlig offentlig innkjøper innebærer at nesten halvparten av de nye svennene og virksomhetene opplever at det er vanskelig å få jobb i det faget de representerer. Det ser ikke ut til å ha vært noen endring de siste fem årene, og få forventer noen endring de neste fem årene.

- Samlet sett har bedriftene en moderat tro på fremtiden: noe større tro på egen virksomhet enn på faget som helhet. Et flertall mener at rekrutteringen til fagene er for liten, likevel er viljen til å ta inn lærlinger i tiden fremover ikke spesielt stor. Begrunnelsen for at de ikke vil ta inn lærlinger er at de ikke har råd og at lærlingene krever for mye opplæring.
- De fleste nye svennene er imidlertid fornøyd med utdannelsen og særlig med muligheten til å arbeide med noe interessant, noe særegent, med tradisjoner og kultur.

Opplæring av utøvere i små håndverksfag

Vi er nå midt i reformen Kunnskapsløftet. De første elevene gikk ut i lære høsten 2007, og de første svennebrevene i små og verneverdige håndverksfag vil bli avlagt våren 2010. Det kan bety at alle nye regler og retningslinjer ikke nødvendigvis er like godt innarbeidet alle steder. Fylkeskommunene har således en noe varierende oppfatning av rettigheter og muligheter i systemet. Det gjelder spesielt oppfatningen om plikten til å tilby prosjekt til fordypning, her er det også mange "vet-ikke"-svar.

En viss overvekt av virksomhetene i bedriftsundersøkelsen mener at fagutdanningen som har blitt gitt de siste årene er dårlig, et stort mindretall mener den hverken er god eller dårlig og en mellomgruppe mener den er god. De nye svennene er generelt noe mer fornøyd med læretiden enn med skoletiden.

Forventningene til Kunnskapsløftet er begrensede. De fleste fylkeskommunene har ingen mening, eller moderat tro på at Kunnskapsløftet vil styrke mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene. Heller ikke virksomhetene har store forhåpninger: ca halvparten er uenige i at utdanningen blir bedre.

Andre fag og håndverk med kulturhistorisk verdi

Små og verneverdige håndverksfag utgjør en delmengde av flere større mengder. For det første er de en del av lærefagene i videregående skole. For det andre er de en del av gamle og tradisjonelle håndverk og teknikker. Mengden av gamle og tradisjonelle håndverk er langt større enn de 31 fagene som i dag står på listen over små og verneverdige.

- For det første har Sekretariatet for små og verneverdige håndverksfag (SSV) utarbeidet lister over 15 *fag som tangerer kriteriene* for små og verneverdige (blant annet feier og trebåtbygger) og en liste på 7 håndverk, og en rekke spesialteknikker innenfor byggfagene, som *ikke er egne lærefag* i dag (blant annet replager og gyldenlærarbeider). Disse listene er ikke offisielle lister, men arbeidsredskaper. Generelt utøver SSV sitt arbeid gjøres etter retningslinjer fra Udir.

- En nordisk prosjektgruppe¹ har satt sammen en liste på 60 fag som i noen grad overlapper de tre listene til SSV (små og verneverdige, tangeringsfag og fag som ikke er egne lærefag), men som omfatter flere fag.
- I det som trolig er et av forarbeidene² til etableringen av listen over små og verneverdige håndverksfag på begynnelsen på 1990-tallet finner vi en enda mer omfattende liste over gamle fag, håndverk og teknikker. Det er ikke entydig hva som er fag, håndverk og teknikker, så det er vanskelig å angi antallet. Det fremgår imidlertid at mange av fagene og håndverkene som står på de tre listene til SSV har ”slektninger” som ikke er nevnt andre steder. For eksempel er hanskemaker gruppert sammen med buntmaker, øksesmed sammen med smed, taske- og pungmaker gruppert sammen med gyldenlærerarbeider, repsluger gruppert sammen med notbinder og notbøter.

Situasjonen for noen av disse andre små fagene, håndverkene og teknikkene som ivaretar gamle tradisjoner vil ligne situasjonen for små og verneverdige håndverksfag. Situasjonen for andre vil være forskjellig.

- Det er liten grunn til å tro at markedssituasjonen for andre gamle og tradisjonsbærende håndverk og teknikker som *fremdeles lever* er prinsipielt forskjellig fra markedssituasjonen for små og verneverdige håndverksfag. Blant annet vil markedet være lite, det vil være få, men idealistiske utøvere, konkurransen fra industri, import og hobbyhåndverkere vil være betydelig.
- Flere av håndverkene og teknikkene på listen fra forarbeidene til etableringen av listen med små og verneverdige håndverksfag er trolig *dødd ut*, og var kanskje forsvunnet allerede da listene ble laget.
- *Tangeringsfagene* har trolig en noe lettere markedssituasjon i og med at det per definisjon tegnes flere enn 15 nye lærekontrakter i løpet av tre år.
- Eventuelle *lærefag* der det inngås færre enn 15 lærekontrakter på tre år, men der det er strid om det kvalitative kriteriet for å komme på listen over små og verneverdige (ivaretagelse av gamle teknikker og tradisjoner) kan på den annen side ha en vanskeligere markedssituasjon.

Forslag og anbefalinger for små og verneverdige håndverksfag og andre

Vi skal vurdere om flere fag og håndverk bør ivaretas gjennom den videregående opplæringen, samt foreslå tiltak og endringer i opplæringen for at fagenes behov skal ivaretas best mulig. Dette er spørsmål om *hvilke fag* som bør støttes og *hvordan* de bør støttes.

Hvilke fag?

For å avgjøre hvilke håndverk og teknikker som bør støttes mener vi man må ta for seg en relativt stor mengde kandidater og vurdere dem etter fastsatte kriterier. Et sett med kriterier kan være at håndverkene har en *kulturarvdimensjon*, at det er en *etterspørsel* etter håndverksproduktene, at *kostnadene* ved støttetiltakene står i forhold til nyttegevinsten og at listen er *dynamisk*, det vil si at fag kan tas ut og inn avhengig av endr-

¹ Thommessen, T. (2008) *Spor i Norden. Yrkeskompetanse i små håndverksfag for voksne i Norden. 2006-2008. Prosjektrapport*. Nordisk Håndverksforum.

² Rådet for fagopplæring (1989) *Tilrådingar og uttalelser fra RFAs arbeidsgruppe for NOU-oppfølging*.

inger i de øvrige kriteriene. Selve utvelgelsen av håndverkene på grunnlag av kriteriene bør gjøres av en tverrfaglig sammensatt gruppe, der også relevante myndigheter er representert.

Det finnes trolig flere aktuelle kandidater til støtte enn SSVs lister over tangeringsfag og fag som ikke er egne lærefag. Om tangeringsfagene skal inn på listen over små og verneverdige håndverksfag er et spørsmål om hva man vil definere som ”små”. Om grensen settes til 15, 20 eller 25 lærekontrakter på tre år er et valg man må ta. Om de teknikkene som ikke er egne lærefag eller ikke del av lærefag i det hele tatt skal gjøres til lærefag er et spørsmål om teknikkene på listen er omfattende nok til å utgjøre et helt fag, om det faktisk er noen profesjonelle utøvere av håndverkene, om disse er villige til å ta inn lærlinger og så videre.

Hvilke tiltak?

Den videregående opplæringen kan tilrettelegges bedre ved å

- Gjøre det mer lønnsomt for utøverne og virksomhetene i de aktuelle fagene å bidra til opplæringen. Det kan for eksempel bety
 - Enda større lærlingtilskudd
 - Betaling for at prosjekt til fordypning blir en realitet
 - Annen økonomisk støtte til bransjene for bidrag til opplæringen
- Sentrale utdanningsmyndigheter tar et overordnet ansvar for at kvaliteten på opplæringen som gis i de små og verneverdige håndverksfagene blir best mulig. Det kan for eksempel bety
 - Bidra til erfaringsutveksling mellom de skolene som tilbyr aktuelle utdanningsprogrammer; hvordan løser de utfordringene med å tilby prosjekt til fordypning, at det ikke finnes læremidler i alle fag, at det ikke finnes fagutdannede lærer i alle håndverkene.
 - Utvikle læremidler
- Økonomisk støtte til personer som vil ta utdanning:
 - Stipender til voksne som vil ta fagbrev.
 - Stipender til voksne som vil ta mesterbrev som en påbygning til fagbrevet.

Tiltakene som bør iverksettes for å bevare og videreutvikle gamle og tradisjonsbærende fag, håndverk og teknikker må imidlertid strekke seg utover utdanningssektoren. Utdanningssektoren kan ikke alene ta ansvaret for vern av denne delen av den immaterielle kulturarven. Kultur- og næringsmyndighetene må ta sin del av ansvaret. Det kan skje gjennom direkte økonomisk støtte, bevisst innkjøpspraksis, eller spesielt utviklede næringsstøtteprogrammer.

De fleste forslagene våre er av økonomisk karakter, og er i stor grad på linje med forslag fremmet i andre utredninger. Vi tror ikke det er mulig å verne om den immaterielle kulturarven som gamle håndverkstradisjoner representerer uten at samfunnet er villig til å betale en viss pris. Markedet vil neppe ivareta de gamle tradisjonene i det omfanget som samfunnet og vernemyndighetene ønsker. Samtidig er det viktig å prioritere tiltak etter antatt gevinst og kostnad.

Executive summary

Summary

We have made a survey of the product and labour market situation for 31 so-called rare and protected crafts. The survey shows that practitioners are few, small and meet significant competition from industry, import and hobby crafts people, and that it is difficult to find work within these crafts. In addition, there is a series of other old and tradition-bearing) trades, crafts and techniques where the market situation can be assumed to be the same, and which might be dying out or have disappeared already. All these trades and crafts are potential candidates for public support through the education system, the cultural sector or business and industry policy. Which trades and crafts qualify for this, needs to be decided on the basis of fixed criteria. We believe that financial support is the decisive factor in protecting old craft traditions.

Background

Old craft skills are part of our intangible cultural heritage. In 2006, the Norwegian Parliament ratified UNESCO'S Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage from October 17, 2003. Protection of the intangible cultural heritage is, however, not a new idea.

Since the beginning of the 1990s, a group of 30–35 crafts – the so-called *rare and protected crafts* – have received special treatment in upper secondary education and training, in order to ensure that these crafts are passed on. Special treatment has consisted in the fact that the supplement which follows with apprentices in these crafts is twice as high as the apprentice supplement in other vocational professions. A higher apprentice supplement is meant to increase enterprises' willingness to take in apprentices, and thus contribute to the continued existence of crafts traditions.

Questions

The Norwegian Directorate for Education and Training (Udir) is responsible for the assistance scheme and has asked Econ Pöyry for a status report on the rare and protected crafts and other traditional crafts. The study covers the following:

- *A survey and analysis of training opportunities, business situation and other distinctive factors regarding the 31 recognized trades which are defined as rare and protected crafts in 2008. We show which factors are decisive for the further development of a trade and the establishment of apprenticeships.*
- *An assessment of whether some of the 15 vocational trades which come close to the current criteria for the definition of rare and protected crafts should also get this status and consequently qualify for a higher apprenticeship supplement, plus whether there are other old trades/crafts that should become part of upper secondary education and training.*
- *Suggestions for initiatives and changes in upper secondary education and training for crafts, under the following condition: Upper secondary education and training is to be adapted to suit the present and also the future needs of crafts in the best possible way.*

Our study is based on existing documentation, interviews with people active in the crafts sector, and three surveys: one amongst all Norwegian county municipalities (county survey), one targeted at persons who have completed a journeyman's certificate in one of the rare and protected crafts during the last 11 years (person survey), and one targeted at businesses and enterprises with activities within rare and protected crafts (company survey).

In the county survey, our goal was to map out training opportunities and flexibility within these, training content (teachers, teaching aids, projects for specialization, and the possibilities for apprenticeships) and the county municipalities' attitudes toward and interpretations of Knowledge Promotion (*Kunnskapsløftet*), Norway's latest reform of primary/secondary school and upper secondary education and training. In the person survey, we tried to map out the new journeymen's interest for the different trades and educations, the labour market and how they use their training. In the company survey, the main goal was to map out the type and size of the different enterprises, the characteristics of customers, use of apprentices, and attitude towards training. Those new journeymen who reported that they ran companies of their own were also sent the forms for the company survey.

Conclusions and recommendations

The situation of rare and protected crafts

The rare and protected crafts include the production of various types of garments, shoes and other clothing (for instance national dress and leather and fur products), items of everyday use and decorative items for house and home (for instance stained glass and metalwork), tools, everyday items and utensils used by other occupational groups (for instance guns and barrels) plus Sami handicraft articles; the criterion for a vocational trade in upper secondary education to be given the status of rare and protected craft is that 15 or fewer new apprenticeship contracts are signed over the course of three years, and that the trade preserves old techniques and traditions.

Situation in the product and labour markets

The rare and protected crafts and other old crafts came into existence and were developed because people had a need for, or wished to have, clothes, shoes, everyday and decorative items for house and home, tools and more. Traditionally, these products could only be manufactured by hand – either by professional craftsmen or through home production. Today, production options are much broader. Our company survey shows that practitioners of rare and protected crafts experience intense competition from industrial production and foreign craftsmen, plus some competition from hobby craftspeople.

Demand has changed as well. Today, the rare and protected crafts are part of our immaterial cultural heritage. This influences both the individual customer and society as a whole. The enterprises in our company survey report that for many of their customers, it is important that their products are hand-made and that there is a tradition associated with the products. So it is no longer just the function of a product that is of value. The fact that the Norwegian Parliament ratified the UNESCO Convention shows that society/the authorities wish to preserve these and other old and traditional crafts.

Even though rare and protected crafts products are private goods which are consumed by individuals and businesses, old craft *skills* can partly be seen as a public good. A public good is characterized by the fact that nobody can be prevented from consuming the good once it is produced, and that many can share a good without its value being reduced by the number of people sharing. Another property of a public good is that without some form of economic support, the market will not produce enough of it in relation to the population's preferences for such a good. This should mean, in theory, that the public sector is a large and important buyer of rare and protected crafts products. The information we received through our company survey and our interviews indicates that this is not the case. It is mainly via the education sector that the public sector has taken an explicit responsibility.

Competition from other types of production and a public buyer that is not very much in evidence mean that almost half of the new journeymen and enterprises experience that it is difficult to get work within the trade they represent. This does not seem to have changed during the last five years, and few expect any changes in the next five years.

- As a whole, the companies have moderate expectations for the future: confidence in their own enterprise is somewhat higher than confidence in the future of the trade as a whole. A majority think that recruitment to their trades is too small, but all the same, their willingness to accept apprentices in the future is not especially high. The reason for not wanting to take in apprentices is that they cannot afford to and that apprentices need too much training.
- Most new journeymen are nonetheless satisfied with their training and especially with the opportunity to work with something that is interesting, special, with traditions and culture.

Training of practitioners in rare crafts

We are now halfway into the reform Knowledge Promotion. The first students started their apprenticeships in autumn 2007, and the first apprenticeship certificates will be taken in spring 2010. This could mean that all the new rules and guidelines will not necessarily have been incorporated to the same degree in all locations. The county municipalities thus have somewhat varying interpretations of the rights and opportunities in the system. This is especially true regarding the interpretation of the obligation to offer projects for specialization; here we also had many "do not know"-answers.

A slight majority of the enterprises in the company survey think that the quality of vocational training received in the last years was poor, a small minority thinks training quality was neither good nor poor, while the middle group thinks it was good. The new journeymen are generally more satisfied with the practical part of their training than with the classroom-based part.

The expectations related to Knowledge promotion are limited. Most county municipalities do not have an opinion, or a moderate belief that Knowledge Promotion will strengthen the possibilities to sustain and develop the rare and protected crafts. Neither do the enterprises have great expectations: approximately half of them do not expect training to improve.

Other trades and crafts with value for cultural history

Rare and protected crafts are a subset of a number of larger sets. First of all, they are part of the recognized trades in upper secondary education. Secondly, they are part of a series of old and traditional crafts and techniques. The overall number of old and traditional crafts is much bigger than the 31 trades which comprise the rare and protected crafts today.

- To start with, the Secretariat for Rare and Protected Crafts (SSV) has compiled lists of 15 *trades which come close to fulfilling the criteria* for rare and protected status (for instance chimney sweeper and builder of wooden boats), and a list of 7 trades and a series of special techniques within building and construction which are *not separate vocational trades* today (for instance rope-maker and golden leather worker). Those lists are not official lists, but working tools. In general, SSV works in accordance with guidelines received from the Norwegian Directorate for Education and Training.
- A Nordic project group³ has compiled a list of 60 trades which to some degree overlaps with SSV's lists (rare and protected crafts, crafts that come close to fulfilling the same criteria, and crafts which are not separate vocational trades today), but contains a larger number of trades.
- In what probably is a part of the preparations⁴ for the establishment of the list over rare and protected crafts in the beginning of the 1990s, we find an even more extensive list over old trades, crafts and techniques. It is not entirely clear what is defined as a trade, a craft or a technique, so it is difficult to give exact numbers. The list does however show that many of the trades and crafts on the three lists from SSV have "relatives" which are not mentioned elsewhere. Glove maker for instance is grouped together with furrier, axe smith with smith, bag- and purse maker with golden leather worker, rope maker with seine maker and seine repairman.

The situation for some of these other rare trades, crafts and techniques preserving old traditions is likely to be similar to the situation of the rare and protected crafts. For others, the situation will be different.

- There is little reason to believe that the market situation for other old and tradition-bearing crafts and techniques that are *still alive* is fundamentally different from the market situation for rare and protected crafts. Among other things, the market will be small, there will be few, but idealistic practitioners, and competition from industry, imports and hobby craftspeople will be significant.
- A number of crafts and techniques from the preparatory list for the list of rare and protected crafts have in all likelihood *died out*, and quite possibly had already disappeared by the time the list was compiled
- The market situation for the *trades which come close to fulfilling the criteria* for rare and protected crafts is probably somewhat easier, since by definition more than 15 apprenticeship contracts are signed over the course of three years.

³ Thommessen, T. (2008) *Spor i Norden. Yrkeskompetanse i små håndverksfag for voksne i Norden. 2006-2008. Prosjektrapport*. Nordisk Håndverksforum.

⁴ Rådet for fagopplæring (1989) *Tilrådingar og uttalelser fra RFAs arbeidsgruppe for NOU-oppfølging*.

- Potential other existing *vocational trades* where less than 15 apprenticeship contracts are signed over the course of three years, but the qualitative criterion for admittance to the list over rare and protected crafts (preservation of old techniques and traditions) is disputed, might, however, face a more difficult market situation.

Suggestions and recommendations for rare and protected crafts and others

We have been asked to assess whether additional trades and crafts should be supported by means of formal upper secondary education and training, plus suggest measures to be taken and changes in training to be made in order to meet the needs of these crafts in the best possible way. The question is *which* crafts should receive support, and *how* they should be supported.

Which crafts?

In order to decide which crafts and techniques should be supported, we believe that a relatively large number of candidates should be evaluated against a set of fixed criteria. One set of criteria could be that the crafts need to have a *significance for our cultural heritage*, that there is *demand* for the products, that the *cost* of support measures stands in relation to the benefits achieved, and that the list is *dynamic*, i.e., that crafts can be added and removed depending on changes in the other criteria. The actual selection of crafts on the basis of these criteria should be made of an interdisciplinary group that also includes representatives of the relevant authorities.

There are probably more possible candidates for support than we can find on SSV's lists over trades that come close to fulfilling the criteria for rare and protected crafts and crafts which are not separate vocational trades. Whether the trades that come close to fulfilling the criteria for rare and protected crafts should be added to the list of rare and protected crafts, is a question of how "rare" should be defined. Whether the limit should be 15, 20 or 25 apprenticeship contracts over three years is a choice that needs to be made. Whether the techniques which are not separate vocational trades or part of vocational trades should be made vocational trades, is a question that hinges on an assessment of whether the techniques on the list are comprehensive enough to constitute a complete trade, whether there actually are any professional practitioners of these crafts, whether these are willing to accept apprentices, etc.

What measures?

Upper secondary education and training can be improved by

- Making it more profitable for practitioners and enterprises in the relevant crafts to contribute to training efforts. This can for instance mean
 - An even higher apprentice supplement
 - Financing for projects for specialization
 - Other financial support for the trades in return for contributions to training
- Central education authorities taking overall responsibility to make sure that training given in the rare and protected crafts is of the best possible quality. This can for instance mean
 - Contributing to an exchange of experiences between those schools which offer training programmes in the relevant subjects; how do they solve the challenges

related to offering projects for specialization, the absence of teaching aids in some subjects, the lack of properly qualified teachers in some trades?

- Developing teaching aids
- Financial support to candidates that want to achieve qualifications:
 - Grants for adults that want to get a craft certificate
 - Grants for adults that want to get a master certificate building on a craft certificate

The measures that should be taken to preserve old and tradition-bearing trades, crafts and techniques do, however, need to reach further than just the education sector. The education sector alone cannot take sole responsibility for the preservation of this part of our cultural heritage. The authorities responsible for culture and trade and industry need to take their part of the responsibility as well. This could take the form of financial support, conscious purchasing routines, or specially designed state aid programmes.

Most of our suggestions concentrate on financial support, and this is to a large extent in line with suggestions presented in other studies. We do not believe that it is possible to protect the intangible cultural heritage old craft traditions represent if society is not willing to pay a certain price for this. The market will not preserve the old traditions to the extent that society and the authorities for the protection of cultural heritage would wish for. At the same time, it is important to prioritize future measures according to expected costs and benefits.

1 Bakgrunn, problemstilling og metode

1.1 Bakgrunn

Gamle håndverksferdigheter er en del av vår immaterielle kulturarv. I 2006 ratifiserte Stortinget UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, se St. prp. nr 73 (2005-2006). Konvensjonen definerer immateriell kulturarv på følgende måte:

«immateriell kulturarv» betyr praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overført fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, noe som fremmer respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet. I forbindelse med denne konvensjon tas kun i betraktning immateriell kulturarv som er forenlig med de eksisterende internasjonale menneskerettighetsinstrumentene og med kravene om gjensidig respekt mellom samfunn, grupper og enkeltpersoner samt en bærekraftig utvikling.

Formålet med konvensjonen er: a) å verne den immaterielle kulturarven, b) å sikre respekt for den immaterielle kulturarven til berørte samfunn, grupper og enkeltpersoner, c) å øke bevisstheten lokalt, nasjonalt og internasjonalt om betydningen av den immaterielle kulturarven, og sørge for gjensidig anerkjennelse av dette, d) å sørge for internasjonalt samarbeid og bistand.

Verdsettingen av den immaterielle kulturarven generelt, og håndverksarven spesielt, er imidlertid ikke en ny idé. Den kan trekkes mer enn 100 år tilbake i tid. Asbjørnsen og Moes innsamling av folkeeventyr på 1840-tallet er et eksempel. Anders Sandvigs innsamling av redskaper og verksteder som startet rundt århundreskiftet og senere ble flyttet til Maihaugen er et annet, se Buggeland (2000).

Arbeidet med å bevare håndverksarven nådde en ny milepæl med fremleggelsen av NOU 1986:15 *Dokumentasjon, vern, vidareføring og atterreisning av gamle handverk*. Her drøftes blant annet behov og muligheter for å bevare og gjenreise gamle håndverksfag, samt ulike tiltak.

På mange måter gir den 22 år gamle NOUen inntrykk av å være dagsaktuell. Den omtaler truslene de gamle håndverkene står ovenfor: industrialisering, sviktende marked, formalisering av tidligere ikke-formalisert opplæring, kunnskap (om materialer) og støttemarkedet (verktøyprodusenter) som er i ferd med å forsvinne:

Truleg har det i mange tilfelle gjort seg gjeldande årsakssamanhengar som har forma vonde sirklar: Sviktande etterspurnad har gjeve manglande tru på framtida. Dermed har handverkarar ikkje sett meining i å ta inn læresveinar, og dei som står framom eit yrkesval har i ein slik situasjon heller ikkje sett framtida i handverkssyslar for personar knytt til primærnæring. For bygdehandverka – som ofte var deltidssyslar for personar knytt til primærnæring – har forfallet sin bakgrunn i utviklinga får mangsystemer til spesialisert yrke kombinert med utviklinga av ein pengeøkonomi som avløyste det tradisjonelle varebytet.

Utvalget som sto bak NOUen foreslår flere mulige tiltak for å bevare og utvikle de gamle håndverkene. De foreslåtte tiltakene omfatter først og fremst økonomisk og

organisatorisk støtte til et register med opplysninger om aktive håndverksutøvere i spesielle fag, dokumentasjon av gamle håndverksferdigheter, opplæring i forbindelse med istandsettings- og restaureringsprosjekter og antikvarisk bygningsvern, næringsutvikling, opplæring gjennom arbeidsmarkedstiltak, til samisk husflid (duodji), samt økt lærlingtilskudd i spesielle fag, utbygging av ordningen med landslinjer i videregående skole, etablering av stipendordning for ungdom som ønsker å ta opplæring i særlig truede håndverk.

Av disse forslagene ble noen fulgt opp relativt raskt av utdannings- og kulturmyndighetene. Håndverksregisteret ble etablert i 1987 og drives nå av Norsk handverksutvikling (NHU) på Maihaugen. NHU har også ansvar for dokumentasjon av gamle håndverksferdigheter. Det er etablert en stønadsordning for utviklings- og investeringstiltak innen duodjinæringen som forvaltes av Sametinget.

På begynnelsen av 1990-tallet ble det satt opp en liste med små og verneverdige håndverksfag. Dette var fag som bruker tradisjonelle metoder og materialer som er avgjørende for ivaretagelse av kulturarven og at utøvelsen i stor grad baseres på videreføring av tradisjonelt håndverk. Kriteriet for å komme på listen var dessuten at det tegnes 15 eller færre lærekontrakter i løpet av en treårsperiode. Implikasjonen av å stå på listen er at tilskuddet hver lærling utløser til lærebedriftene er dobbelt så stort som det tilskuddet lærlingene i andre fag utløser. I dag er det Utdanningsdirektoratet (Udir) som avgjør hvilke fag som skal regnes som små og verneverdige, etter innspill fra Sekretariatet for små og verneverdige fag (SSV) som også er tilknyttet NHU.

De andre foreslåtte tiltakene har ikke, eller kun i liten grad blitt fulgt opp. Og mange av utfordringene som ble identifisert på 1980-tallet eksisterer fremdeles. Med ratifiseringen av UNESCO-konvensjon om den immaterielle kulturarven er det igjen aktuelt å gjøre opp status for de gamle og tradisjonelle håndverksfagene. På denne bakgrunn ønsker Udir en kartlegging av status for de små og verneverdige håndverksfagene og andre gamle håndverk.

1.2 Problemstilling

Udir ønsker en undersøkelse som kan få fram og underbygge problemstillinger som har vært og er sentrale og spesielle for de små håndverksfagene. Udir ønsker også å belyse fremtidige utfordringer så fremt det er mulig. Undersøkelsen skal synliggjøre behov for endringer og eventuelt inkludere forslag til endringstiltak. Den skal være en hjelp i utdanningsmyndighetenes arbeid med å legge til rette for at den videregående opplæringen best kan tilpasses håndverksfagenes behov.

Vi har oppsummert og avgrenset de konkrete oppgavene i konkurransegrunnlaget for denne statusgjennomgangen i følgende spørsmål:

1. Vi skal *kartlegge* og *analysere* forhold knyttet til de 31 lærefagene som defineres som små og verneverdige håndverksfag i 2008:
 - Hva kjennetegner disse fagene?
 - Hvordan ser opplæringstilbudet ut?
 - ✓ Endrer Kunnskapsløftet situasjonen for fagene, i tilfelle hvordan?
 - ✓ Hvilke faktorer stimulerer eller hindrer videreføring av opplæring?
 - Hva karakteriserer næringsssituasjonen?

Undersøkelsen skal vise hvilke faktorer som er avgjørende for om et fag kan videreutvikles og om det opprettes læreplasser, herunder utenforliggende rammefaktorer.

2. Vi skal vurdere om:

- de 15 lærefagene som tangerer kriteriene som gjelder for små og verneverdige håndverksfag også burde få status som lærefag (små håndverksfag)
- det er andre håndverksfag som i dag ikke er egne lærefag og dermed ikke en del av den videregående opplæringen, men som bør være en del av denne opplæringen i fremtiden.

3. Vi skal foreslå tiltak og endringer i den videregående opplæringen for håndverksfagene, under følgende betingelse: videregående opplæring skal tilpasses håndverksfagenes behov – også de fremtidige – best mulig.

1.2.1 Definisjoner, begreper og ulike håndverkslister

Små og verneverdige håndverksfag, fag som tangerer kriteriene og håndverksfag som ikke er egne lærefag har helt spesifikke definisjoner som det er viktig å være klar over.

Små og verneverdige, tangerende og fag som ikke er egne lærefag

Denne utredningen dreier seg først og fremst om *små og verneverdige håndverksfag* – som er lærefag i videregående opplæring (se Tabell 1.1 nedenfor). Mange av utfordringene for disse fagene og utøverne gjelder imidlertid også for en rekke andre fag. Begrepene som brukes om disse fagene og andre fag varierer dessuten til en viss grad og krever en klargjøring.

Betegnelsen ”små og verneverdige håndverksfag” brukes altså om 31 fag som mottar ekstra lærlingtilskudd. Det er uklart hvilket departement som laget listen i utgangspunktet, men i dag er det Udir etter råd fra SSV som bestemmer hvilke fag som skal tas inn og ut av listen. Utvelgelseskriteriene er både kvalitative (tradisjonelle teknikker) og kvantitative (15 eller færre lærekontrakter på tre år). I løpet av den tiden listen har eksistert har seks fag blitt tatt ut fordi de ikke lenger tilfredsstillter de gjeldene kriteriene.

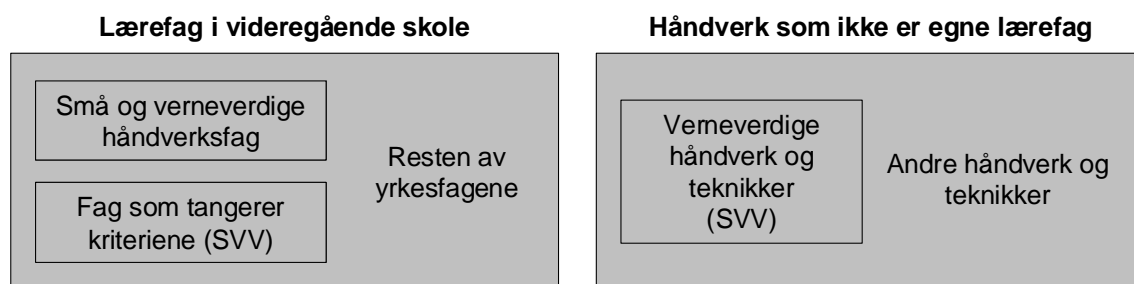
Ikke alle aktørene som jobber med disse fagene bruker betegnelsen ”små og verneverdige” konsekvent. Opplæringskontoret Kulturringen bruker for eksempel bare betegnelsen ”små håndverksfag”. NHO Håndverk bruker den offisielle betegnelsen ”små og verneverdige håndverksfag”, men mener at begrepet ”verneverdig” burde fjernes.

I tillegg finnes det en liste på 15 fag som *tangerer kriteriene for små og verneverdige håndverksfag* (også i Tabell 1.1). Denne listen ble laget av SSV på slutten av 90-tallet med utgangspunkt i det som da var lærefag i videregående opplæring. Listen har ingen offisiell status, men et praktisk redskap for å følge med på området. En del av fagene har tidligere hatt status som små og verneverdige, men tilfredsstillter ikke lenger de *kvantitative* kravene. Slik vi har forstått det tilfredsstilte fagene opprinnelig de kvalitative kravene, men flere har utviklet seg til å bli mer industrifag enn håndverksfag. Per i dag er det 10 fag som fremdeles er lærefag, to har endret navn (og trolig innhold) og tre er ikke lenger lærefag (www.vilbli.no). SSV følger med på utviklingen i antall lærekontrakter i de fagene som fremdeles er lærefag, samt de fagene som har gått ut av listen over små og verneverdige håndverksfag. Dette er et av utgangspunktene for endringene i listen over små og verneverdige håndverksfag.

I tillegg finnes det ***håndverk og håndverksteknikker som ikke er egne lærefag*** i videregående opplæring, enten fordi de aldri har vært det, eller fordi de er endret eller tatt ut av tilbudsstrukturen (også i Tabell 1.1). SSV har også laget en liste på ni håndverk og flere spesialteknikker som ikke er egne lærefag i dag, men som har i seg verneverdige teknikker. SSV fungerer også som kontaktinstans for miljøene som representerer disse håndverkene når det dukker opp spørsmål om å bli godkjent som lærefag.

Vi må altså skille mellom lærefag i den videregående opplæringen og håndverk og teknikker som ikke er en del av tilbudsstrukturen for videregående opplæring eller godkjent som lærefag. Blant de godkjente lærefagene må vi så skille mellom de definerte små og verneverdige fagene, fag som SSV har definert som tangerende fag og resten av yrkesfagene. Blant de fagene som ikke er godkjent som lærefag, må vi skille mellom håndverk og teknikker som SSV har definert som verneverdige og andre håndverk og teknikker. I Figur 1.1 nedenfor har vi skissert sammenhengene mellom disse fem gruppene håndverk. Størrelsen på boksene viser ikke omfanget på de ulike kategoriene.

Figur 1.1 *Lærefag, små og verneverdige håndverksfag og fag som ikke er egne lærefag*

Grupperingen av fag og håndverk er en gruppering som delvis er offisiell utdanningspolitikk. Godkjente lærefag versus ikke godkjente lærefag er helt entydig. Det samme er listen over små og verneverdige håndverksfag som mottar ekstra lærlingtilskudd. De to øvrige listene, tangeringsfag og verneverdige teknikker og håndverk er mer arbeidsredskaper for SSV, men også brukt av blant annet Kulturringen og NHO håndverk.

Vi bruker begrepene lærefag og fag om håndverk der videregående opplæring har et tilbud om yrkesutdanning (tilbudsstrukturen i videregående opplæring, se Rundskriv F-12-08). Vi bruker håndverk som en generell betegnelse både på lærefag og håndverksmessige metoder og teknikker som ikke er egne lærefag.

Andre betegnelser og grupperinger

I andre sammenhenger brukes ikke disse listene eller begrepene for å beskrive håndverk med spesiell kulturell og historisk verdi, eller som har spesielle næringsmessige utfordringer. NOU 1986: 15 var grunnlaget for at listen over små og verneverdige håndverksfag ble satt opp, bruker kun betegnelsen ***gamle håndverk***. Festervoll (2008), skrevet på oppdrag for Kultur- og kirke departementet, introduserer betegnelsen ***kulturhåndverk*** som har sin opprinnelse i Stockholms Hantverksförening.

Et kulturhåndverk er et håndverk som i seg selv utgjør en levende del av vår kulturarv og som derfor har verdi for kommende generasjoner. Kulturhåndverk er håndverk som forteller om historie, tradisjon og levevis; som er tilpasset lokale forhold og lokale tradisjoner, som bruker lokale råvarer og som i sin tradisjonelle form er bærekraftig i sin holdning til bruk og gjenbruk. Kulturhåndverkerne arbeider med gamle hus, gjenstander og miljøer, og de arbeider med nyskaping og produktutvikling.

Festervoll bruker begrepet om ”sentrale kunnskaper og kompetanse som er viktig for videreføring av kulturverdier og kunnskaper i norsk kultur, tradisjon og nyskaping. Dagens håndverkere er ikke automatisk kulturhåndverkere, men i det øyeblikket de besitter og bruker sentrale kunnskaper knyttet til tradisjonelle teknikker og tradisjonelt håndverk er de kulturhåndverkere”. Utredningens fokus er for øvrig tradisjonelt håndverk. Den handler om behovet for å ta vare på, videreføre og videreutvikle kunnskaper og kompetanse.

Blant høringsinstansene til Festervoll (2008) er det delte meninger om hensiktsmessigheten til begrepet kulturhåndverk. En del som mener at det er dekkende og positiv nyskaping. Andre foretrekker å bruke bare ***håndverk***, eller ***tradisjonshåndverk***.

Hverken NOU 1986:15 eller Festervoll (2008) har konkretisert hvilke fag som omfattes av definisjonene i form av lister. Det har imidlertid Thommessen (2008) gjort. Den nordiske prosjektgruppen⁵ som står bak rapporten bruker begrepet ***små håndverksfag*** som ikke er nærmere definert, men konkretisert gjennom en liste på 60 fag (se Tabell 1.1). Prosjektgruppen mener disse håndverkene bør kartlegges nærmere for å vurdere hvilke som trenger tiltak på nordisk nivå. Listen er konstruert med utgangspunkt i 36 små yrkesfag som var brukt i et tidligere nordisk prosjekt (”Små yrkesfag” 1994 -1999), ”Förteckning över hotade hantverksyrken” laget av Stockholms Hantverksförning i 2004 som inneholder over 70 håndverk og prosjektgruppens egne behov for kunnskap.

Rådet for fagopplæring i arbeidslivet (RFA) opprettet i 1989 en arbeidsgruppe som skulle følge opp NOU 1986:15. Arbeidsgruppen skulle frembringe en oversikt over fag som var i ferd med å dø ut, kartlegge opplæringsmulighetene, vurdere støtteordninger for fag som ikke er egne lærefag. Det er ikke entydig hva som er fag, håndverk og teknikker, så vi kan ikke angi antallet. Det fremgår imidlertid at mange av fagene og håndverkene som står på de tre listene til SSV har ”slektninger” som ikke er nevnt andre steder, se RFA (1989).

Oversikt over små og verneverdige, tangerende, fag som ikke er egne lærefag og fag omtalt i Thommessen (2008)

I Tabell 1.1 nedenfor har vi listet alle fagene som hadde status som små og verneverdige håndverksfag i opplæringsåret 2007/2008, fag som er tatt ut av listen i årenes løp, fag som tangerer, fag som ikke er godkjente lærefag og fagene valgt ut av den nordiske prosjektgruppen i Thommessen/Nordisk Håndverksforum (2008). De nordiske fagene overlapper for en stor del de norske kategoriene. Det er imidlertid en del fag i de norske kategoriene som ikke står på den nordiske listen, og en del fag på den nordiske listen som ikke forekommer i noen av de norske kategoriene.

⁵ Prosjektet var et samarbeidsprosjekt mellom Danmark, Island, Norge og Sverige. Det ble støttet av Nordplus Voksen og Nordisk Råd og utarbeidet av Nordisk håndverksforum.

Tabell 1.1 *Fagenes status på ulike lister. S = små og verneverdige, G = fag som tidligere sto på listen, T = tangerende fag, I = fag som ikke er egne lærefag, N = fra Thommessen (2008)*

Fag	Liste	Fag	Liste	Fag	Liste
Glasshåndverker	S + N	Hovslager	G + N	Børstebinder	N
Bunadstilvirker	S + N	Pottemaker	G + N	Håndpressforgyller	N
Buntmaker	S + N	Filigransarbeider	G	Kakkelovnsmaker	N
Bøkker	S + N	Låsesmed	G	Knappemaker	N
Børsemaker	S + N	Ortopedisk fottøymaker	G	Knipler	N
Forgyller	S + N	Protese- og ortosemaker	G	Kobbersmed	N
Gipsmaker	S + N	Gullsmed	T+ N	Lafter	N
Gjørtler	S + N	Garver	T + N	Litograf	N
Gravør	S + N	Møbeltapetserer	T+ N	Metalltrykker	N
Herreskredder	S + N	Serigrafi	T+ N	Planglasblåser	N
Håndbokbinder	S + N	Stein	T+ N	Porselensmaler	N
Håndvever	S + N	Støperi	T+ N	Skiltmaler	N
Kostymesyer	S + N	Trebåtbygger	T+ N	Stråtakekker	N
Kurvmaker	S + N	Urmaker	T+ N	Tapetmaker	N
Maskør- og parykkmaker	S + N	Feier	T+ N	Teglstensmaker	N
Modist	S + N	Glassfaget	T	Tinnstøper	N
Orgelbygger	S + N	Galvanisør*	T	Torvtaklegger	N
Salmaker	S + N	Gradør*	T	Tørrmurer	N
Seilmaker	S + N	Karosserimaker*	T	Rammemaker	N
Skomaker	S + N	Presstøper*	T	Repslager	I+ N
Smed	S + N	Taksidermist	T	Rigger	I+ N
Storurmaker	S + N			Rosemaler	I+ N
Strikker	S + N			Vogn- og hjulmaker	I+ N
Sølvsmed	S + N			Gyldenlærerarbeider	I
Tredreier	S + N	* fagene har endret navn, blitt slått sammen med andre, eller tatt ut av videregående opplæring		Institusjonsfotograf	I
Treskjærer	S + N			Rammemaker	I
Duodji	S			Felemaker	I
Instrumentmaker	S			Possementmaker	I
Modellsnekker	S			Restaurerings- og spesialteknikker innen bl.a. maler-, murer-, snekker-, stein- og tømrer	I
Blyglasshåndverker	S				

Fagene og teknikkene i tabellen er heller ikke en uttømmende og systematisk oversikt, men eksempler på gamle håndverk. De fire kildene som er brukt for å sette opp oversikten har ikke samme status i utdanningssystemet eller andre systemer. I tillegg omfatter listen både lærefag og teknikker som ikke er mer en del av større fag. Vi synes likevel det er nyttig å sette opp en slik liste for å spenne ut noe av bredden i gamle og tradisjonelle håndverk.

Tabellen ovenfor er som nevnt ikke uttømmende og det er vanskelig å sette opp en fullstendig liste over det som er gamle og tradisjonelle håndverk i RFA (1989). Et utvalg viser imidlertid omfanget av fag, håndverk og teknikker som er beslektet og forløpere til daværende lærefag i videregående opplæring:

- buntmaker er beslektet med skinnfellmaker, skinnfellroser, remnesmider, skinner, hanskemaker
- porteføljemaker er beslektet med taske- og pungmaker, porteføljearbeider, lærveskearbeider, lærplastikkarbeider, gyldenlærarbeider, paraplymaker
- industritekstilarbeider er beslektet med repsluger, ullbearbeider, linbearbeider, garnbinder, garnbøter, notbinder, notbøter, trålbøter, vever, vadmelvever, damaskvever, dreielvever, filttover, stampemester, vadmelpresser, overskjærer
- tredreier er beslektet med dreier, svarver, rokkdreier, koppdreier, bendreier, kunstdreier, pipedreier, skruemaker
- smed er beslektet med naglesmed, beslagsmed, låsesmed, knivsmid, øksesmed, ljåsmid, navarsmed, våpensmed

I tillegg nevnes en rekke småyrker som ikke hadde slektninger blant daværende lærefag: angelmaker, broderi, eskemaker, filering, filleryevever, hekling, hektebinder, hårarbeider, kardemaker, kipper, knappmaker, knipling, krøllhårsåler, kulestøper, kullbrenner, labbemaker, lagger, munnharpemaker, nupereller, nålebinding, nålmaker, perlestrikker, pjonning, rivemaker, rokumaker, skeimaker, skigardbygger, skimaker, strikking, sveiper, tjærebrenning, treskomaker, tøytrykker, vevskeibinder.

1.2.2 Drøfting av problemstillingen

To forhold knyttet til problemstillingen må klargjøres: det er videreutvikling av fagene og fagenes behov.

Nærmere om videreutvikling av fagene

Vi skal vise hvilke faktorer som er avgjørende for om et fag kan *videreutvikles*. Videreutvikling kan ta mange former. Mange fag har de siste 100 årene beveget seg fra å være håndverksfag til å bli industrifag, eller tatt i bruk ny teknologi på annen måte. Låsesmedfaget er et eksempel på dette: tradisjonelt var faget et smedfag, der hver lås ble smidd for hånd, dagens låsesmeder lager blant annet nøkkelkort i plast. For utøverne i fagene og for store grupper av deres kunder er en slik utvikling selvfølgelig positiv fordi den gir nye muligheter til å livnære seg og løse mye problemer.

Gitt at rammen for denne statusgjennomgangen er UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv er det ikke denne typen videreutvikling vi er opptatt av her. Med videreutvikling mener vi for det første overlevelse og bevaring av gamle teknikker i markeder som har blitt mindre og mindre i mange år. For det andre mener vi bruk av gamle teknikker i produksjon av nye varer og tjenester.

Nærmere om håndverksfagenes behov

Vi skal foreslå tiltak og endringer i den videregående opplæringen gitt at opplæringen skal tilpasses *håndverksfagenes behov*. Å snakke om *fagenes behov* blir kunstig. Det er mennesker som har behov, det vil si utøverne i fagene, kundene deres og eventuelt myn-

dighetene som skal ivareta samfunnsmessige behov som ikke sikres av utøverne og kundene. Det betyr at behovene er sammensatte og kan være motstridende.

På den ene siden kan man si at så lenge markedene for håndverksprodukter og -tjenester blir mindre og mindre, forsvinner også behovet for utdanning. Eksisterende utøvere mister næringsgrunnlaget og nye klarer ikke å etablere virksomhet. I en slik situasjon vil det være lite gunstig å utdanne ungdom (og voksne) til noe de på sikt ikke kan livnære seg av.

På den annen side kan man si at dersom Norge skal oppfylle kravene i UNESCO-konvensjonen må det satses på utdanning på tross av sviktende markeder. Da er det imidlertid også viktig ikke å betrakte utdanningssektoren isolert. Utdanningssektoren må sees i sammenheng med kultur- og næringspolitikken. Igjen mener vi at behovet må defineres ut fra et mål om å bevare og utvikle gamle håndverkstradisjoner og -teknikker.

Uansett omfanget på utdanningen er det selvfølgelig viktig at utdanningen har best mulig kvalitet. Det er en forutsetning for at utøverne skal kunne livnære seg og for at kulturarven skal videreføres.

1.3 Metode

Beskrivelsene, analysene og vurderingene i denne rapporten er basert på

- eksisterende informasjon
- dybdeintervjuer
- spørreundersøkelser rettet mot
 - utdanningsavdelingen i fylkeskommune
 - personer som har avlagt aktuelle svennebrev i perioden 1998 til 2008
 - bedrifter og virksomheter i de aktuelle håndverksnæringene

1.3.1 Eksisterende informasjon

Situasjonen for små og verneverdige håndverksfag og lignende fag har vært utredet flere ganger tidligere. Informasjonen fra disse utredningene er tatt inn her i den grad det er relevant for å belyse problemstillingene våre. Se litteraturlisten til slutt i rapporten.

1.3.2 Dybdeintervjuer

Vi har intervjuet til sammen 15 representanter for de små og verneverdige håndverksfagene. Se Tabell 1.2 nedenfor:

Tabell 1.2 *Institusjoner vi har intervjuet*

Representanter for utdanningssektoren	Kulturrepresentanter og myndigheter
Udanningsavdelingene i Akershus, Sør-Trøndelag og Rogaland fylkeskommune	Norsk institutt for kulturminneforskning Riksantikvaren
Sekretariatet for små og verneverdige fag	Forum for Kultur og Næringsliv
Opplæringskontoret for små og verneverdige fag	Innovasjon Norge
Opplæringskontoret Kulturringen	Representanter for næringene
Faglig Råd for Design og Håndverk	NHO Håndverk Byggenæringens Landsforening Norges Husflidslag Stiftelsen Duodjeinstituutta

En oversikt over personene vi snakket med finnes i Vedlegg 1.

Formålet med intervjuene har vært å få innsikt i utfordringer, forutsetninger, drivkrefter som preger de små og verneverdige håndverksfagene, samt få et innblikk i de ulike fagene. Informasjonen vi har fått i intervjuene har vært grunnlaget for å utforme spørreskjemaene i undersøkelsene rettet mot nye svenner, bedrifter og fylkeskommuner. Unntaket er intervjuet med Sekretariatet for små og verneverdige fag som ble gjennomført da en del av resultatene fra spørreundersøkelsene forelå. Intervjuet ble gjennomført såpass sent for å få en anledning til å drøfte forhold som dukket opp underveis.

Innholdet i intervjuene har naturlig nok variert avhengig av hvem vi har snakket med, men utgangspunktet har vært nærings- og utdannings situasjonen. De fleste intervjuobjektene fikk tilsendt en intervjuguide på forhånd. Vi la likevel vekt på å få intervjuobjektene til å fortelle sin historie, slik at vi på den måten kunne fange opp spesielle utfordringer som vi eventuelt ikke hadde tenkt på i utgangspunktet. Institusjonene som befinner seg i Østlands-området ble intervjuet personlig. De øvrige per telefon.

1.3.3 **Kartlegging blant utdanningsavdelingene i fylkeskommune**

Vi har gjennomført en kartlegging blant utdanningsavdelingene i alle fylkeskommunene – heretter kalt *fylkesundersøkelsen*. Formålet med kartleggingen var å samle inn kvantitativ informasjon om skoleopplæring, formidling av læreplaner, søkere, lærlinger, samarbeid med opplæringskontorene. Utformingen av undersøkelsen bygget særlig på informasjon vi fikk gjennom dybdeintervjuene med fylkeskommunene.

Forberedelser

Fylkesundersøkelsen ble gjennomført i to trinn. Først intervjuet vi representanter for tre fylkeskommuner for å få en forståelse av hvordan ulike fylkeskommuner arbeider med tilrettelegging av opplæring i de små og verneverdige håndverksfagene. Kartleggings-skjemaet ble utarbeidet før, under og etter intervjuene med de tre fylkeskommunene. De tre fylkeskommunene var Akershus, Rogaland og Sør-Trøndelag.

Det første intervjuet var en åpen samtale rundt spørsmål som hvordan opplæringen er organisert (samarbeid, struktur, skolens rolle, fylkeskommunes rolle, opplæringskontor), faktorer som stimulerer eller hindrer videreføring av fagene, Kunnskapsløftet, hva slags statistikk som finnes med mer. I de to telefonintervjuene gikk vi løselig

gjennom de daværende utkastene til kartleggingsskjema for å få en følelse med hvordan de ville fungere. Informasjon fra de øvrige intervjuene har selvfølgelig også ligget til grunn for utarbeidelsen av skjemaet.

Praktisk gjennomføring av fylkesundersøkelsen

Fylkesundersøkelsen ble gjennomført per e-post. Fylkeskommune fikk tilsendt et word-dokument med spørsmål som de ble bedt om å besvare elektronisk og returnere på e-post. Kartleggingsskjemaet ble i første omgang sendt til lederne av Utdanningsavdelingen i fylkeskommunene for at de kunne velge ut den eller de som var best egnet til å besvare skjemaet. Lederne av Utdanningsavdelingen ble rekruttert via de sentrale e-postadressene til fylkeskommunene (postmottak@fk.no, post@fk.org og lignende)

Kartleggingsskjemaet ble første gang sendt ut onsdag 14. mai og hadde svarfrist fredag 30. mai. En påminnelse ble sendt ut mandag 26. mai. Til de som ikke hadde svart innen fristen ble det purret per e-post 3. juni og 10. juni. 16. juni gjensto det fremdeles fire fylkeskommuner som ikke hadde svart. Disse fire ble purret per telefon. Ved utgangen av juni hadde alle svart.

Kartleggingsskjema: innhold og struktur

For å dekke alle problemstillingene fra avsnitt 1.2 ble kartleggingsskjemaet ganske omfattende. Det inneholdt til sammen 55 spørsmål. Av disse var 34 avkrysningsspørsmål – noen enkle, og noen kompliserte idet det var et underspørsmål for hvert Vg2 eller hvert fag. Seks av disse hadde tilhørende spesifikasjonsfelt, i tilfelle fylkeskommunene hadde ytterligere kommentarer. I tillegg var det 21 åpne spørsmål der fylkeskommunene ble bedt om å begrunne foregående spørsmål eller beskrive et annet forhold.

Skjemaet inneholdt spørsmål om skoletilbudet, lærere og læremidler, prosjekt til fordypning, arbeidsmarkedet, læreplaner, opplæringskontor, samarbeid mellom fylkeskommunene, landsdekkende tilbud, tilbud i utlandet Kunnskapsløftet, spesielle utfordringer, andre lærefag og håndverk med spesielle utfordringer, samt rettighetslever. Tabell 1.3 nedenfor gir en oversikt over hvordan de ulike temaene ble dekket i skjemaet.

Tabell 1.3 Struktur og innhold i kartleggingsskjemaet

Tema	Avkrysning	Spesifikasjons felt	Åpne spørsmål
Fylkets skoletilbud av små og verneverdige håndverksfag	6	3	2
Nærmere om lærere og læremidler	2	1	
Nærmere om prosjekt fordypning	1		
Om arbeidsmarkedet for små og verneverdige håndverksfag	1	1	
Nærmere om læreplasser	1	1	
Om opplæringskontor	5		3
Nærmere om samarbeid mellom fylkeskommunene	4		
Nærmere om landsdekkende tilbud	6		7
Om tilbud i utlandet	1		1
Kunnskapsløftet	2		3
Spesielle utfordringer	1		
Andre lærefag og håndverk med spesielle utfordringer	2		4
Rettighetselever og andre	2		1
Bedriftsoversikter			
SUM	34	6	21

En kopi av kartleggingsskjemaet finnes i Vedlegg 2 til denne rapporten.

1.3.4 Spørreundersøkelse – Personer som har avlagt svennebrev

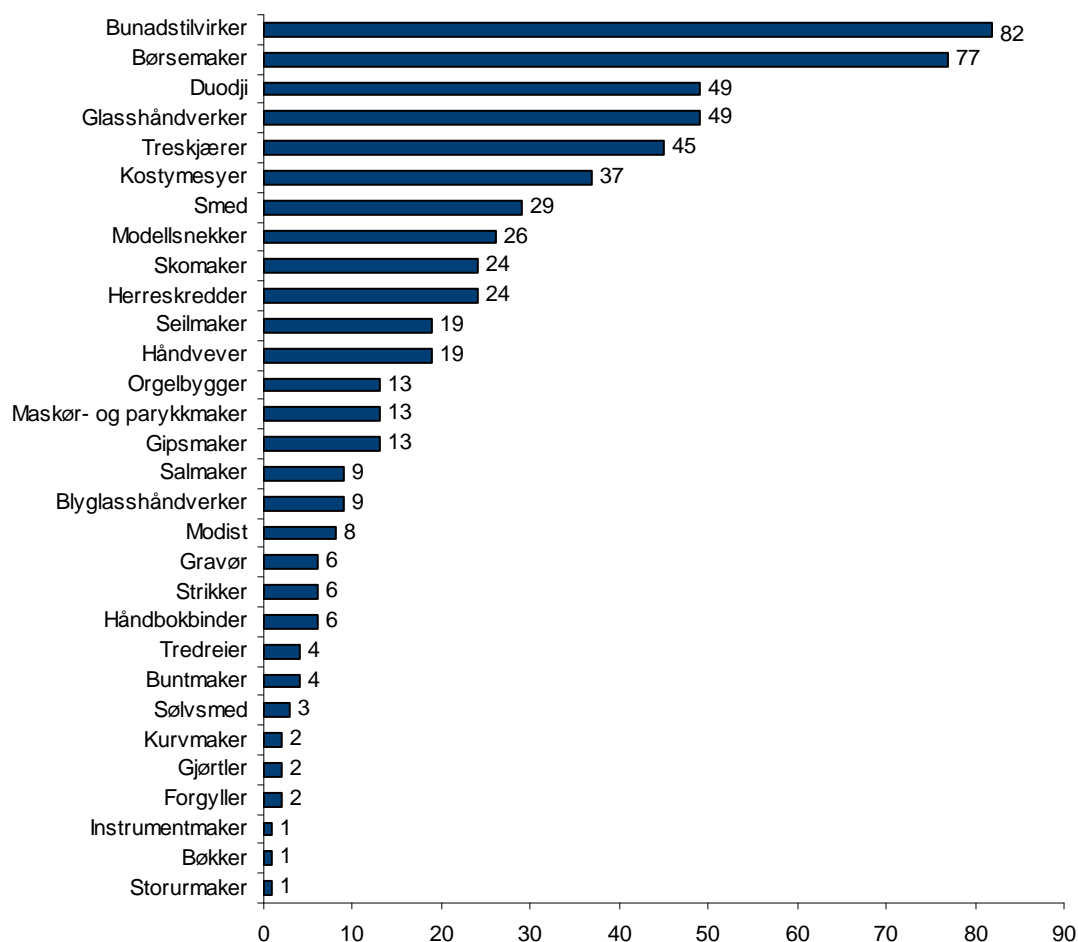
Vi har også gjennomført en undersøkelse blant personer som har avlagt svennebrev i de 31 små og verneverdige håndverksfagene som står på listen i dag – i perioden 1998-2008. I det følgende bruker vi begrepet *personundersøkelsen* når vi referer til denne undersøkelsen og *nye svenner* når vi omtaler målgruppen og respondentene i undersøkelsen.

Formålet med undersøkelsen var å få vite mer om etterspørselen etter opplæring i de aktuelle fagene: Formålet med å velge den aktuelle utdanningen? Er målet nådd? Hva de arbeider de nye svennene med i dag: Er utdanningen relevant for jobben? Hvordan ser de på de på fremtiden for faget? Og så videre. Undersøkelsen har gitt oss muligheten til å teste ut en del av påstandene og vurderingene vi har møtt i intervjuene.

Populasjon: nye svenner – personer som tok svennebrev i perioden 1998-2008

I følge opplysninger fra fylkeskommunenes registre har 583 personer avlagt svennebrev i dagens små og verneverdige håndverksfag de siste 11 årene. Antall nye svenner varierer imidlertid mye fra fag til fag. I et par fag (bunadstilvirker og børsemaker) overstiger antall nye svenner fem i året, noe som betyr at en god del av de nye svennene ikke har gått i tradisjonell lære før de avla prøven. For flere andre fag (tredreier, buntmaker, sølvsmed, kurvmaker, gjørtler, forgyller, instrumentmaker, bøkker og sturumaker) er antall nye svenner under fem over hele 11-årsperioden. Se Figur 1.2 nedenfor.

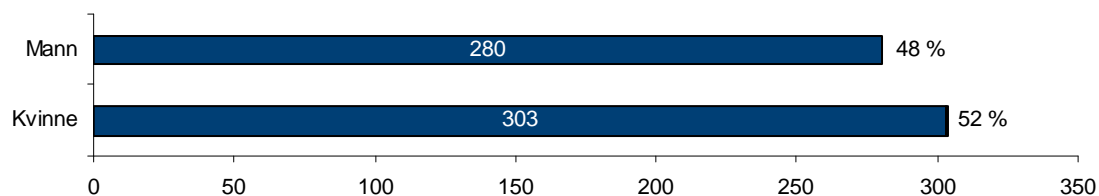
Figur 1.2 Avlagte svenneprøver i små og verneverdige håndverksfag. 1998-2008

Kilde: Registerstatistikk fra fylkeskommunene.

Fylkeskommunene har også gitt oss opplysninger om kjønn, alder og prøveår til de nye svennene. Vi vet dermed at det er noen flere kvinner enn menn som utdanner seg i små- og verneverdige fag. Se Figur 1.3

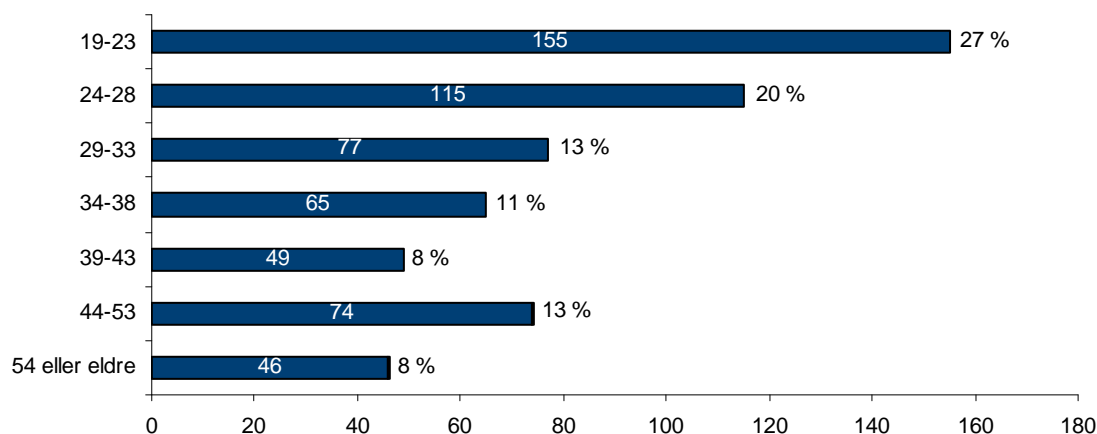
Figur 1.3 Kjønnsfordeling. Nye svenner 1998-2008

Kilde: Registerstatistikk fra fylkeskommunene.

Vi vet også at vel en fjerdedel av de fagutdannede de siste 11 årene avla svenneprøven i alderen 19-23 år, vel en tredjedel i alderen 24-33 år, mens de resterende (40 prosent) var 34 år eller eldre da de avla svenneprøven. Se Figur 1.4 nedenfor.

Figur 1.4 Nye svennenes alder på prøvetidspunktet. 1998-2008

Kilde: Registerstatistikk fra fylkeskommunene. Populasjon = 583. Antall som mangler opplysninger = 2.

Disse 557 personene utgjør utgangspunktet for populasjonen av nye svenner i små og verneverdige håndverksfag.

Spørreskjema: innhold og struktur

Spørreskjemaet inneholdt 26 spørsmål om utdanning og arbeidsmarked. Se Tabell 1.4 nedenfor.

Tabell 1.4 Spørreskjema. Struktur og antall spørsmål

Spørreskjemaets struktur	Spørsmål om...	Antall spørsmål
Registeropplysninger	... kjønn, alder, prøveår, fag	1
Utdanning	... valg av fag, utdanning i utlandet, annen utdanning, tilfredshet med utdanning	5
Yrkesaktivitet i dag	... status på arbeidsmarked, innhold og omfang i jobb, bruk av utdanning, årsak til at respondenten eventuelt ikke jobber med faget	9
Tidligere og fremtidig yrkesaktivitet	... tidligere bruk av faget, forventninger om fremtidig bruk, årsaker	4
Arbeidsmarked og vurderinger	... arbeidsmarked i 2003, 2008 og 2013, tilfredshet med valg av fag, bedrifter, åpent felt	6
Næringsaktivitet	... respondenten driver eget firma	1
SUM		26

Utøvende håndverkervirksomhet er et gjennomgangstema i undersøkelsen. Med utøvende håndverker mener vi en person med fagbrev som bruker utdannelsen til å fremstille gjenstander som utdannelsen kvalifiserer for, med de metodene og teknikkene som faget inneholder. En utøvende håndverker kan være ansatt eller drive for seg selv.

Skjemaet inneholdt også en del II. De som svarte bekreftende på at de driver eget firma skulle fylle ut denne delen. Delen tilsvarer det skjemaet vi sendte til bedrifter og virksomheter i næringene og er beskrevet nærmere nedenfor. En kopi av spørreskjemaet finnes i vedlegg 3 til denne rapporten.

Praktisk gjennomføring av undersøkelsen

Populasjonen totalt sett er ikke veldig stor, og når vi ser på hvert enkelt fag er de ulike underpopulasjonene til dels svært små. Det hadde derfor ingen hensikt å trekke et utvalg. Målet var derfor å sende et spørreskjema til alle de 583 personene.

Fylkeskommunenes registre inneholder imidlertid kun adressene til (noen av) de nye svennene på prøvetidspunktet. Vi måtte derfor fremskaffe nåværende adresser selv. Det gjorde vi ved å søke gjennom telefonkatalogen og andre registre på nettet. Det viste seg at det var umulig å finne adressene til 16 personer, og at vi fant feil adresse til 63, slik at skjemaene kom i retur. Disse 79 personene er dermed ikke med i populasjonen. Blant disse var det to blyglasshåndverkere, tre bunadstilvirkere, én buntmaker, 13 børse- makere, 10 duodjærer, to forgyllere, tre gipsmakere, fem glasshåndverkere, seks herre- skreddere, én håndbokbinder, seks kostymesyere, tre maskør- og parykkmakere, to modellsnekkere, én modist, én orgelbygger, to salmakere, syv skomakere, to smeder, én sølvsmed og fem treskjærere.

Spørreskjemaet ble sendt ut i to runder fordi noen fylkekommuner leverte informasjonen om avlagte svennebrev ganske sent i forhold til det vi ba om, og fordi noen adresser var vanskelige å fremskaffe. Første runde med skjemaer ble sendt ut de siste dagene i august og hadde frist 15. september. Andre runde ble sendt ut i slutten av september og hadde frist 15. oktober. Vi sendte ut purrebrev og nye skjemaer én gang. Første runde ble purret i slutten av september med ny frist 17. oktober, og andre runde ble purret i begynnelsen av november med ny frist 20. november. Vi satt strek for innkomne skjemaer 12. januar 2009.

Svar: svarprosent og respondenter

Vi fikk svar fra til sammen 264 av de 504 utsendte skjemaene. Vi oppnådde altså totalt en svarprosent på 52 prosent. Svarprosenten varierer noe mellom kjønn, aldersgrupper og fag. Se Tabell 1.5 nedenfor:

Tabell 1.5 Svarprosent: kjønn, alder og fag

Etter kjønn		Maskør- og parykkmakerfaget	70 %
Kvinner	58 %	Håndveverfaget	68 %
Menn	46 %	Smedfaget	56 %
Etter alder		Gjørtlerfaget	50 %
54 eller eldre	70 %	Kurvmakerfaget	50 %
44-53	49 %	Herreskredderfaget	50 %
39-43	52 %	Tredreierfaget	50 %
34-38	58 %	Treskjærerfaget	50 %
29-33	40 %	Gipsmakerfaget	50 %
24-28	53 %	Strikkefaget	50 %
19-23	46 %	Skomakerfaget	47 %
Etter fag		Glasshåndverkerfaget	43 %
Bøkkerfaget	100 %	Orgelbyggerfaget	42 %
Instrumentmakerfaget	100 %	Modellsnekkerfaget	42 %
Storurmakerfaget	100 %	Børsemakerfaget	39 %
Sølvsmedfaget	100 %	Seilmakerfaget	38 %
Kostymesyerfaget	74 %	Buntmakerfaget	33 %
Bunadstilvirkerfaget	72 %	Gravørfaget	33 %
Blyglasshåndverkerfaget	71 %	Duodji	33 %
Salmakerfaget	71 %	Modistfaget	29 %
		Håndbokbinderfaget	20 %
		Forgyllerfaget	0 %

Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen

Vi vet ikke om de 48 prosentene i utvalget som ikke har besvart spørreskjemaet skiller seg fra de 52 prosentene som har svart. Men det er et spørsmål i alle typer spørreundersøkelser. I denne undersøkelsen kunne man tenke seg enten at de det har gått bra med, eller de det har gått dårlig med etter svenneprøven har hatt en overhyppighet til å svare. I så fall vil undersøkelsen enten vise et for positivt, eller et for negativt bilde av situasjonen for nye svenner i små og verneverdige håndverksfag. Hvis det er skjevheter i hvem som har besvart den postale undersøkelsen tror vi at skjevhetene først og fremst kommer til uttrykk i spørsmålet om bruk av utdannelsen. Det kan være slik at de som har lyktes med utdannelsen i den forstand at de bruker den som utøvende håndverker har hatt en overhyppighet til å svare. Svarene vi har fått viser at personer fra begge kategorier har svart, så skjevhetene er uansett ikke absolutte.

For å øke svarprosenten og dermed få mer innsikt i representativiteten i svarene gjennomførte vi en telefonundersøkelse blant de nye svennene som ikke hadde svart innen 5. desember og de som vi kom i kontakt med gjennom den postale undersøkelsen. Telefonundersøkelsen ble gjennomført av Respons Analyse as. I tråd med at vi tror skjevhetene først og fremst er knyttet til spørsmålet om bruk av utdannelsen fikk telefonrespondentene spørsmål om yrkesaktivitet i dag og bruk av utdannelsen (se Tabell 1.4 ovenfor).

Blant de 236 nye svennene som ikke hadde besvart skjemaet og de 79 nye svennene vi ikke kom i kontakt med (på grunn av manglende eller feil adresse) kom vi i kontakt med 111 personer som hadde avlagt svennebrev i de aktuelle fagene (95 som tidligere hadde fått skjema og 16 som ikke hadde det). Det vil si at vi klarte å øke svarprosenten fra 52 (i forhold til en populasjon på 504 utsendte skjemaer) til 72 prosent (i forhold til en populasjon på 520 (504+16) utsendte skjemaer).

Telefonundersøkelsen viser at de som besvarte den postale henvendelsen hadde gjort det noe bedre på arbeidsmarkedet enn de som besvarte den telefoniske henvendelsen. Det betyr trolig at de som ikke besvarte den telefoniske henvendelsen heller kan ha gjort det enda noe dårligere. Forskjellene er imidlertid ikke så store at vi ikke kan bruke resultatene fra den postale undersøkelsen.

Analyse og presentasjon av resultatene

Resultatene fra spørreundersøkelsen er først og fremst presentert gjennom figurer som viser frekvensfordelingen av de ulike svaralternativene. Figurene viser stort sett andelene som har oppgitt de ulike svaralternativene. Ikke alle respondentene skulle besvare alle spørsmålene – det avhenger blant annet av hvilke svaralternativer de har oppgitt på foregående spørsmål. Ikke alle som har sendt inn skjemaet har svart på alle spørsmålene i skjemaene. I fotnoter til figurene har vi derfor oppgitt hvor mange som skulle svare på de ulike spørsmålene, og hvor mange som faktisk har besvart.

1.3.5 Spørreundersøkelse – Virksomheter i fagene

Til slutt har vi gjennomført en undersøkelse blant bedrifter og virksomheter i de aktuelle håndverksfagene. I det følgende bruker vi begrepet *bedriftsundersøkelsen* når vi referer til denne undersøkelsen og *virksomhetene* når vi omtaler respondentene i undersøkelsen.

Formålet med undersøkelsen var å få vite mer om aktiviteten i næringene, hvordan den har utviklet seg de siste årene og hvordan virksomhetene ser på fremtiden. Vi har også stilt spørsmål om arbeidsmarkedet, utdanningen, konkurransen med mer for å forstå mer av forutsetningene for aktiviteten de rapporterer.

Populasjon: bedrifter med utøvende virksomhet i små og verneverdige håndverksfag

Det finnes ikke et sentralt register over virksomheter som er utøvende håndverkere i de 31 fagene. Det vil være flytende overganger mellom virksomheter som har sitt hovedvirke innenfor små og verneverdige håndverksfag, virksomheter som har noe aktivitet innenfor fagene og virksomheter som har aktivitet der visse elementer av fagene tas i bruk og så videre.

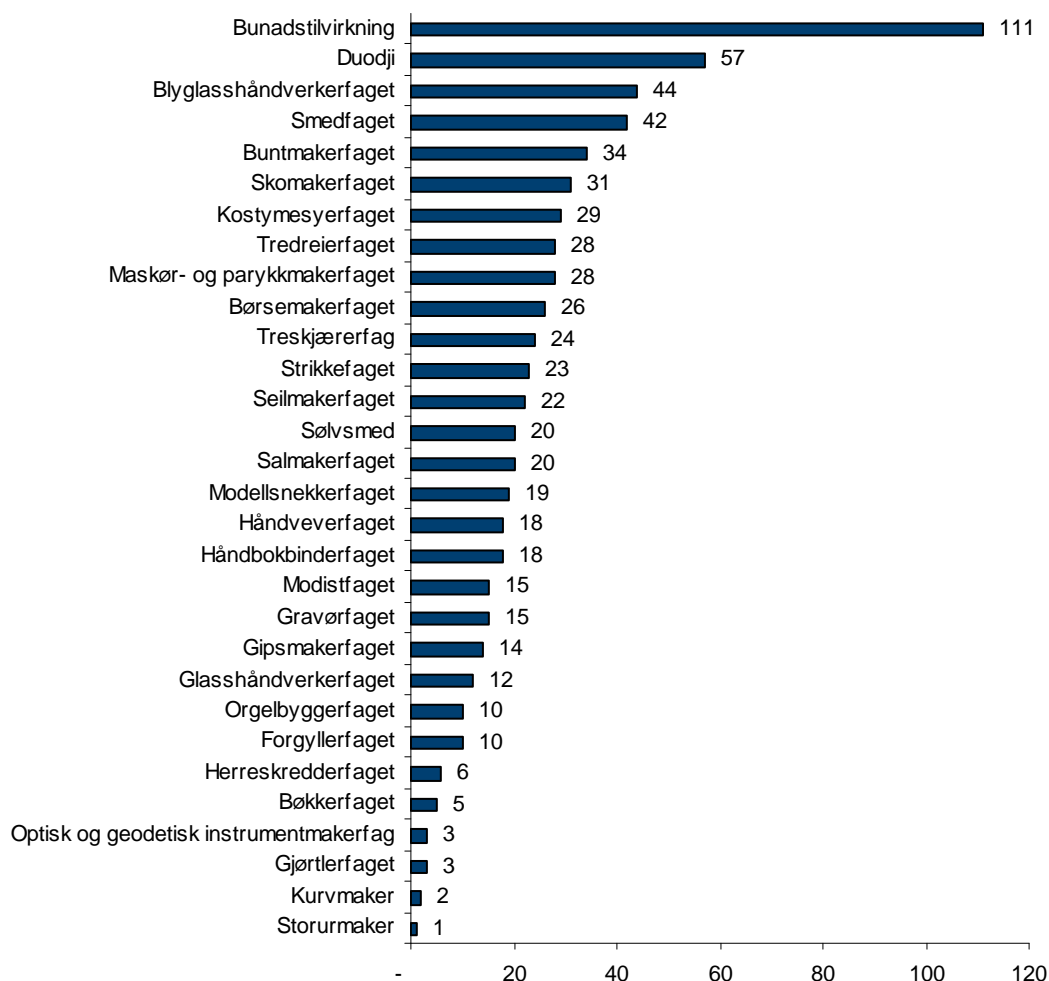
Vår tilnærming til å sette sammen en liste med bedrifter og virksomheter var derfor å be alle relevante kontakter vi har hatt i dette prosjektet om å gi oss navn på virksomheter de kjente til, samt søke systematisk gjennom gule sider, og andre bedriftskataloger på nettet. Det ga omtrent følgende resultat:

- ca 280 navn fra gule sider og andre nettkataloger
- ca 210 navn fra Norsk handverksutvikling, SSV og tilknyttede nettsteder
- ca 70 navn fra Brio
- ca 70 navn fra Birka

- ca 45 navn fra Teaternett
- ca 40 navn fra diverse kontaktpersoner
- ca 20 navn fra fylkeskommunene
- ca 30 navn fra Duojarid

Til sammen sendte vi ut 709 spørreskjemaer til virksomheter og bedrifter som vi har grunn til å tro har utøvende håndverksvirksomhet i de 31 fagene. Fordelingen på fag er vist i Figur 1.5 nedenfor.

Figur 1.5 *Bedrifter og virksomheter som har fått spørreskjema. Fagfordelt*

78 av skjemaene kom i retur, det vil si at virksomheten enten har flyttet, har opphørt å eksistere eller lignede. Av de som svarte oppga 19 respondenter at de ikke hadde aktivitet i det faget vi hadde registrert. Da står vi igjen med 612. På den annen side oppga 93 av de nye svennene i personundersøkelsen at de driver sin egen virksomhet. Det betyr at totalpopulasjonen av virksomheter i bedriftsundersøkelsen 705 virksomheter.

Som nevnt er dette ingen totaltelling, og noen av bedriftene vi har inkludert kan være utenfor målgruppen. Bedrifter funnet på nettet kan ha navn som gir inntrykk av å drive innenfor små og verneverdige håndverksfag, men likevel ikke gjøre det.

Praktisk gjennomføring av undersøkelsen

Spørreskjemaet ble sendt ut i to runder fordi arbeidet med å sette sammen et fullstendig register tok flere uker. Første runde med skjemaer ble sendt ut de første dagene i september og hadde frist 26. september. Andre runde ble sendt ut i begynnelsen av oktober og hadde frist 27. oktober. Vi sendte ut purrebrev og nye skjemaer én gang. Første runde ble purret i begynnelsen av oktober med ny frist 31. oktober, og andre runde ble purret i begynnelsen av november med ny frist 21. november. Vi satte strek for innkomne skjemaer 12. januar 2009.

Spørreskjema: innhold og struktur

Spørreskjemaet inneholdt 43 spørsmål om bedriften, kunder, bransjen, lærlinger, fagopplæringen, offentlig støtte, arbeidsmarked og andre utfordringer. Se Tabell 1.6 nedenfor. Disse spørsmålene ble altså også stilt til de nye svennene som oppga å drive egen virksomhet.

Tabell 1.6 *Spørreskjema. Struktur og antall spørsmål*

Spørreskjemaets struktur	Spørsmål om...	Antall spørsmål
Om bedriften/virksomheten	... fag, type, selskapsform, etableringsår, viktigste produkt, omsetning	8
Årsverk og ansatte	... ansatte med og uten svennebrev, årsverk i 2003, 2008 og 2013, tilgangen på arbeidskraft	6
Kunder	... kundekarakteristikker	2
Bransjen og konkurransen	... kjennskap, antall virksomheter, navn, vurdering av konkurranse og fellekap,	5
Lærlinger	... antall lærlinger nå og fremover, forespørsel, begrunnelser	6
Fagutdanningen	... vurdering og begrunnelser, betydning av Kunnskapsløftet	4
Offentlig støtte	... støtte fra hvem og hvor mye	4
Arbidsmarked	... arbeidsmarked i 2003, 2008 og 2013, konsekvenser av økt utdanningskapasitet	2
Utfordringer og vurderinger	... utfordringer, fagets fremtid, overlevelsesfaktorer, andre utfordringer, åpent felt	6
SUM		43

En kopi av spørreskjemaet finnes i Vedlegg 4 til denne rapporten.

Antall svar

Vi fikk inn 221 av 612 skjemaer. Siden vi ikke vet helt eksakt om alle mottakerne er i målgruppen er det ikke helt meningsfylt å beregne svarprosenten. Vi vet heller ikke hvor mange av de nye svennene med egen virksomhet som ikke har besvart skjemaet de fikk tilsendt.

Analyse og presentasjon av resultatene

Resultatene fra spørreundersøkelsen er først og fremst presentert gjennom figurer som viser frekvensfordelingen av de ulike svaralternativene. Figurene viser stort sett andel-

ene som har oppgitt de ulike svaralternativene. Ikke alle respondentene skulle besvare alle spørsmålene – det avhenger blant annet av hvilke svaralternativer de har oppgitt på foregående spørsmål. Ikke alle som har sendt inn skjemaet har svart på alle spørsmålene i skjemaene. I fotnoter til figurene har vi derfor oppgitt hvor mange som skulle svare på de ulike spørsmålene, og hvor mange som faktisk har besvart.

2 Markedet for håndverksprodukter

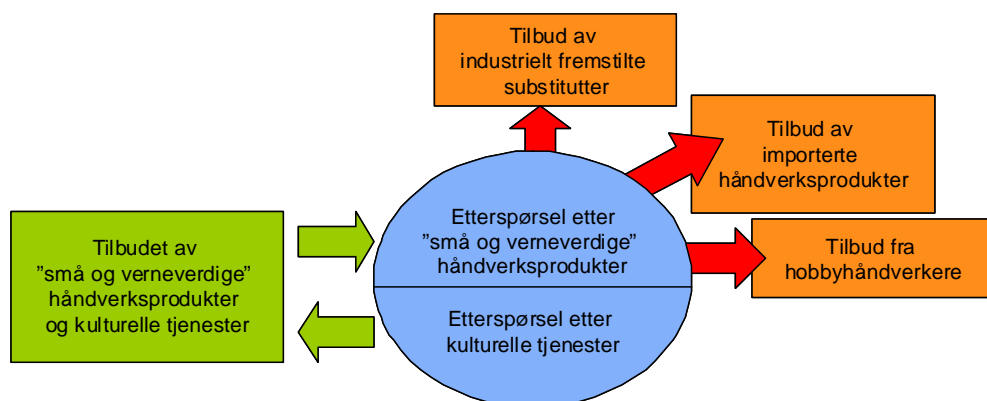
Per i dag (2008) har 31 gamle håndverksfag status som små og verneverdige. Disse fagene omfatter produksjon av

- *klær, sko og annen bekledning*: bunadstilvirkerfaget, buntmakerfaget, herreskred-derfaget, kostymesyerfaget, strikkerfaget, skomakerfaget, modistfaget (lager hatter), samt maskør- og parykkmakere
- *bruks-, nytte- og prydgjenstander til hus og hjem*: blyglasshåndverkerfaget, forgyllerfaget, gipsmakerfaget, gjørtlerfaget (støper metall), gravørfaget, glasshåndverkerfaget, håndbokbinderfaget, håndveverfaget, de to instrumentmakerfagene, kurvmakerfaget, orgelbyggerfaget, smedfaget, storurmakerfaget, sølvsmedfaget, tredreierfaget og treskjærerfaget
- *redskaper, bruks- og nyttegjenstander andre yrkesgrupper*: bøkkerfaget (lager tønner), børsemakerfaget, modellsnekkerfaget (lager tremodeller for metallstøping), salmakerfaget og seilmakerfaget
- *samiske husflidsartikler*: duodjifaget

Grupperingen ovenfor er ikke en eksakt definisjon av fagene, men en grovsortering vi har gjort. Flere fag vil derfor passe i flere kategorier. For eksempel kan en sølvsmed og en tredreier lager prydgjenstander, en smed lager redskaper, en salmaker lager trekk til en stol og så videre. Grupperingen er likevel nyttig for å kunne karakterisere fagene på en mer lettfattelig måte enn å ramse opp alle 31.

Et formål med denne utredningen er å vise hvilke faktorer som er avgjørende for om de små og verneverdige håndverksfagene kan videreutvikles – det vil si overleve i de markedene de konkurrerer i og bevare gamle håndverksteknikker for ettertiden. Den mest sentrale faktoren for at fagene skal overleve og gamle teknikker bevares er at det er en etterspørsel etter de varene og tjenestene håndverkerne tilbyr. I tillegg må det være en tilstrekkelig dynamikk på tilbudssiden til at etterspørselen kan møtes. Vi starter derfor med en gjennomgang av egenskaper ved markedet for håndverksprodukter og -tjenester. En skisse av dette markedet er vist i Figur 2.1 nedenfor.

Figur 2.1 Markedet for små og verneverdige håndverksprodukter og -tjenester

Vi beskriver først etterspørselssiden og konkurransen utøverde av små og verneverdige håndverksfag møter fra industrien, utenlandske håndverkere og hobbyhåndverkere. Deretter beskriver vi et aspekt ved etterspørselen som i liten grad kan dekkes av andre enn

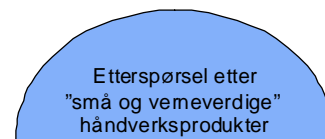
utøvende håndverkere og som derfor er spesielt utsatt. Til slutt beskriver vi tilbudssiden, slik den er definert gjennom bedriftsundersøkelsen.

2.1 Etterspørsel etter håndverksprodukter og -tjenester

Vi starter drøftingen av etterspørselen etter ”små og verneverdige” håndverksprodukter og -tjenester med en beskrivelse av den ”opprinnelige” etterspørselen. Det vil si etterspørselen etter varer og tjenester som kan dekke visse *funksjoner*. Deretter beskriver vi hvordan disse funksjonene i dag også kan dekkes av *andre yrkesgrupper* og sektorer enn utøvere av små og verneverdige håndverksfag. Til slutt beskriver vi det *immaterielle kulturarv aspektet* ved de små og verneverdige håndverksfagene – som ingen andre enn utøverne i håndverksfagene kan ivareta, fordi det dreier seg om reproduksjoner av gamle gjenstander og ivaretagelse av kulturarvverdier.

2.1.1 Utgangspunkt: etterspørsel etter sluttprodukter

De små og verneverdige håndverksfagene har oppstått og utviklet seg fordi mennesker har hatt behov for, og etterspurt klær, sko, prydgjenstander, redskaper og andre bruks- og nyttegjenstander. Det vil si gjenstander som har hatt visse funksjoner. Det fremgår blant annet av beskrivelsen av de små og verneverdige håndverksfagene på websidene til Opplæringskontoret for søm og verneverdige fag. Se Boks 2.1 nedenfor:

Boks 2.1 Fagenes opprinnelse – etterspørsel etter varer og tjenester. Eksempler

Modist: ”Mennesker har gjennom flere hundre år vært opptatt av å dekke til hodet, av kulturelle og religiøse grunner, og som beskyttelse mot vær og vind”

Salmaker: ”I middelalderen var produksjon av hestesadler salmakerens viktigste oppgave, men etter hvert som det kom sleder, kjerrer og annet kjøreutstyr, begynte sadelmakeren å lage seletøy, setetrekk og forskjellig transportutstyr”

Smed: ”Smijernskunsten kan spores tilbake til jernalderen, da jern ble brukt i våpen og redskaper”.

Bøkker: ”Gjennom hele middelalderen var det vanlig å oppbevare mat og drikke i tønner av ulike størrelser, noe som skapte et enormt behov for bøkkere i flere hundre år”

Modellsnekker: ”I Norge har rike mineralforekomster bidratt til en omfattende støperi-virksomhet. Blant annet har vi hatt (...) produksjon av støpejernsovner fra midten av 1600-tallet. I denne produksjonen har modellsnekker hatt en viktig rolle, hvor tremodellene dannet grunnlaget for støping av ovnsplatene.”

Seilmaker: ”I Norge ble seilmakeren for alvor etterspurt på 1800-tallet, da det ble bygd opp en betydelig norsk handelsflåte”

Kurvmaker: ”Kurvmakeryrket er et av de eldste yrker i verden. Det å produsere kurver og beholdere til husgeråd var en nødvendighet”

Gjørtler: ”Gjørtlerens opprinnelige hovedbeskjeftigelse var å lage belter, både metallspenner og selve lærarbeidet”

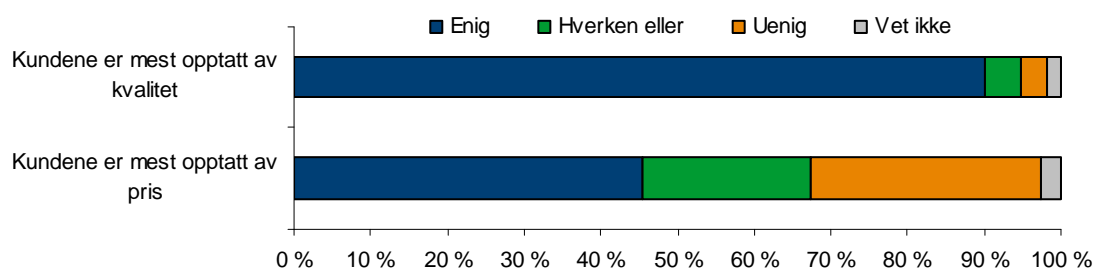
Kilde: www.smafag.no

En del av produktene vi her snakker om har alltid hatt et visst luksuspreg i den forstand at de har vært pynte- og prydgjenstander, gjerne brukt til fest eller kulturelle begiven-

heter, eller av grupper med over gjennomsnittlig inntekt. Det gjelder for eksempel bunader, pelsverk, gjenstander laget av elde metaller, orgler med mer. Mange av produktene har imidlertid vært bruks- og nyttegjenstander som skulle dekke visse nødvendige funksjoner. Det gjelder blant annet flere typer klær, sko og hodeplagg, glass, gjenstander støpt i metall, seil, saler, tønner, børser med mer.

Uansett om produktene har vært luksusgjenstander eller nødvendighetsartikler har etterspørselen tradisjonelt blitt dekket gjennom håndverksproduksjon. Enten av profesjonelle utøvere eller ved hjemmeproduksjon. På et eller annen tidspunkt har den eneste fremstillingsmåten vært å lage disse gjenstandene for hånd. Også i dag stiller utøvende håndverkere på mange måter sterkt. Respondentene i bedriftsundersøkelsen oppgir for eksempel at kundene er langt mer opptatt av kvalitet enn av pris. Se Figur 2.2 nedenfor.

Figur 2.2 Hva er kundene opptatt av?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 285

Likevel kan etterspørselen etter varer og tjenester som dekker de samme *funksjonene* som små og verneverdige håndverksprodukter i dag dekkes på en rekke andre måter enn gjennom utøvere av tradisjonelt håndverk i Norge.

2.1.2 Stor konkurranse i sluttproduktmarkedet

Industrien, håndverkere i andre land og ikke-faglærte utøvere av fagene representerer hver på sin måte en trussel mot det tradisjonelle håndverket. Det betyr ikke at industrien, håndverkere i andre land og ikke-faglærte utøvere kan lage akkurat de samme produktene med de samme kvalitative og immaterielle verdiene. Men det betyr at de kan lage produkter som dekker de samme funksjonene.

Industrielt fremstilte substitutter

Så å si alle produktene som utøvere av små og verneverdige håndverksfag lager, kan fremstilles industrielt. Industrien kan produsere varer som en ikke-faglært person ofte vil vurdere som identiske med håndlagde produkter. Det gjelder f.eks.:

- herredresser, strikkede plagg, sko, hatter og parykker
- sølvsmykker
- forskjellige gjenstander i glass, støpt og smidd metall, dreiet og utskåret tre, kurver, vevde stoffer
- seil, saler, tønner, tremodeller, bøker.

Selv om industrielt fremstilte produkter ikke nødvendigvis har den samme kvaliteten, det samme designet eller den samme spesialtilpasningen som håndlagde produkter har, vil de svært ofte ha den *funksjonen* som kjøperne etterspør.

I tilfeller der det ikke finnes helt like produkter (fremstilt industrielt), finnes det ofte en rekke substitutter som fyller mer eller mindre den samme funksjonen som produkter laget av utøvere i små og verneverdige håndverksfag. Det gjelder for eksempel

- pelsverk: kan erstattes av jakker og kåper i andre varmende materialer, strikkede plagg: kan erstattes av plagg i andre stoffer, bunader: kan erstattes av andre festplagg.
- pyntegenstander fremstilt av sølvsmeder, gravører, forgyllere, blyglasshåndverkere, glasshåndverkere, gipsmakere, gjørtlere, håndvevere, kurvmakere, tre-dreiere og -skjærere, smeder og duodjærer: alt kan erstattes av andre pyntegenstander, avhengig av smak og behag.
- mekaniske storur: kan i mange tilfeller erstattes av elektroniske klokker.

Et sitat fra bedriftsundersøkelsen kan illustrere dette:

Buntmakerfaget er i en helt spesiell kategori, i og med at råstoffet vi bruker kommer fra dyr. Pelsplagg regnes ikke lenger å være "nødvendige vinterplagg" og anses som luksus, med det resultat at nye generasjoner finner helt andre alternative bruks og statusplagg

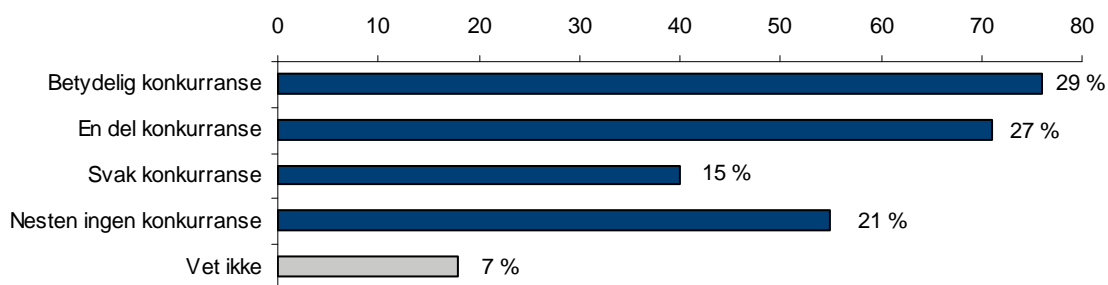
Når det finnes et identisk produkt på markedet, eller et eller annet substitutt vil det være et spørsmål om den *ekstra verdien* man opplever at håndlagde produkter har er større enn det man må *betale ekstra* for å få noe som er håndlaget. Det vil selvfølgelig være tilfelle for mange personer i mange tilfeller. Men massemarkedene som håndverkerne historisk har betjent er borte. De er erstattet av industriproduksjon.

I følge NOU 1986:15 er hovedtrusselen mot de gamle håndverksfagene selve industrialiseringen med tilhørende samfunnsmessige omstruktureringer.

Teknologisk utvikling og ein internasjonal økonomi har selje føtene under omsetjinga av mange handverksprodukt. (...) Rimelege masseproduserte industriprodukt har gjort det av med paraplymakaren, hanskemakaren, hattemakaren m.fl. og har gjort grupper av handverkarar til industriarbeidarar eller på anna vis totalt enda karakteren av yrket.

Utøverne som har besvart spørreundersøkelsen opplever da også en ikke ubetydelig konkurranse fra industriproduksjon. Se Figur 2.3 nedenfor.

Figur 2.3 *Hvordan opplever du konkurransen fra industriell masseproduksjon (norsk og import)?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 260.

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 99 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

Tjenestene som utøvere av små og verneverdige håndverksfag tilbyr, for eksempel reparasjoner, kan ikke like enkelt masseproduseres. Dersom man har et gammelt og håndlaget produkt som må repareres vil det i de fleste tilfellene kun være utøvende håndverkere som kan foreta reparasjonen på en riktig og kvalitativ god måte. Men når det gjelder gjenstander som eieren ikke verdsetter spesielt høyt, som ikke har en affeksjonsverdi eller annen bevaringsverdi vil det i mange tilfeller lønne seg å kjøpe nytt fremfor å reparere fordi arbeidskraftkostnadene i Norge er så høye.

Håndverksprodukter fra andre land

NOU 1986:15 peker også på internasjonal handel som en trussel mot de gamle håndverksfagene:

Mangt som framleis må lagas for hand gjev likevel ikkje arbeid for norske handverkarar, av di ein open økonomi ikkje kan tevla med importerte produkt frå lågprisland.

I prinsippet kan mange av produktene som utøvere i små og verneverdige fag lager importeres fra håndverkere i utlandet. Et mye omtalt eksempel er bunader sydd i utlandet. Et mindre kjent eksempel er seil, der utøvelsen i Norge mer og mer går i retning av å kunne kjøpe inn fra utlandet. Import av slike håndverksprodukter vil ofte, men ikke alltid, være drevet av lavere lønnsbetingelser i produksjonslandet enn i Norge.

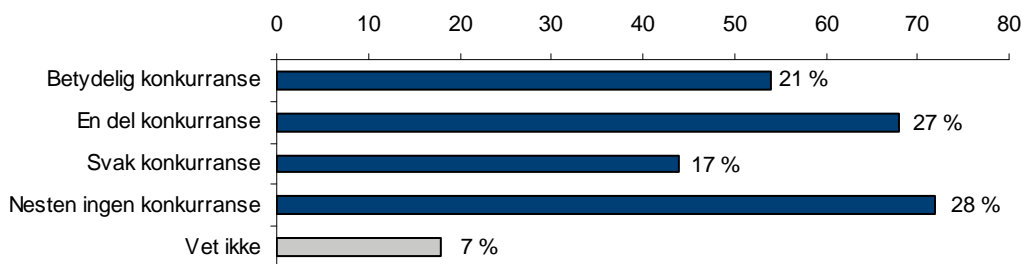
Import av utenlandske produkter kan også være kompetansedrevet. En av våre informanter mente tilbudet av utenlandske håndverksprodukter i mange tilfeller kan være et aktuelt alternativ der det er mangel på slik kompetanse i Norge. For eksempel finnes det ingen utøvere i Norge som kan legge blytak på kirker. I noen tilfeller kan slike håndverkstjenester utføres i utlandet, i andre tilfeller er det nødvendig at den utenlandske håndverkeren kommer til Norge for å utføre håndverkstjenesten.

Vi må dessuten skille mellom håndverksprodukter som er forankret i norsk kultur og håndverksprodukter som er forankret i utenlandsk kultur. Utenlandske håndverkere vil selvfølgelig ofte ha andre tradisjoner slik at produktene ikke er identiske med norske produkter. Håndvevde tepper fra Tyrkia er for eksempel tuftet på en helt annen tradisjon, ser annerledes ut og har til dels andre bruksområder enn håndvevde tepper med norske tradisjoner og teknikker. For kjøperne vil det igjen være et spørsmål om hvilken funksjon de ulike produktene kan fylle, samt smak og behag.

I praksis vil import av utenlandske håndlagde produkter begrenses en del av tollbarrierer og av om noen faktisk ønsker å starte importvirksomhet. Det er dessuten kun meningsfylt å snakke om import av duodji-produkter fra andre land i Norden. Handelspotensialet er derfor begrenset også her. Samme type geografiske begrensninger gjelder flere andre fag.

Likevel opplever respondentene i bedriftsundersøkelsen en ganske stor konkurranse fra utenlandske håndverkere. Den opplevde konkurransen er bare noe mindre enn konkurransen fra industrien. Se Figur 2.4 nedenfor.

Figur 2.4 *Hvordan opplever du konkurransen fra utenlandske håndverkere (import)?*

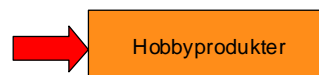

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 256.

Vi har brukt begrepet ”utenlandske håndverkere”, med import i parentes bak begrepet. Med dette har vi ment utøvende håndverkere *i* utlandet. Dette er ikke håndverkere av utenlandsk opprinnelse i Norge. Disse faller i to andre kategorier. Håndverkere av utenlandsk opprinnelse med norsk svennebrev eller tilsvarende utdanning er per definisjon håndverkere i Norge. Håndverkere av utenlandsk opprinnelse uten norsk svennebrev eller tilsvarende er det vi har kalt hobbyhåndverkere. Hobbyhåndverkerne omfatter også etnisk norske utøvere uten svennebrev eller annen formell utdanning.

Hobbyprodukter

Til slutt trekker NOU 1986:15 frem flere utfordringer knyttet til opplæring som en trussel mot de gamle håndverksfagene. Én av disse er:

Den tradisjonelle – og særlig den bygdenorske – opplæringa av handverkarar var ikkje formalisert. Lærlingen voks opp i miljøet og tok del i arbeidet frå barnsbein av. (...) Med skulegang er denne forma for tradisjonsoverføring broten. På sett og vis står vi andsynes den paradoksale situasjonen at dei gamle handverka døyr av di vi har fått skular i dei sama faga.

I eldre tider har det vært tradisjon for at ”alle” kvinner kunne veve, strikke, sy. Alle slags klær, hodeplagg og i mange tilfeller sko ble laget i familien. ”Alle” menn kunne arbeide med tre – mange slags redskaper ble laget og reparert på bondegårdene. Samisk husflid (duodji) ble ivaretatt og utviklet i de samiske miljøene og så videre. Denne typen tradisjoner er ikke helt borte, noe blant annet kurstilbudet til studieforbund Folkeuniversitetet viser:

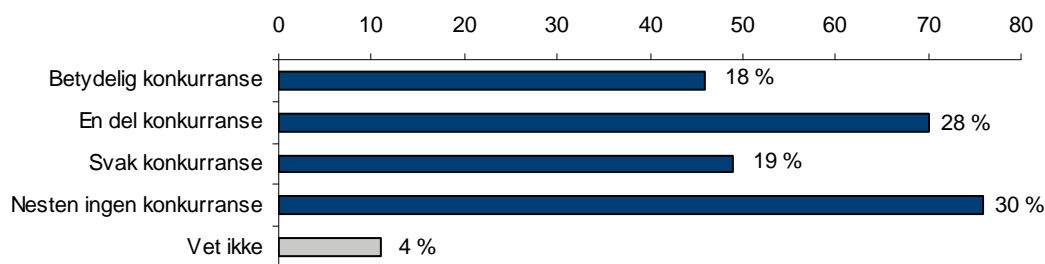
Boks 2.2 *Utvalgte kurs – Folkeuniversitetet*

Flatbrødbaking	Sølvarbeid med enkle redskaper	Møbeltapetsering	Mønsterkonstruksjon
Lefsebaking		Bunadcape	Redesign av klær
Sirupstynnkake	Flatvev	Bunadsdeler	Laftekurs
Toving	Design for billedvev	Bunadskurs	Sliping av verktøy
Skinnefellkurs	Gyllenlær	Maskinstrikking, votter, luer og sokker	Knivkurs
Hardangersøm	Rosemaling		Tredreining
Keramikk	Lasering og rosemåling på møbler	Hekling og strikking	Treskjæring
Glassfusing		Modell og Søm	

Kilde: www.fu.no

Denne folkelige tradisjonen bidrar dels til å bevare gamle teknikker og ferdigheter. Samtidig kan slike ”hobbyhåndverkere” utgjøre en konkurranse for faglærte håndverkere. Utøverne som har besvart spørreundersøkelsen opplever noe mindre konkurranse fra hobbyhåndverkere enn fra utenlandske håndverkere og industriproduksjon. Se Figur 2.5 nedenfor.

Figur 2.5 *Hvordan opplever du konkurransen fra hobbyhåndverkere uten svennebrev?*

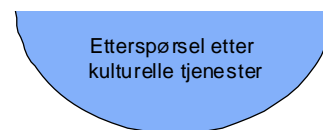
Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 252.

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 99 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

2.1.3 Etterspørsel etter de immaterielle kultursidene ved håndverksproduktene

Små og verneverdige håndverksfag er en del av vår kulturarv. Det er dermed ikke bare sluttproduktene som er av verdi, men også selve håndverksteknikkene og at det finnes noen som kjenner og kan benytte disse teknikkene, jfr.

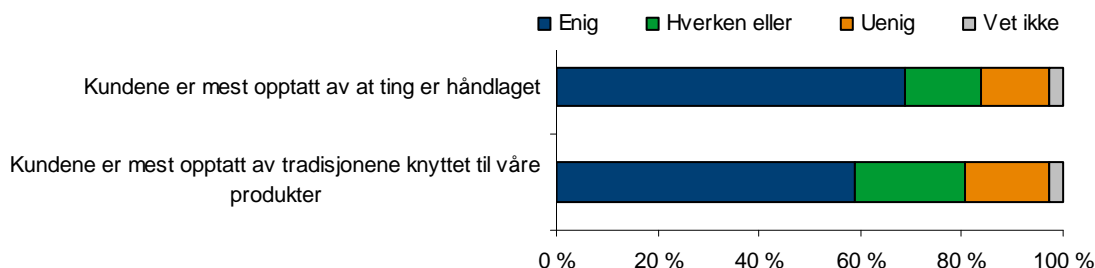
Unesco-konvensjonen om immateriell kulturarv. Det er nettopp derfor håndverksfagene har en immateriell verdi og har fått betegnelsen verneverdige. Man kan karakterisere den kunnskapen håndverkerne ivaretar og utvikler som en kulturell tjeneste de yter samfunnet.

En person som kjøper for eksempel en håndvevet duk vil gjerne ha et bevisst forhold til at den er håndlaget. Ved istandsetting og restaurering av dører i gamle bygninger vil den restaureringsansvarlige som bestiller dørhandtak fra en gjørtler høyst sannsynlig ha et bevisst forhold til at de er laget med gamle håndverksteknikker. Valget av håndvevde duker og gjørtlerfremstilte dørhandtak sier noe om at kjøperne verdsetter de immaterielle sidene ved produktene, ikke bare funksjonen de yter – nemlig å dekke til et bord og gjøre det mulig å åpne en dør. Verdsettingen av de immaterielle sidene kommer til uttrykk ved at kjøperne er villige til å betale en høyere pris for det som er laget for hånd og med gamle teknikker.

I tråd med dette oppgir virksomhetene i bedriftsundersøkelsen at kundene er opptatt av at produktene er håndlaget og at det er en tradisjon knyttet til produktene. Se Figur 2.6 nedenfor.

Figur 2.6 Hva er kundene opptatt av?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 285

Kundenes vektlegging av håndverk og tradisjoner gjenspeiler at sluttproduktene har en verdi utover selve funksjonen de har – slik de teoretiske eksemplene med den håndvevde duken og gjørtlerproduserte dørhåndtaket ovenfor illustrerer.

Denne kulturelle tjenesten (ivaretagelse av gamle håndverkstradisjoner) er imidlertid ikke bare noe enkeltpersoner eller enkeltvirksomheter etterspør, men også noe samfunnet som helhet verdsetter. Museene bruker for eksempel håndverkere ved satsing på reproduksjon og bevaring av bruks- og prydgjenstander og bygninger, lokal kursvirksomhet, formidling til barn og unge, (den kulturelle skolesekken), lokalhistoriske arrangementer og så videre. Det formaliserte uttrykket for samfunnets verdsetting av gamle håndverkstradisjoner er Stortingets ratifisering av UNESCO-konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.

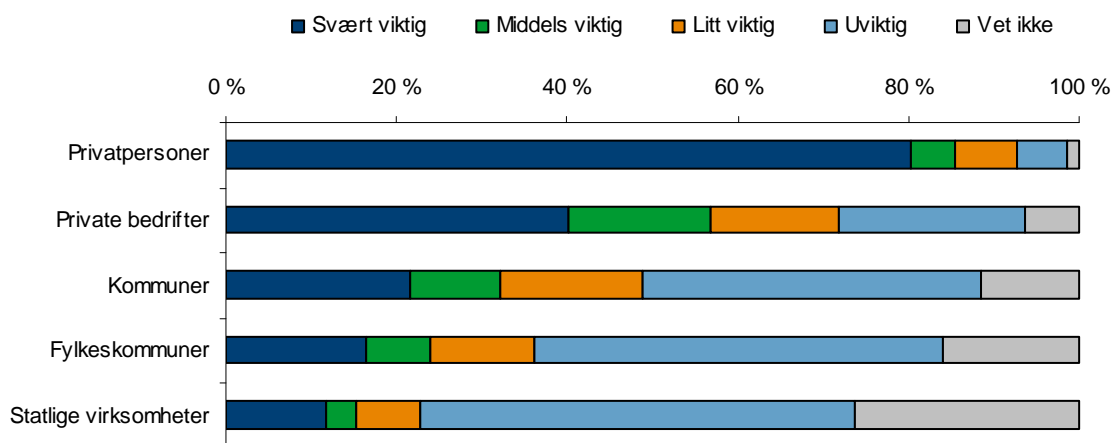
Hvorfor er det nødvendig med en internasjonal konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven? Det er fordi markedet eller alle enkeltpersonene og -virksomhetene som etterspør ”små og verneverdige” håndverksprodukter ikke på egenhånd vil ivareta arven. De kulturelle tjenestene kan nemlig karakteriseres som et *offentlig gode*. Se blant annet Holcombe (1997).

- I følge økonomisk teori vil ikke én persons konsum av et offentlig gode reduseres av en annen persons konsum. Konsum i denne sammenhengen er altså ikke forbruk av klær, sko, dekor, møbler og andre bruks- og prydgjenstander. Forbruk av *ting* kan ikke deles på flere uten at hver andel blir mindre og mindre jo flere som deler. Konsum av den kulturelle tjenesten – ivaretagelse av gamle håndverkstradisjoner – er mer abstrakt. Den består mer i *vissheten* om at denne kunnskapen finnes, at den kan videreføres til senere generasjoner, og så videre. En slik visshet kan deles av hvor mange som helst. Min visshet om at kunnskapen lever videre får ikke mindre verdi av at også andre har denne vissheten. Et annet karakteristika ved offentlige goder er at ingen kan utelukkes fra konsum når godet først er produsert. Når det gjelder gamle håndverkstradisjoner vil det selvfølgelig være visse kostnader forbundet med å informere om at de finnes, men så snart det er gjort er det vanskelig å viske ut vissheten om at kunnskapen ivaretas.
- Problemet med offentlige goder er at markedet ikke vil produsere nok, uten en eller annen form for økonomisk støtte. Siden konsumet ikke kan forbeholdes de som betaler vil ingen private markedsaktører ha en økonomisk motivasjon for å produsere godet. Uten at samfunnet i fellesskap bestemmer seg for å betale for produksjonen vil tilgjengeligheten til godet bli mindre enn det samfunnet samlet sett faktisk ønsker seg. Dette fenomenet ble godt beskrevet i et av intervjuene våre: ”*alle er for de små og verneverdige håndverksfagene, men ingen vil betale*”.

Ratifikeringen av UNESCO-konvensjonen er altså et uttrykk for at samfunnet som helhet verdsetter kunnskapen knyttet til de små og verneverdige håndverksfagene, ikke bare produkter med en viss funksjon. Men hverken gjennom intervjuene eller spørreundersøkelsen får vi inntrykk av at offentlig sektor er en viktig innkjøper av produkter og tjenester fra utøvere av små og verneverdige håndverksfag.

På tross av konvensjonen rapporterer virksomhetene i bedriftsundersøkelsen at det først og fremst er privatpersoner, men også i noen grad at private bedrifter som er de viktigste kundene. Kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter er uviktige for over halvparten av utøverne. Se Figur 2.7 nedenfor

Figur 2.7 Hvor viktige er følgende kundetyper?

Note: Vi har ikke spurt konkret etter museene som kundegruppe, de vil falle under kommuner, fylkeskommuner eller statlige virksomheter, alt etter hvilket offentlig nivå som eier museene.

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 291

Intervjuene vi har gjennomført bekrefter bildet i figuren: offentlig sektor mangler både bestillerkunnskap og budsjettmidler for å være en viktig kjøper av varer og tjenester fra utøvere av små og verneverdige håndverksfag. Når noe skal lages for hånd med gamle teknikker kan det være lettere å ta kontakt med større utenlandske miljøer for å finne den riktige kompetansen. I mange tilfeller er det dessuten nødvendig å sette prishensyn foran hensynet til ivaretagelse av den immaterielle kulturarven. Dessuten blir det hevdet at bestillerkompetansen i mange tilfeller er for dårlig til å spesifisere kvalitetskrav som sikrer at utøvende håndverkere vinner i konkurransen med industrien.

Vi har ikke kartlagt offentlig sektors bruk av håndverkere og kan ikke vurdere arbeidet til for eksempel Riksantikvaren, museene, og så videre. Riksantikvaren står for eksempel bak mange større satsinger på istandsetting og restaurering av kulturminner. Det er heller ikke slik at offentlig sektor står for det meste av istandsettings- og restaureringen av kulturminner. De fleste eiere av kulturminner er private og utfører istandsettings- og restaureringen av kulturminner eventuelt med støtte fra kulturminneforvaltningen eller Norsk kulturminnefond.

I neste avsnitt beskriver vi hvordan tilbudet av håndverksprodukter og -tjenester ser ut i dag som følge av situasjonen på etterspørselsiden.

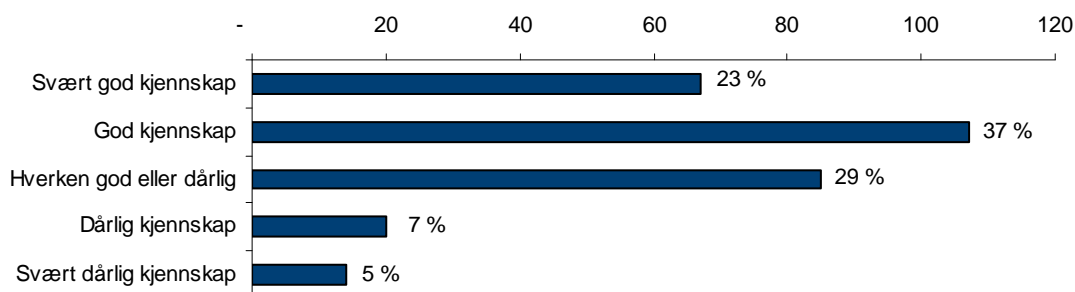
2.2 Tilbud av håndverksprodukter

Vi har beskrevet utfordringene knyttet til å få oversikt over populasjonen av utøvende håndverkere i metodekapittelet (avsnitt 1.3.5). Det er dermed usikkert hvor mange utøvende håndverkere som virker innenfor hvert av de små og verneverdige håndverksfagene.

Tilbudet av
"små og verneverdige"
håndverksprodukter
og kulturelle tjenester

For å få en bedre oversikt over den faktiske populasjonen ba vi respondentene i bedriftsundersøkelsen om å oppgi hvor mange utøvende håndverkere de anser at finnes innenfor eget fag. Paradoksalt nok mener et flertall at de har svært god eller god kjennskap til sin egen bransje (Se Figur 2.8 nedenfor), likevel har vi ikke fått noe godt svar på antall utøvende håndverkere.

Figur 2.8 *Hvor godt kjenner du til den norske bransjen av utøvende håndverkere innenfor fagene som virksomheten/avdelingen representerer?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 293

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 101 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

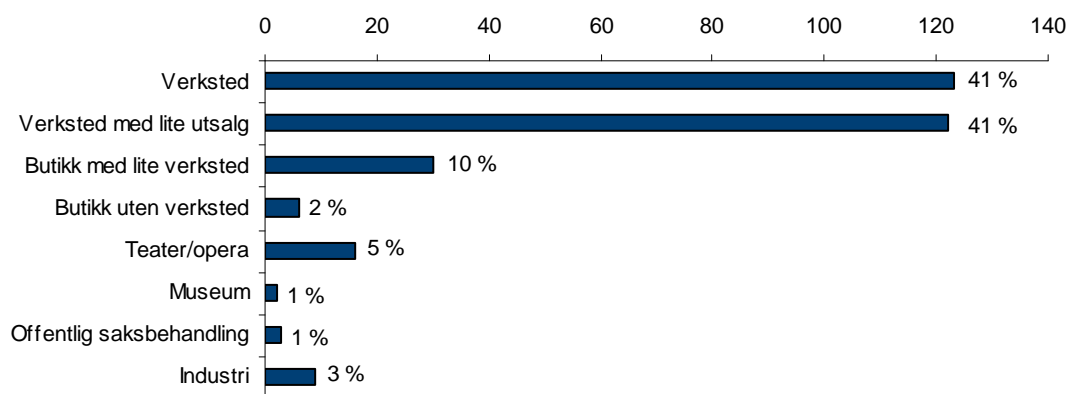
For det første er det relativt få (64 prosent) som har svart på spørsmålet om antall utøvende håndverkere i de aktuelle fagene. For det andre spriker svarene svært mye. For mange av fagene varierer oppgitt antall utøvere fra under ti til flere titalls. Det har derfor liten hensikt å gjengi disse svarene. De sprikende resultatene kan forklares med at de ulike respondentene har litt ulike definisjoner av hva som er utøvende håndverksvirksomhet og hva som er én virksomhet. Det kan som nevnt i avsnitt 1.3.5 være flytende overganger mellom utøvende håndverksvirksomhet og annen virksomhet. Dessuten kan de for eksempel ha tenkt på Husfliden som én virksomhet, mens andre kan telle Husflidens lokale utvalg og verksteder som separate virksomheter.

Uansett problemene med å få oversikt over det totale antallet utøvende håndverkere i små og verneverdige fag mener vi at respondentene i bedriftsundersøkelsen representerer utøvende håndverkere. De er i all hovedsak svært små verksteder med én eller noen få ansatte, og sier selv at de driver utøvende håndverksvirksomhet.

2.2.1 Type virksomheter: mikroverksteder

80 prosent av respondentene i bedriftsundersøkelsen oppgir at de er utøvende håndverkere, 11 prosent oppgir at de har aktivitet i det aktuelle faget og 9 prosent har ikke svart på spørsmålet om hva som karakteriserer virksomheten. Vi finner derfor først og fremst verksteder og verksteder med små utvalg blant respondentene. Se Figur 2.9 nedenfor.

Figur 2.9 *Hva slags bedrift/virksomhet representerer du?*

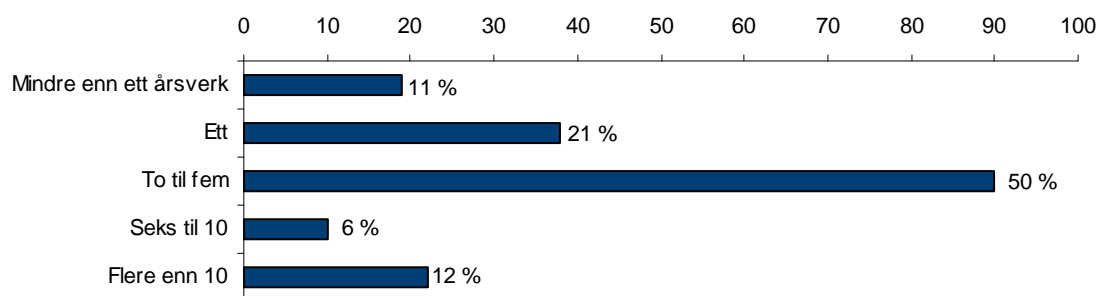

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 299

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 104 % fordi noen har krysset av på flere alternativer.

Vel 30 prosent av virksomhetene regner med at det vil bli utført ett eller færre årsverk i løpet av 2008. Mens halvparten regner med at det vil bli utført to til fem årsverk, og de resterende oppgir flere enn fem årsverk. Hos en del av de som har oppgitt flere enn 10 utgjør trolig håndverksaktiviteten en mindre del av en større virksomhet. Se Figur 2.10 nedenfor.

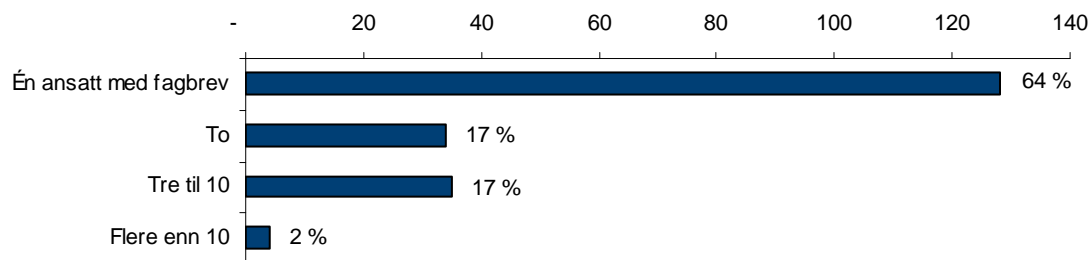
Figur 2.10 *Hvor mange årsverk blir utført i virksomheten i 2008?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 179

Siden virksomhetene er såpass små følger det at det er få ansatte med fagbrev. Over 60 prosent av respondentene oppgir at det kun er én ansatt med fagbrev. Bare 2 prosent av virksomhetene har flere enn 10 ansatte med fagbrev. Se Figur 2.11 nedenfor.

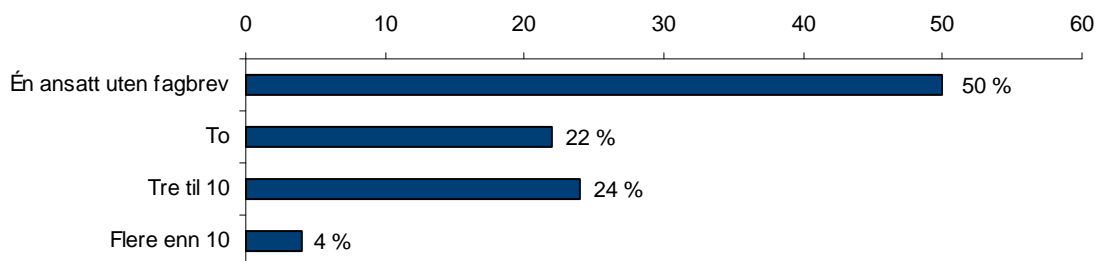
Figur 2.11 *Hvor mange av dagens ansatte i virksomheten/avdelingen har svennebrev i følgende små og verneverdige håndverksfag?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 201

I tillegg til de faglig ansatte oppgir ca 30 prosent av virksomhetene at de har ansatte som utøver fagene uten svennebrev eller annen formell utdanning. Halvparten av disse igjen oppgir at dette kun dreier seg om én person. Se Figur 2.12 nedenfor. En del oppgir uoppfordret at dette er lærlinger.

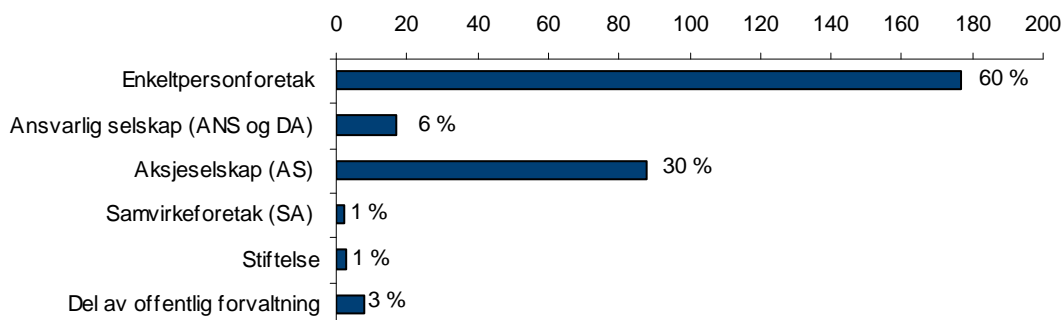
Figur 2.12 *Har virksomheten/avdelingen ansatte som utøver noen av disse fagene uten å ha svennebrev eller annen formell utdanning?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 100

En annen følge av at vi snakker om svært små virksomheter er at 60 prosent er organisert som enkeltpersonforetak. For øvrig er aksjeselskap den mest vanlige selskapsformen. Noen få, blant annet en del teatre, er del av offentlig forvaltning. Se Figur 2.13 nedenfor.

Figur 2.13 *Hvilken selskapsform har bedriften/virksomheten?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 295

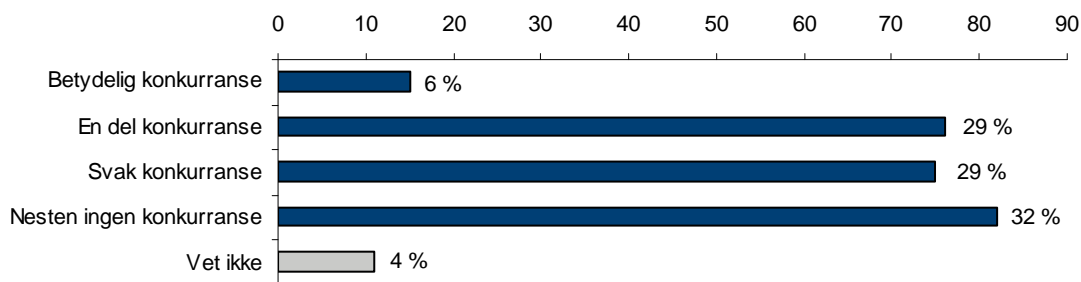
Note: Prosentene i figuren summerer seg til 101 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

2.2.2 Små fagfellesskap – liten intern konkurranse

Utøverne av små og verneverdige håndverksfag faller altså stort sett i kategorien mikrobedrifter, som mener de kjenner sin egen bransje godt, på tross av sprikende oppfatninger om antall konkurrenter. I avsnitt 2.1.2 har vi sett at konkurransen fra industrien, utenlandske håndverkere og hobbyhåndverkere er betydelig. Det neste spørsmålet det er naturlig å stille er dermed hva som karakteriserer håndverksbransjene internt: konkurranse eller gjensidig nytte? Svaret ser ut til å være det siste.

Konkurransen mellom utøverne innenfor de ulike fagene ser ut til å være begrenset. Ca 60 prosent opplever svak eller nesten ingen konkurranse fra andre utøvende håndverkere. Ca 30 prosent opplever en del konkurranse, mens kun 6 prosent opplever betydelig konkurranse. Se Figur 2.14 nedenfor.

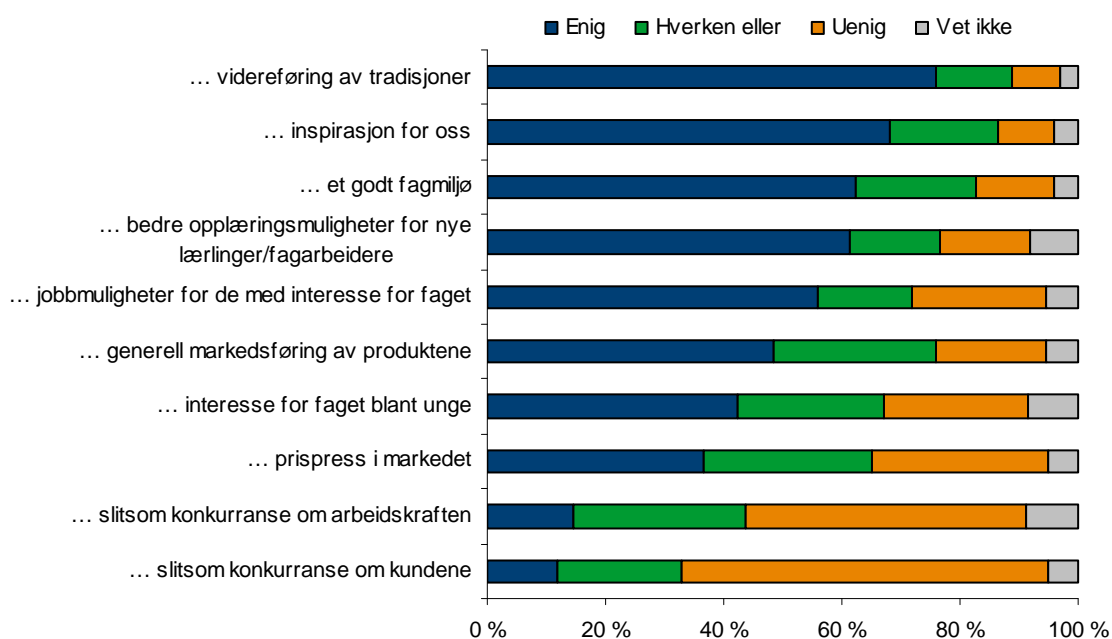
Figur 2.14 *Hvordan opplever dere konkurransen fra norske utøvende håndverkere?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 259

Bildet av gjensidig nytte heller enn konkurranse bekreftes når vi har stilt et mer generelt spørsmål om hvilken betydning andre utøvende håndverkere. Noen av respondentene legger vekt på opplæringsmuligheter for nye fagarbeidere, videreføring av tradisjoner, inspirasjon, et godt fagmiljø, samt markedsføring og økt interesse. Prispress, konkurranse om arbeidskraft og kunder er de mindre opptatt av. Se Figur 2.15 nedenfor.

Figur 2.15 *Hvilken betydning har andre utøvende håndverkere for virksomheten/avdelingen du representerer?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 272

2.3 Oppsummering

I dette kapittelet har vi beskrevet etterspørselen etter små og verneverdige håndverksprodukter og tilbudet representert ved utøvende håndverkere i faget.

Små og verneverdige håndverksfag og andre gamle håndverk har oppstått og utviklet seg fordi mennesker har hatt behov for og etterspurt klær, sko, bruks- og prydgjenstander til hus og hjem, redskaper med mer. Tradisjonelt kunne disse varene kun fremstilles for hånd – enten av profesjonelle håndverkere eller ved hjemmeproduksjon. Bedriftsundersøkelsen viser at utøvere i små og verneverdige håndverksfag opplever

sterk konkurranse fra industriproduksjon og utenlandske håndverkere, samt en del konkurranse fra hobbyhåndverkere.

I dag er flere av de små og verneverdige håndverksfagene en del av vår immaterielle kulturarv. Det preger både den enkelte etterspørter og samfunnet som helhet. Virksomhetene i bedriftsundersøkelsen rapporterer at mange av kundene er opptatt av at produktene deres er håndlaget og at det er knyttet en tradisjon til produktene. Det er altså ikke lenger kun produktenes funksjon som har en verdi. Stortingets ratifisering av UNESCO-konvensjonen viser at samfunnet/myndighetene ønsker å ta vare på disse og andre gamle og tradisjonelle håndverk.

Det å vite at gamle håndverkstradisjoner lever kan betraktes som et offentlig gode. Offentlige goder er karakterisert av at ingen kan hindres fra å konsumere godet når det først er produsert og at mange kan dele på godet uten at verdien av konsumet reduseres av antallet som deler. Et annet karakteristika ved offentlige goder er at markedet ikke vil produsere nok uten en eller annen form for økonomisk støtte. Det skulle tilsi at offentlig sektor var en stor og viktig innkjøper av små og verneverdige håndverksprodukter. Informasjonen vi har fått gjennom bedriftsundersøkelsen og intervjuene tyder på at det ikke er tilfelle.

Utøverne av små og verneverdige håndverksfag er stort sett verksteder (eventuelt med utsalg) som har færre enn fem ansatte og enda færre med fagbrev. Konkurransen mellom utøverne synes å være en god del mindre enn konkurransen utøverne opplever fra industri, import og hobbyhåndverkere. Derimot opplever virksomhetene i bedriftsundersøkelsen at andre utøvere bidrar til å sikre tradisjoner, være inspirasjon, utvikle gode fagmiljøer og så videre.

3 Hva er behovet for arbeidskraft fremover?

Vi har nå sett på hvordan etterspørselen etter varer og tjenester ytt av utøvere i små og verneverdige håndverksfag har endret seg. Videre har vi sett at tilbudet, som en respons, i mange tilfeller er lite og sårbart. Når vi nå skal vurdere behovet for å utdanne nye utøvere – det vil si behovet for arbeidskraft fremover – må vi se på utviklingen i markedet for håndverksprodukter, reproduksjon, videreutvikling og kulturelle tjenester.

Før vi drøfter sammenhengene mellom produkt- og tjenestemarkedet, arbeidsmarkedet og behovet for utdanning og opplæring, ser vi i dette kapitlet nærmere på selve arbeidsmarkedet. Store deler av personundersøkelsen, og deler av bedriftsundersøkelsen ble viet spørsmål om arbeidsmarkedet. Vi spurte både de nye svennene og virksomhetene om hvor lett eller vanskelig det er å få jobb i fagene de representerer og konsekvensene av å utdanne flere. De nye svennene fikk dessuten spørsmål om hvordan de har brukt utdannelsen etter at de avla svenneprøven, og hva de tror om fremtiden. Virksomhetene fikk spørsmål om fagenes fremtid, aktiviteten i egen virksomhet fremover, samt interessen for å ta inn lærlinger, som også er en indikator på robusthet og fremtidstro.

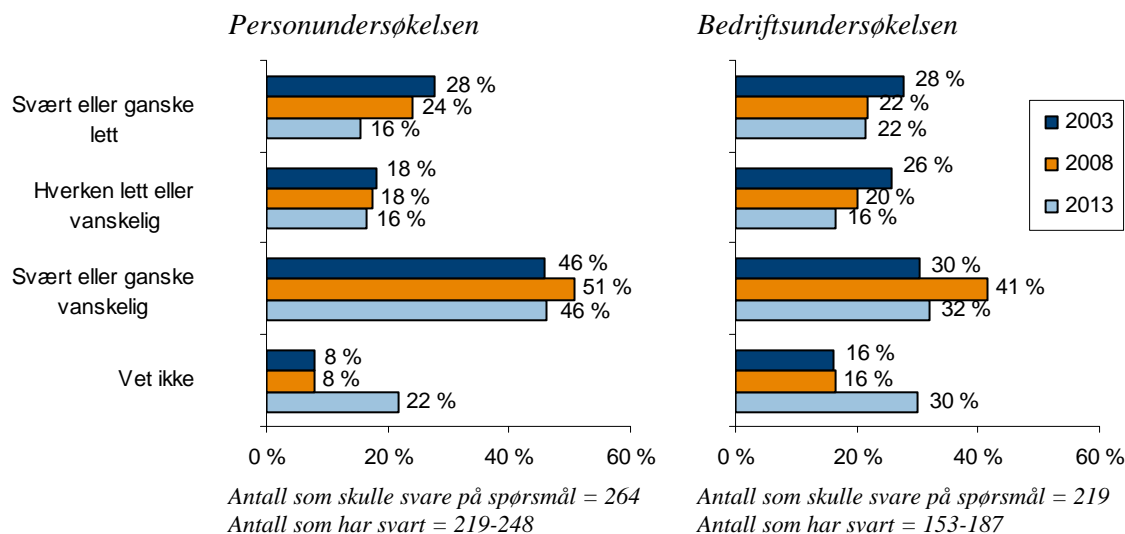
Svarene (som er vist i avsnittene nedenfor) viser en blanding av optimisme og pessimisme. Generelt er svarene på de generelle spørsmålene om arbeidsmarked og fagets fremtid ganske pessimistiske. Svarene på de mer personlige spørsmålene om yrkesaktivitet og aktivitetsnivå i virksomhetene er mer optimistiske. De nye svennene er svært fornøyd med valg av utdanning på tross av at mulighetene for å tjene penger er små. Begge grupper ser det som positivt om det blir utdannet flere innenfor deres fag.

3.1 Synet på arbeidsmarkedet generelt

Både i person- og bedriftsundersøkelsen ba vi respondentene gjøre en vurdering av hvor lett det er å få jobb innenfor de små og verneverdige håndverksfagene: i dag, for fem år siden og hva de tror om situasjonen om fem år.

Svarene tyder ikke på at arbeidsmarkedet for disse fagene beveger seg i noen spesielle retninger. Det som imidlertid er ganske tydelig er at i en periode der arbeidsledigheten har vært rekordlav vurderer nesten halvparten av de nye svennene det som svært eller ganske vanskelig å få jobb (innenfor faget). Se Figur 3.1 nedenfor.

Figur 3.1 *Hvor lett er det å få jobb innenfor faget du representerer?*

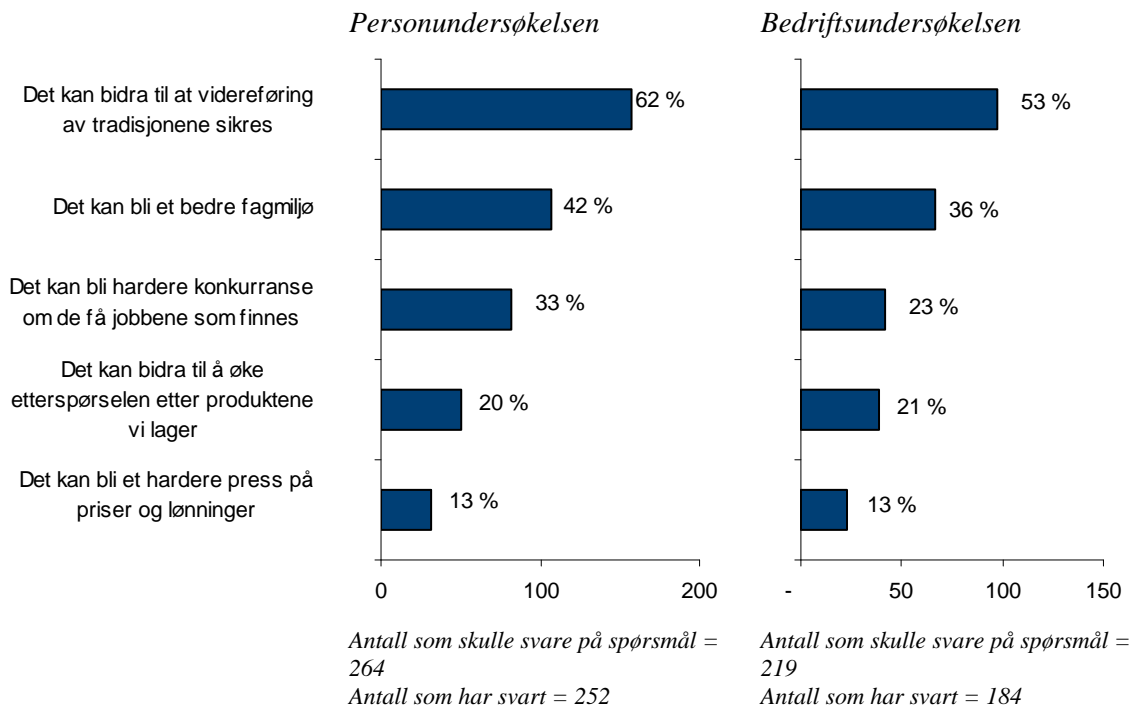

Kilde: Econ Pöyry

Note: Ikke alle prosentene i figuren summerer seg til 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

Vi har også spurt de nye svennene og virksomhetene om hva de mener ville bli konsekvensen av at flere utdannet seg innenfor de aktuelle fagene. Begge grupper legger vekt på de positive sidene ved større tilstrømning til faget, nemlig videreføring av tradisjoner, bedre fagmiljø, økt etterspørsel etter produkter. Hardere konkurranse om jobbene og press på priser og lønninger ser ut til å være mindre viktige effekter. Se Figur 3.2 nedenfor.

Figur 3.2 *Hva tror du ville bli konsekvensene om flere valgte den fagutdanningen du representerer?*

Kilde: Econ Pöyry

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden respondentene kunne krysse av på flere alternativer.

Vi har også stilt de nye svennene og virksomhetene spørsmål om deres konkrete erfaringer i og forventinger til arbeids- og produktmarkedene.

3.2 Hvem avlegger svenneprøve og hvordan går det så?

Hvordan det har gått med de nye svennene i små og verneverdige håndverksfag etter svenneprøven sier mye om behovet for arbeidskraft i fagene – målt i forhold til hva markedet klarer å absorbere. Før vi viser hvordan det har gått med de nye svennene beskriver vi nærmere hvem de er og hvordan de fordeler seg på de ulike fagene.

3.2.1 Hvem tar utdanning og hvorfor?

Antall nye svenner i hvert fag varierer betydelig – fra 1 til 82 de siste 11 årene. Samlet sett er det neste like mange menn som kvinner som utdanner seg innenfor fagene, men innenfor hvert fag er det store forskjeller. Det samme gjelder aldersfordelingen. Se Tabell 3.1 nedenfor.

Tabell 3.1 Nye svenners kjønn og alder. Per fag

	Antall	Kvinneandel	Snittalder på prøvetidspunkt
Bunadstilvirkerfaget	82	98 %	45
Børsemakerfaget	77	1 %	26
Duodji	49	71 %	35
Glasshåndverkerfaget	49	27 %	31
Treskjærerfaget	45	33 %	29
Kostymesyerfaget	37	100 %	28
Smedfaget	29	3 %	36
Modellsnekkerfaget	26	12 %	32
Herreskredderfaget	24	92 %	26
Skomakerfaget	24	75 %	30
Håndveverfaget	19	100 %	46
Seilmakerfaget	19	26 %	33
Gipsmakerfaget	13	23 %	31
Maskør- og parykkmakerfaget	13	92 %	31
Orgelbyggerfaget	13	23 %	28
Blyglasshåndverkerfaget	9	44 %	34
Salmakerfaget	9	33 %	34
Modistfaget	8	88 %	31
Gravørfaget	6	50 %	27
Håndbokbinderfaget	6	67 %	27
Strikkefaget	6	100 %	48
Buntmakerfaget	4	75 %	30
Tredreierfaget	4	0 %	47
Sølvsmidfaget	3	100 %	28
Forgyllerfaget	2	50 %	29
Gjørtlerfaget	2	0 %	26
Kurvmakerfaget	2	100 %	49
Bøkkerfaget	1	0 %	36
Instrumentmakerfaget	1	0 %	21
Storurmakerfaget	1	0 %	60

Kilde: Fylkeskommunenes register.

Aldersfordelingen er velkjent i miljøene, og påpekt av flere av våre informanter:

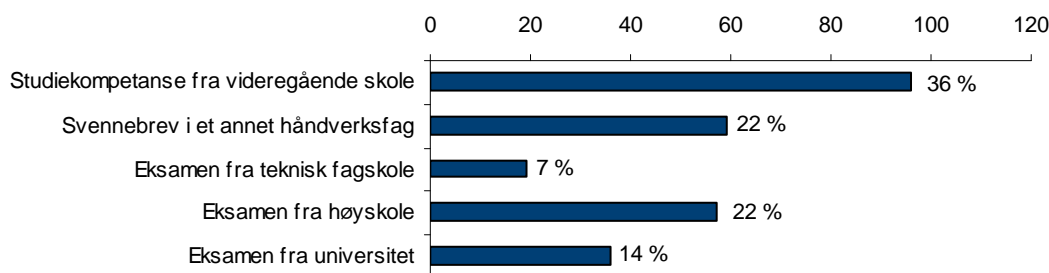
Ingen 16-åringer kan bli kulturminnehåndverkere

Man kan ikke forvente at 17-åringer velger håndverk med kulturdimensjon

For de minste fagene er kjønnsfordelingen og gjennomsnittsalderen selvfølgelig litt tilfeldig og helt avhengig av egenskaper ved de få personene som har avlagt svennebrev. For de større fagene er kjønnsfordelingen i mange tilfeller bestemt av tradisjonelle kjønnsrollemønstre: bunadstilvirker-, kostymesyer-, håndvever-, maskør- og parykk-maker-, modist- og strikkerfagene er nesten fullstendig dominert av kvinner. Det samme er herreskredder-, sølvsmed- og kurvmakerfagene, selv om de ikke nødvendigvis har vært kvinneyrker tradisjonelt. Også flere andre yrker har en stor andel kvinner. Børse-maker-, smed-, modellsnekker-, tredreier-, bøkker-, instrumentmaker og stururmaker-fagene er på den annen side totalt dominert av menn.

Mange av dem som har tatt svenneprøve i et lite og verneverdig håndverksfag har også annen utdanning. 36 prosent har studiekompetanse fra videregående skole, og like mange har en eksamen fra høyskole eller universitet. 22 prosent har svennebrev i et annet håndverksfag. Mens bare et fåtall (7 prosent) har eksamen fra en teknisk fagskole. Se Figur 3.3 nedenfor.

Figur 3.3 *Har du annen utdanning i tillegg til svennebrev i et lite og verneverdig håndverksfag?*

Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart = 136.

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 101 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

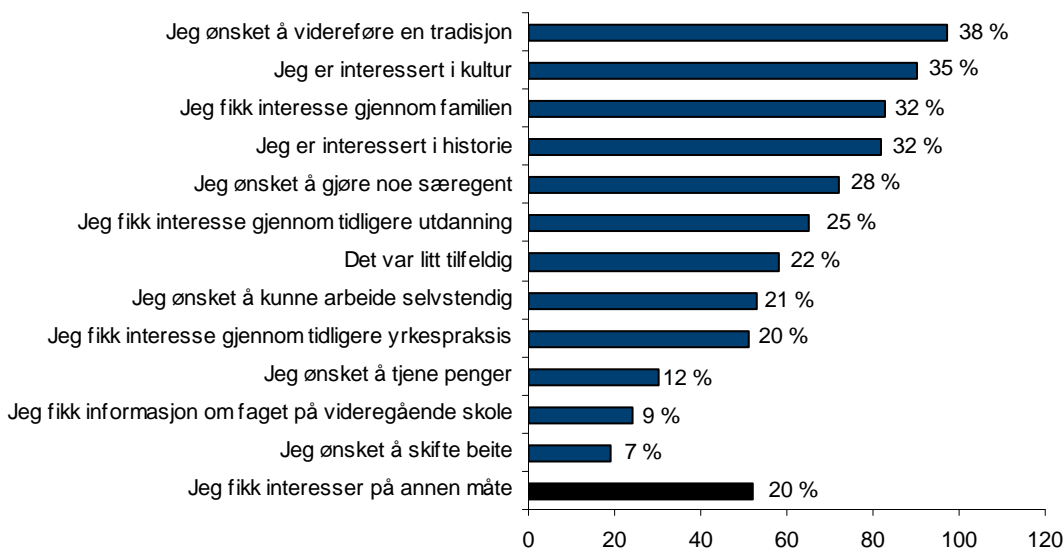
Også dette fenomenet er kjent blant informantene:

Det er karriere-2-læringer. Folk som har sett litt av livet.

Vi har eksempler på en sosialøkonom som ble kurvmaker, en arkeolog som ble gjørtler, en person med utdanning fra bankakademiet som ble møbeltapetserer.

Vi vet ikke om annen utdanning kom før eller etter svennebrevet i små og verneverdige håndverksfag. Men siden det er såpass mange voksne blant de nye svennene er det grunn til å tro at svennebrevet ble tatt på toppen av annen utdanning. Resultatene viser uansett at en stor andel de nye svennene har en variert og solid faglig bakgrunn. Hvorfor har de så valgt å ta svennebrev i et lite og verneverdig håndverksfag? Svarene de har gitt i spørreundersøkelsen viser at de viktigste drivkreftene er ønsket om å videreføre tradisjoner, interesse for historie og kultur, samt impulser fått i familien og tidligere utdanning. Se Figur 3.4 nedenfor.

Figur 3.4 *Hvorfor valgte du å utdanne deg innen et lite og verneverdig håndverksfag?*

Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart: 258

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden respondentene kunne krysse av på flere alternativer.

Vi ga respondentene mulighet til å utdype svaret på spørsmålet om hvorfor de valgte å utdanne seg innenfor håndverket. Svarene som går igjen gjenspeiler svarene på avkrysningsalternativene: interesse for faget, glad i skape ting, samt ønske om å formalisere eksisterende kompetanse:

Arbeidet som kostymesyer i 26 år før svennebrevet

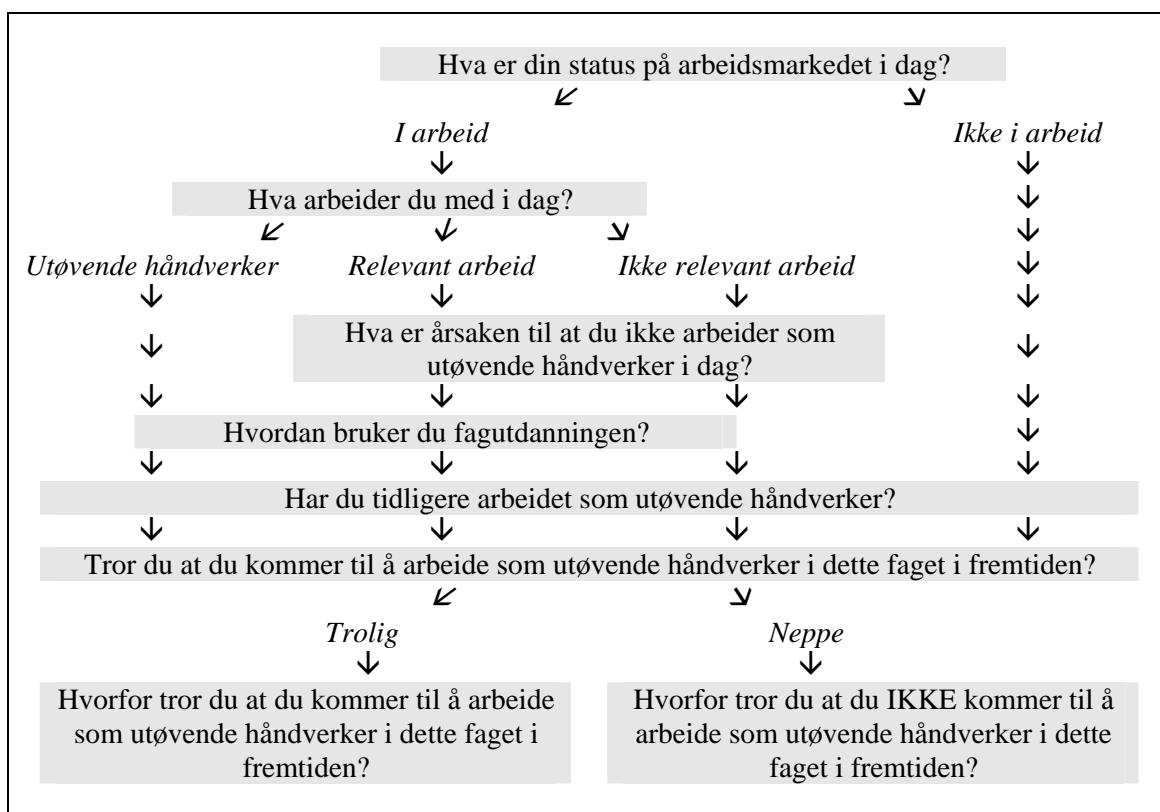
Alltid hatt interesse for kunst, håndverk, tekstildesign

Jeg ønsket et skapende arbeid

3.2.2 Hvordan har det gått med de nye svennene?

En stor del av undersøkelsen ble viet spørsmål om yrkesaktivitet og håndverksvirksomhet før og nå, samt forventninger til fremtiden. Figur 3.5 nedenfor viser en oversikt over de viktigste av disse spørsmålene, svaralternativene og hvordan de henger sammen: spørsmålene er rammet inn i grå felt, svaralternativene er skrevet i kursiv.

Figur 3.5 Spørsmål om status på arbeidsmarkedet

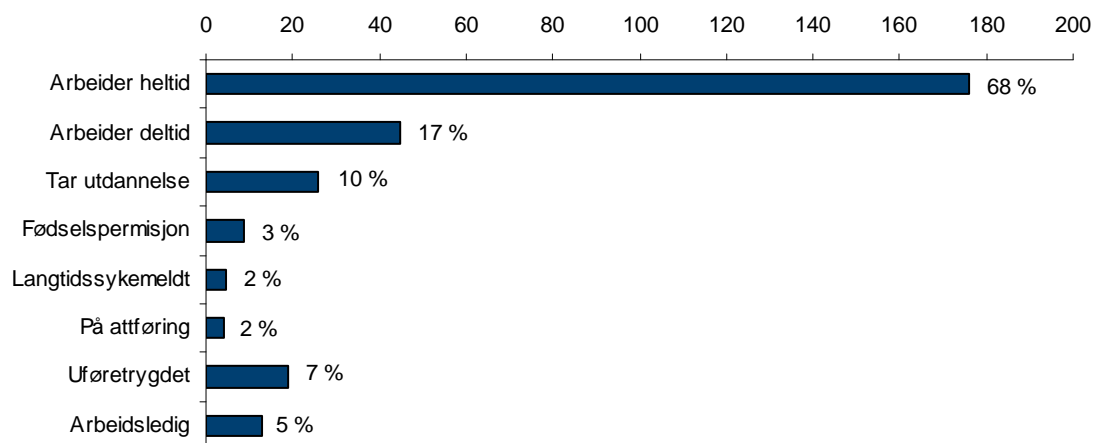

I spørreskjemaet hadde vi angitt hvilke spørsmål som skulle følge av hvilke svaralternativ. En del har ikke svart på spørsmål de skulle svare på – og noen har svart på spørsmål de ikke skulle svare på. Ikke alle disse instruksjonene ble oppfattet av respondentene. Figuren viser således hvordan flesteparten har svart. Vi har valgt å ta med alle svarene, siden vi ikke vet hvor respondentene har gjort feil ved å oppgi et bestemt svaralternativ på et styrende spørsmål, eller ved å svare på et senere spørsmål. I det følgende går vi gjennom svarene på spørsmålene i figuren.

Status på arbeidsmarkedet i dag og håndverkserfaring

De fleste av de nye svennene er i arbeid i dag, og de fleste av disse igjen arbeider heltid. En del tar utdanning, eller er i fødselspermisjon. Mens et mindretall er arbeidsledige, ute eller på vei ut av arbeidsstyrken. Se Figur 3.6 nedenfor.

Figur 3.6 Hva er din status på arbeidsmarkedet i dag?

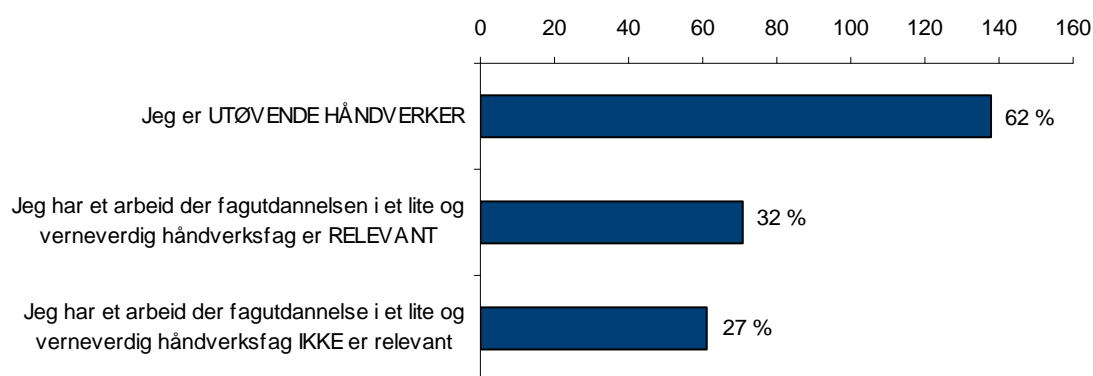
Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart = 259

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden noen har krysset av på flere alternativer.

Andelen av de nye svennene i arbeidsstyrken (i arbeid eller arbeidsledige – 90 prosent) er større enn andelen av befolkningen generelt i arbeidsstyrken (ca 75 prosent). Tallene ser positive ut, men det er likevel ikke helt relevant å sammenligne nye svenner med befolkningen generelt siden hverken alders sammensetningen eller utdanningsnivået er det samme i disse to gruppene. Det samme gjelder flere andre karakteristika som har betydning for om en person er i eller utenfor arbeidsstyrken.

Selv om mange er i arbeid er det en langt mindre andel av de yrkesaktive som arbeider som utøvende håndverkere – som de er utdannet til. 62 prosent av respondentene i personundersøkelsen sier de er utøvende håndverkere. En del av disse har et annet arbeid – der fagutdanningen kan være relevant eller ikke. Til sammen har 32 prosent av respondentene et arbeid der fagutdanningen er relevant, og 27 prosent har et arbeid der fagutdanningen ikke er relevant. Se Figur 3.7 nedenfor.

Figur 3.7 Hva arbeider du med i dag?

Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 216. Antall som har svart = 223

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden noen har krysset av på flere alternativer.

Av de nye svennene som ikke besvarte det postale spørreskjemaet og som ble ringt opp i etterkant er 85 prosent i arbeidsstyrken. Det er noe færre enn andelen i arbeidstyrken som har besvart det postale spørreskjemaet (90 prosent). 55 prosent er utøvende håndverkere. Det er også færre enn andelen utøvende håndverkere som har besvart det

postale skjemaet (62 prosent). 22 prosent sier de har et arbeid der fagutdannelsen er relevant. Og 22 prosent sier de har et arbeid der fagutdannelsen ikke er relevant.

Resultatene fra telefonundersøkelsen tyder på at de som har vært tilbakeholdne med å svare på den postale undersøkelsen i noe mindre grad er i arbeidsstyrken og utøvende håndverkere. Det er dermed grunn til å tro at de som ikke har svart i det hele tatt (heller ikke på telefonhenvendelsen) i enda mindre grad er i arbeidsstyrken eller er utøvende håndverkere. Forskjellene mellom postalsvarene og telefonsvarene er imidlertid ikke så store at vi kan se bort i fra svarene vi fikk i den postale undersøkelsen. De må bare modereres noe.

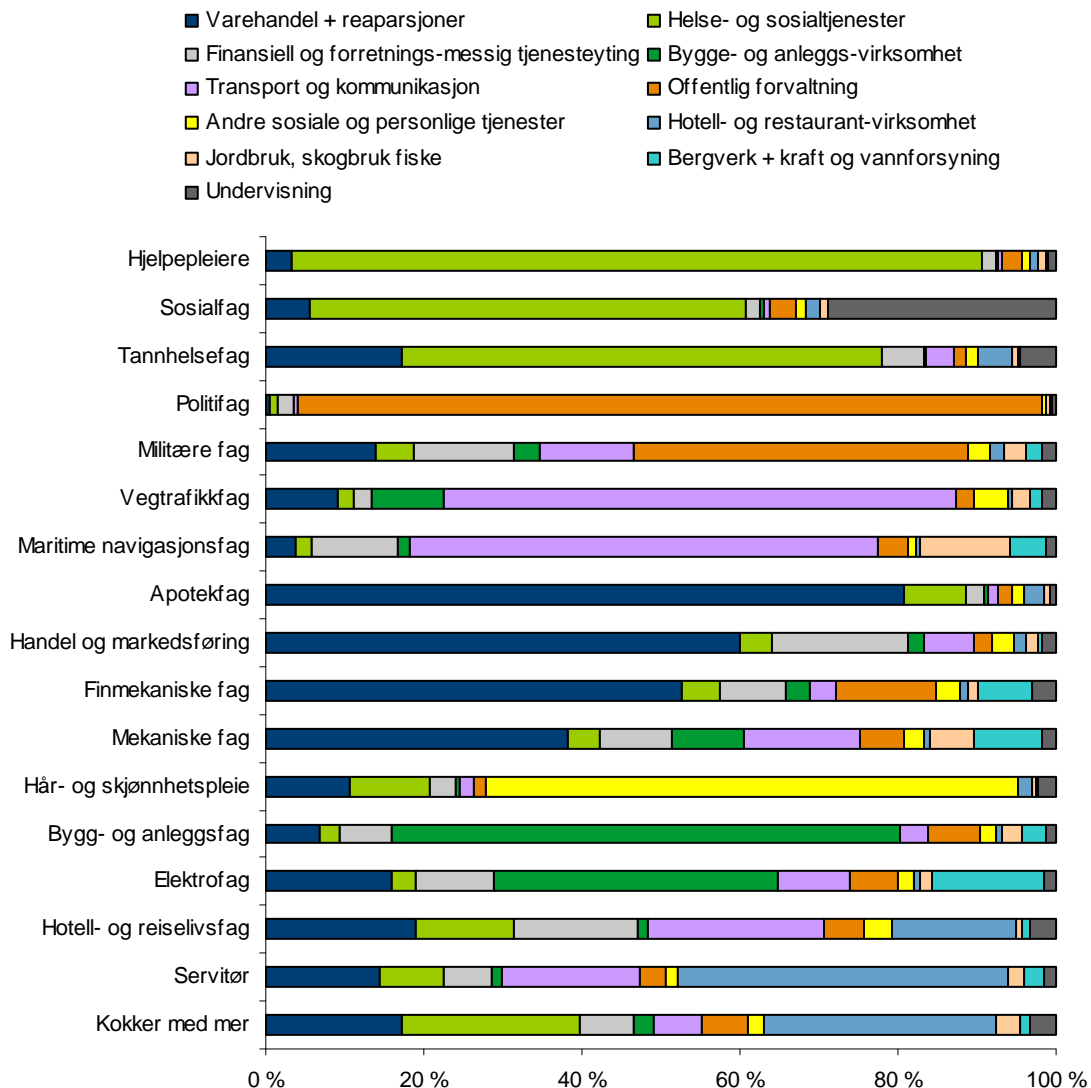
39 prosent av de nye svennene som har besvart spørreundersøkelsen driver dessuten sitt eget firma. Disse er, som nevnt i metodekapittelet, inkludert i bedriftsundersøkelsen.

Det er ikke et unikt fenomen at ikke alle de nye svennene arbeider med det de er utdannet til. Innenfor alle fag er det en viss andel som velger å gjøre noe annet enn å utøve faget sitt. Figur 3.8. nedenfor viser hvilke næringsområder personer med 3-årig videregående utdanning jobbet 4. kvartal 2003.

Oversikten viser at det er noen utdanningsgrupper der mange jobber i den sektoren de er utdannet til, for eksempel hjelpepleiere, personer med politifag og personer med vegtrafikkfag, og andre der utøverne er spredt på mange sektorer, for eksempel personer med mekaniske fag, servitører og kokker. Det er selvfølgelig slik at politifagene er rettet inn mot politiet, mens kokkefaget er anvendelig i en hel rekke sektorer der folk skal bispises.

Likevel ser vi at hjelpepleiere arbeider utenfor helse og sosial, personer med politifag utenfor offentlig forvaltning, personer med vegtrafikkfag utenfor transportsektoren og så videre. Og når personer med mekaniske fag jobber i helsesektoren er det ikke sikkert at de anvender alle de ferdighetene som de har tilegnet seg på skolen. Dersom de bruker noen av ferdighetene vil de antagelig likevel oppleve at utdanningen ikke var bortkastet.

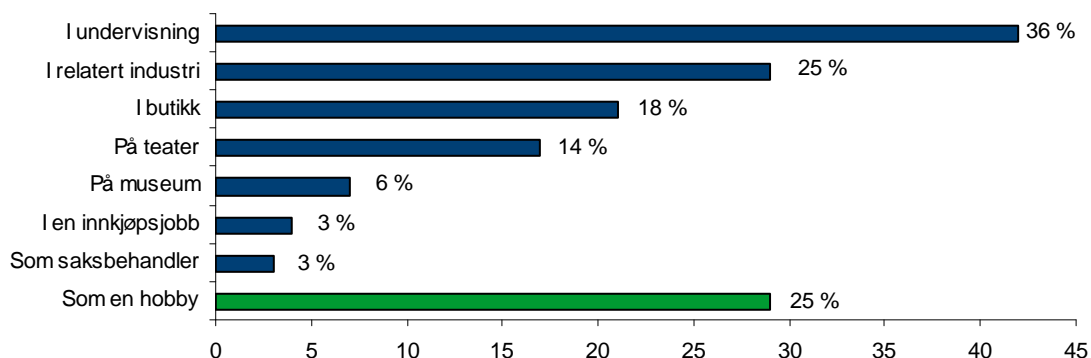
Figur 3.8 *Andel sysselsatte fordelt på utdanningsfelt og næringsområde. 4. kvartal 2003. Videregående skole 3 år*

Kilde: www.nav.no

Også blant de nye svennene i små og verneverdige håndverksfag er det mange som har funnet andre måter å anvende utdanningen på enn som utøvende håndverker. Figur 3.9 nedenfor viser hva slags jobber gruppen av nye svenner har i tillegg til å være utøvende håndverkere. Undervisning er det mest vanlige arbeidet, fulgt av industri, butikk, teater, museum, innkjøp og saksbehandling. I tillegg bruker en fjerdedel fagutdanningen som en hobby.

Figur 3.9 Hvordan bruker du fagutdanningen?

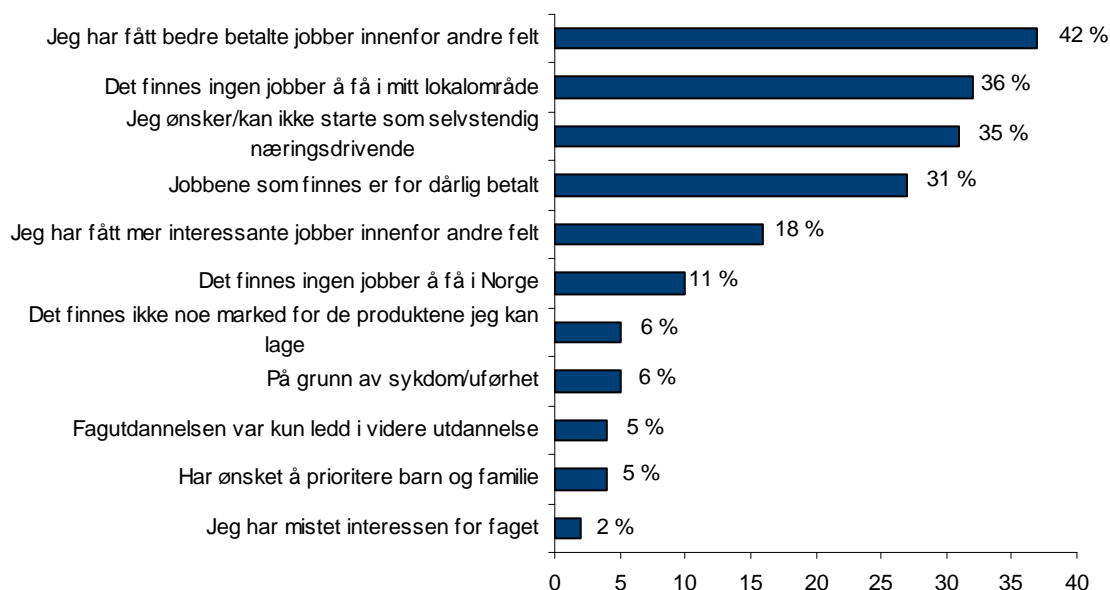
Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 71 (de som krysset av på RELEVANT arbeid i Figur 3.7 ovenfor). Antall som har svart = 118 (det vil si også noen av de som krysset av på de andre svaralternativene i Figur 3.7)

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden noen har krysset av på flere alternativer.

Spørsmålet ble egentlig kun stilt til de som hadde krysset av for at de har et arbeid der fagutdanningen er relevant (se forrige figur). En del av de utøvende håndverkerne, en del av de som ikke har et relevant arbeid, og en del av de som ikke er i arbeid har imidlertid også svart på spørsmålet.

De som ikke arbeider som utøvende håndverkere fikk spørsmål om hvorfor ikke. Økonomi (bedre betalte jobber andre steder/for dårlig betalt som håndverker) og mangel på jobber (ingen jobber lokalt/krav om å starte som selvstendig næringsdrivende) er de viktigste årsakene. Ganske få oppgir at andre jobber er mer interessante eller at de har mistet interessen for faget. Se Figur 3.10 nedenfor.

Figur 3.10 Hva er årsaken til at du ikke arbeider som utøvende håndverker i dag?

Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 132 (de som krysset av på RELEVANT og IKKE relevant arbeid i Figur 3.7 ovenfor). Antall som har svart = 88

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden noen har krysset av på flere alternativer.

Andre årsaker som de nye svennene har oppgitt illustrerer på en kvalitativ god måte avkrysningsalternativene ovenfor. Dette sier mye om hva slags personer de nye svennene er og hvilken livssituasjon de er i.

Ønsker å starte egen bedrift
Utøver håndverket som hobby
Søm-andel på jobben gikk ned
Ikke marked for å overleve bare på strikking
Vinningen går opp i spinningen
Har jobbet som selvstendig før, men orket ikke lengre
På grunn av slitasje i armer, bein og rygg
Utbrent i faget
Har ikke full arbeidskapasitet
Jeg er født i 1938
Jeg hadde lyst å videreutdanne meg og jobbe som lærer
Liker min jobb som renholder
Jeg arbeider med faget jevnlig i privat regi. Jeg arbeider fulltid som hms-koordinator.
Dette er mitt levebrød.
Arbeid som finnes er allikevel ikke relevant nok
Eg måtte slutte pga nedbemanning og fant tilbake til mitt gamle yrke igjen
Dårlig bedriftskultur, fysisk arb.miljø er hovedårsak til at jeg sluttet

Vi stilte også et åpent spørsmål om hvilket yrke de nye svennene har som ikke er relevant for fagutdannelsen små og verneverdige håndverksfag.

Salg og butikk med mer: – Akkurat nå er det en stilling som kaffespesialist. – Butikkmedarbeider barneutstyr. – Butikkmedarbeider mote. – Driver som leder i varehandelen, salg av møbler. – Ekspeditør vinmonopolet. – Fordi jeg jobber som skadebegrenser og håndverker. – I butikken. – Treansvarlig i butikk. – Kommersiell utnyttelse av ville urter, sopp og bær.

Ingeniør og maskin med mer: – Ingeniør, 3d modellering/ design. – Maskinarbeider. – Maskinfører, anleggsmaskinfører. – Maskinoperatør. – Karosseriarbeider/biloppretter/platearbeider. – Kjører graverkran. – Er i produksjon på isolerglasslinje. Dette kommer i industri. – Produksjonsmedarbeider av tannlegeborr og slipestifter. – Prosessoperatør i monokrystalinsk silisiumproduksjon til solceller. – Off shore jobb. – Industrivasker.

Lærer med mer: – Lektor m fagene norsk og historie + treteknikk. – Lærer. – Lærer i grunnskolen. – Lærer i videregående skole i tømrefaget. – Lærer for elever med adferdsvansker. 3 t forming i uka. – Sekretær. – Student.

Kreative yrker, annen håndverksvirksomhet: – Designer, bygger og drifter eksperimentaltutstyr for korrosjonsforskning. – Kreativ leder i firmagaveprofilering. – Underviser/hjelper til med scenografi for en teatergruppe. – Museum, produksjon og vedlikehold. – Freelance musiker, dirigent og instrumentallærer på messinginstrumenter. – Murer. – Møbelsnekker.

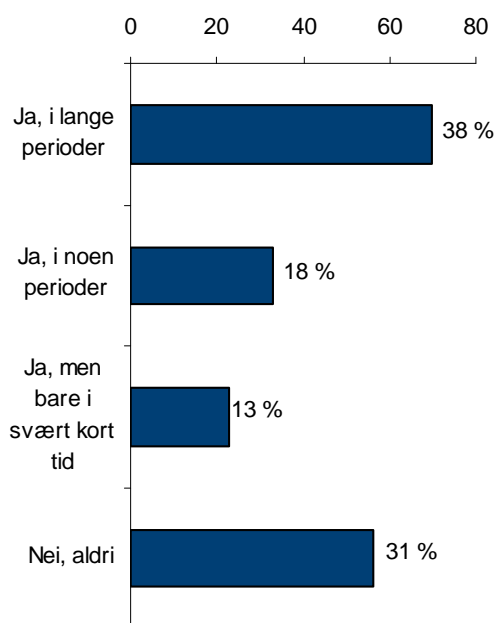
Helse, sosial med mer: – **Treningsveileder.** – Jobber m førstehjelpsutstyr og hjertestartere. – Miljøarbeider i kommunen. – Jeg arbeider som HMS-koordinator. – Jeg er veileder i arbeidsrettet helse og rehabiliteringstjeneste. – Pleiemedhjelper. – Hjelpespleier. – Arbeidsleder i attføringsbedrift. – Renhold og barnehageassistent. – Renholdsoperatør.

Tidligere håndverkserfaring og tro på fremtiden

Fremtidstroen ser ut til å være noe større enn tidligere erfaringer skulle tilsi. 38 prosent av respondentene har jobbet som utøvende håndverkere i lange perioder tidligere, men hele 49 prosent tror at de høyst sannsynlig kommer til å arbeide som håndverker i fremtiden. 31 prosent har aldri jobbet som utøvende håndverker tidligere, men bare 19 prosent sier at de sannsynligvis eller helt sikkert ikke kommer til å jobbe som utøvende håndverker i fremtiden. Se Figur 3.11 nedenfor.

Figur 3.11 Tidligere erfaring og tro på fremtiden

Har du tidligere arbeidet som utøvende håndverker i det aktuelle faget?

Antall som skulle svare på spørsmål = 264
Antall som har svart = 182

Tror du at du kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden?

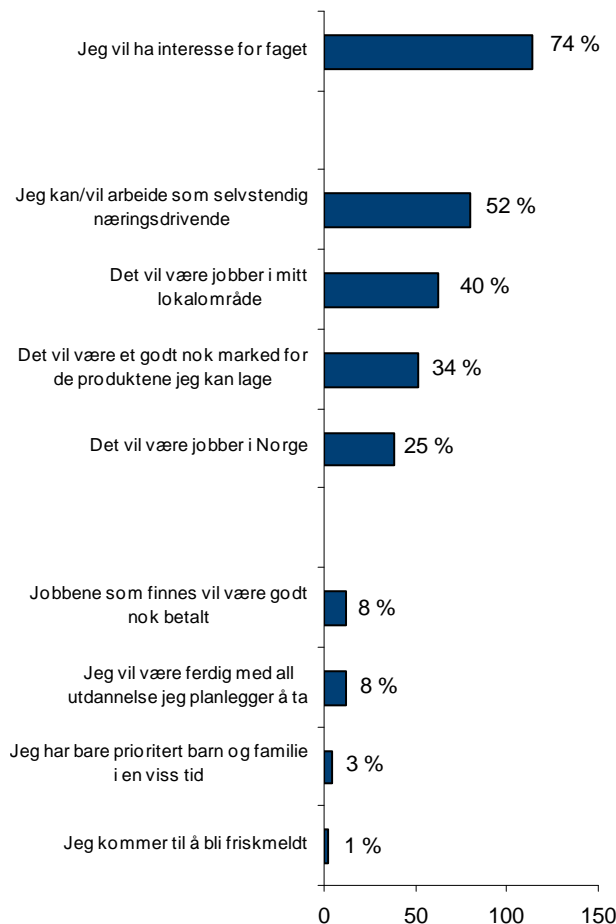
Antall som skulle svare på spørsmål = 264
Antall som har svart = 193

Note: Tallene i høyre del av figuren summerer seg til 101 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

Vi har videre spurt om hvorfor de nye svennene enten tror de kommer til å arbeide som utøvende håndverkere i fremtiden, eller ikke tror de vil gjøre det. Interesse for faget ser ut til å være den viktigste begrunnelsen for å holde de nye svennene i håndverksvirksomhet – samtidig som bortfall av interesse er en uviktig faktor for at de velger noe annet. Økonomi ser ut til å være den viktigste årsaken til at de nye svennene støtes bort fra håndverksvirksomhet, og ingen viktig faktor for å holde på folk. Se Figur 3.12 nedenfor.

Figur 3.12 Begrunnelser for optimistisk og pessimistisk fremtidstro

Hvorfor tror du at du kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden?

Antall som skulle svare på spørsmål = 145
Antall som har svart = 154

Kilde: Econ Pöyry

Hvorfor tror du at du IKKE kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden?

Antall som skulle svare på spørsmål = 35
Antall som har svart = 54

Note: Prosentene i figuren summerer seg til ikke 100 % siden noen har krysset av på flere alternativer.

Evne og vilje til å arbeide som selvstendig næringsdrivende ser videre ut til å være den nest viktigste grunnen til å kunne, eller ikke kunne drive som utøvende håndverker.

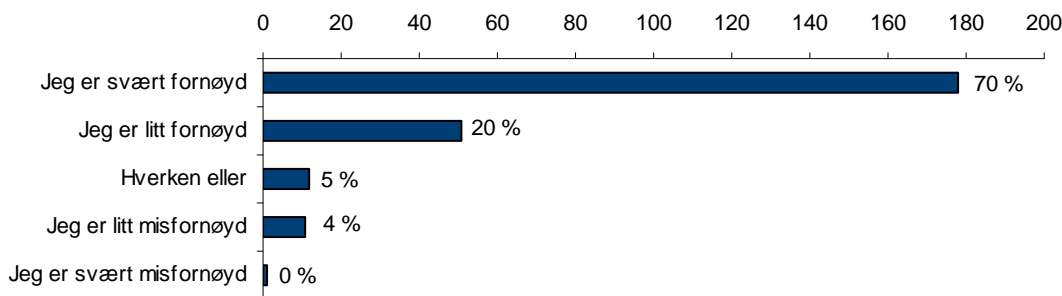
Hvor fornøyd er de nye svennene med utdanningsvalget?

Ovenfor har vi oppsummert de nye svennenes arbeidsmarkedsstatus, yrke, tidligere erfaringer, tro på en fremtid som håndverker, samt årsaker til ulike valg. Vi har også noen grove sammenligninger med arbeidsmarkedet generelt og andre yrkesgrupper uten at det gir et fullgodt svar på om det er utdannet for mange eller for få – om det bør utdannes flere eller færre i årene som kommer.

Ett kriterium for å vurdere hvor vellykket satsingen på utdanning av fagarbeidere innenfor små og verneverdige håndverksfag har vært, er de nye svennenes tilfredshet med sitt eget utdanningsvalg.

Og her scorer utdannings-satsingen svært godt. De fleste er svært fornøyd med utdanningsvalget, og nesten alle er litt fornøyd. Se Figur 3.13 nedenfor.

Figur 3.13 *Hvor fornøyd eller misfornøyd du er med at du valgte utdanning innenfor et lite og verneverdig håndverksfag totalt sett?*

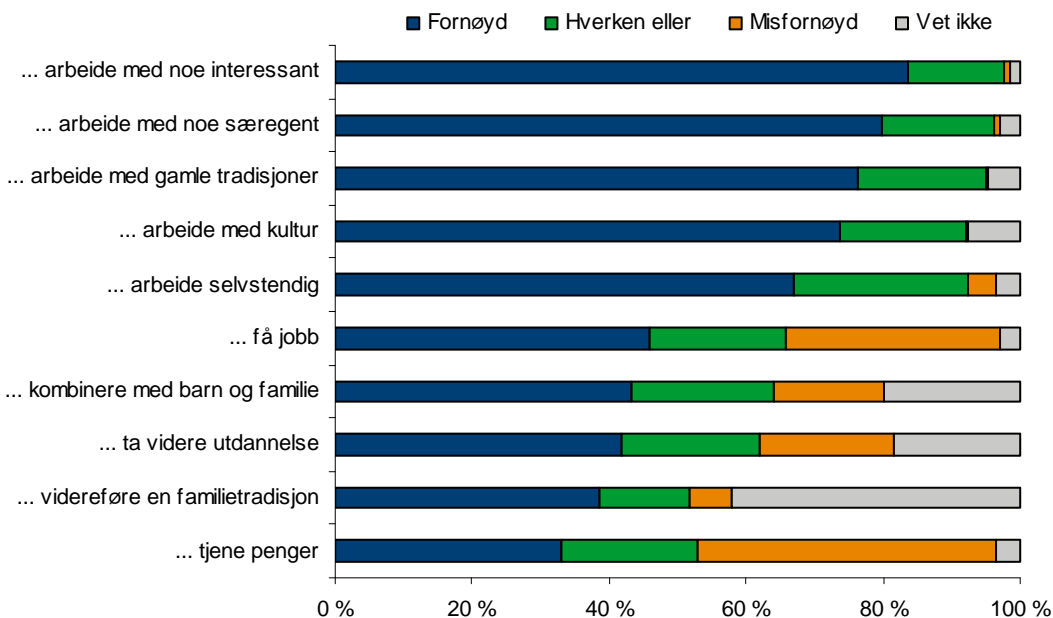
Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart = 253

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 99 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

Når vi spør om hva de er fornøyd med, eventuelt misfornøyd med er det fagenes kvaliteter (interesse, særegenhet, tradisjoner, kultur, selvstendighet) som fremheves. For de det er relevant for, vektlegges også muligheten til å videreføre en familietradisjon. De mer praktiske og materielle forholdene får mye lavere score (mulighetene for jobb, kombinasjon med familie, ta videre utdanning og tjene penger). Se Figur 3.14 nedenfor.

Tatt i betraktning at de fleste er fornøyd med valg av utdanning må vi konkludere med at de nye svennene vektlegger de kvalitative egenskapene ved utdanningen høyere enn de praktiske og materielle.

Figur 3.14 *Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med de mulighetene utdanningen i et lite og verneverdig håndverksfag har gitt deg?*

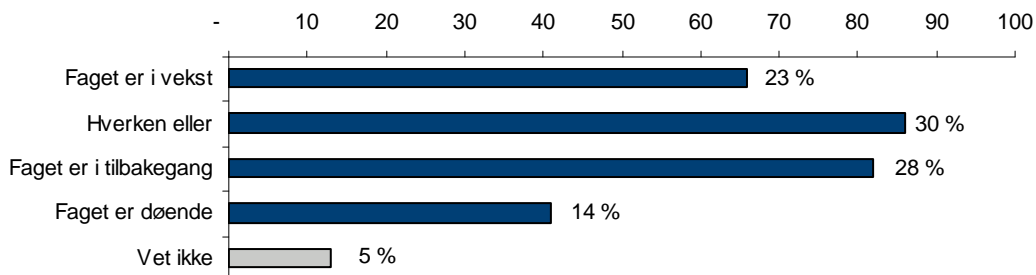
Kilde: Econ Pöyry, personundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart = 255

3.3 Hva tror bedriftene om fremtiden?

3.3.1 Fagets fremtid og aktivitet i bedriftene

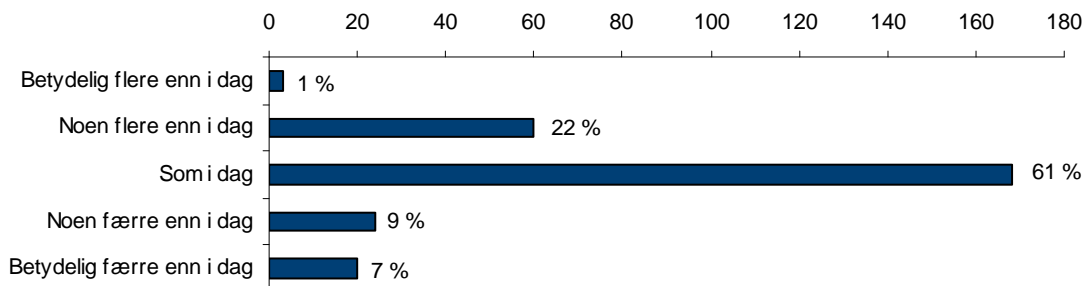
Samlet sett har bedriftene en moderat tro på fremtiden, men holdningene til egen virksomhet og faget generelt er noe forskjellig. 14 prosent sier at faget de representerer er døende. Se Figur 3.15 nedenfor. Likevel mener 23 prosent av det vil bli utført flere årsverk i virksomheten om fem år enn det blir i dag. Se Figur 3.16 nedenfor.

Figur 3.15 *Hvordan ser du på fremtiden for faget du representerer?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 288

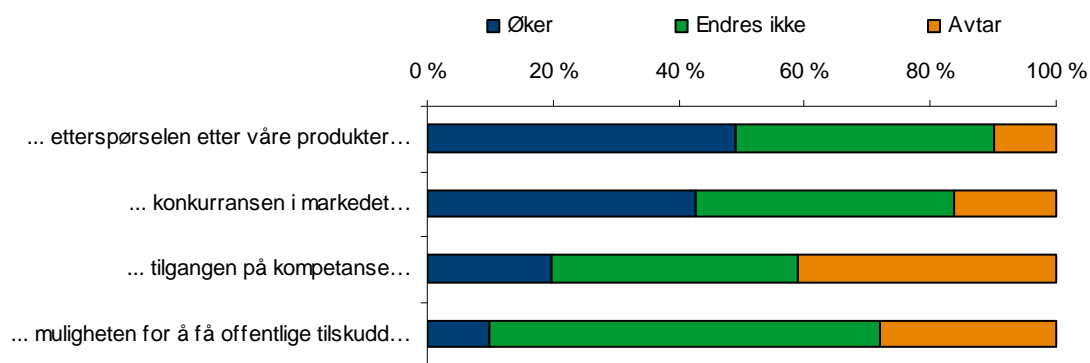
Figur 3.16 *Hvor mange årsverk tror du det kommer til å bli utført i virksomheten/avdelingen om fem år?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 275

Den optimismen som tross alt finnes blant bedriftene samlet sett er knyttet til at etterspørselen etter produktene øker. Se Figur 3.17 nedenfor.

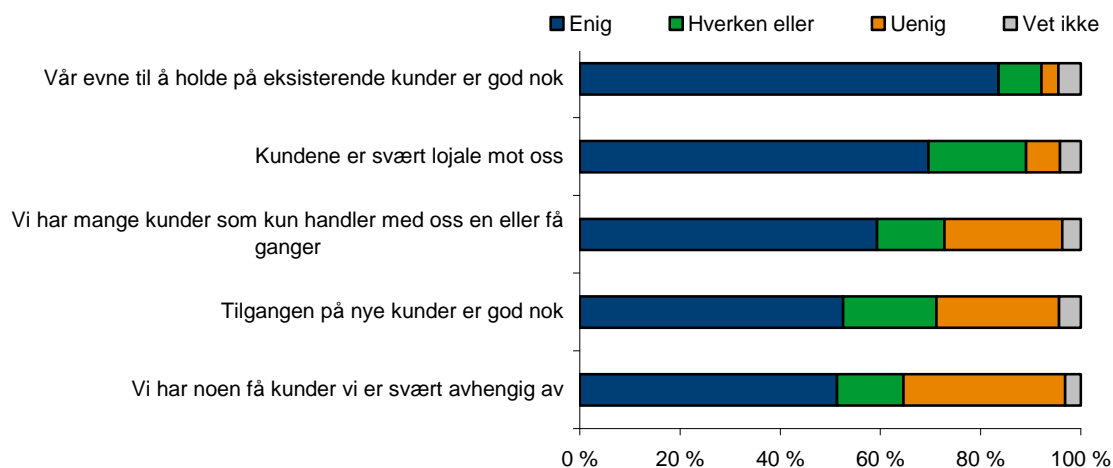
Figur 3.17 *Hvorfor tror du det kommer til å bli utført flere, like mange eller færre årsverk i virksomheten/avdelingen om fem år?*

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 243

Troen på at etterspørselen vil holde seg viser seg også i synet på kundene. De fleste mener at de har evne til å holde på eksisterende kunder, og at kundene er lojale. Over halvparten mener at tilgangen på nye kunder er god nok. Se Figur 3.18 nedenfor.

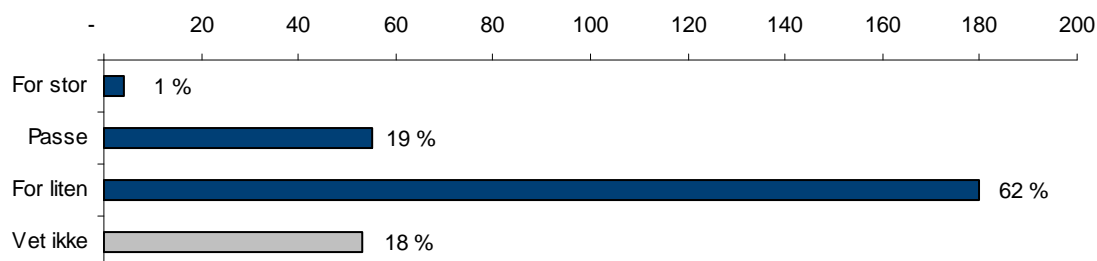
Figur 3.18 Kan du ta stilling til følgende utsagn om kundene?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 285

Og samtidig som mange av bedriftene er svært pessimistiske på fagenes vegne mener over 60 prosent at det utdannes for få håndverkere. Det kan også være en årsak til pessimismen. Se Figur 3.19 nedenfor.

Figur 3.19 Hvordan er tilgangen på faglært arbeidskraft innenfor det faget som virksomheten/avdelingen representerer?

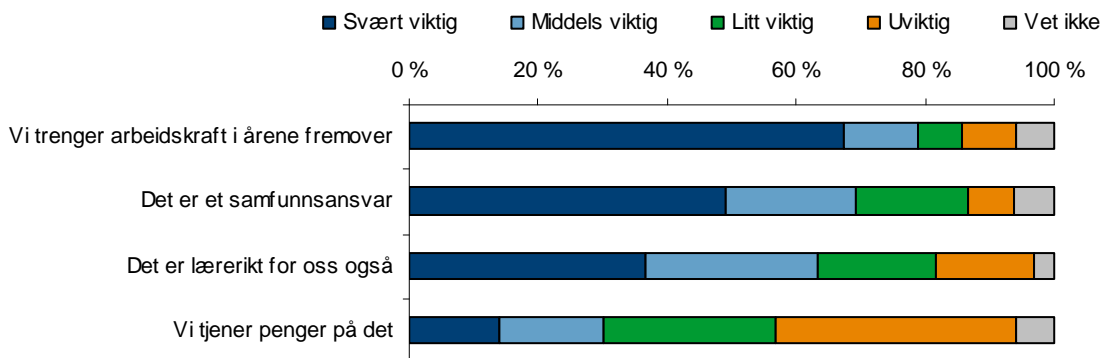

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 292

3.3.2 Interessen for å ta inn lærlinger

Bedriftenes interesse og villighet til å ta inn lærlinger sier også noe om aktivitetsnivået og troen på fremtiden. 32 prosent av bedriftene og virksomhetene som har besvart spørreundersøkelsen har hatt lærlinger i perioden 2003-2008. Begrunnelsen for å ta inn lærlinger er først og fremst behovet for arbeidskraft. Se Figur 3.20 nedenfor.

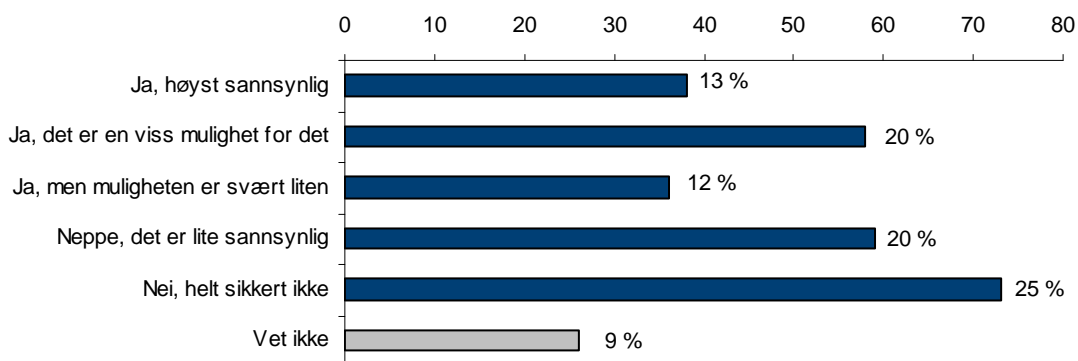
Figur 3.20 Hva har vært virksomhetens/avdelingens begrunnelse for å ta inn lærlinger?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 93. Antall som har svart: 121. Det vil antagelig si at det er flere som faktisk har hatt lærlinger, enn som oppga det.

Interessen for å ta inn lærlinger fremover ser imidlertid ut til å være noe dårligere. 45 prosent av virksomhetene sier at de helt sikkert ikke, eller sannsynligvis ikke kommer til å ta inn lærlinger de neste fem årene. Se Figur 3.21 nedenfor.

Figur 3.21 Tror du at virksomheten/avdelingen kommer til å ta inn lærlinger de neste fem årene?

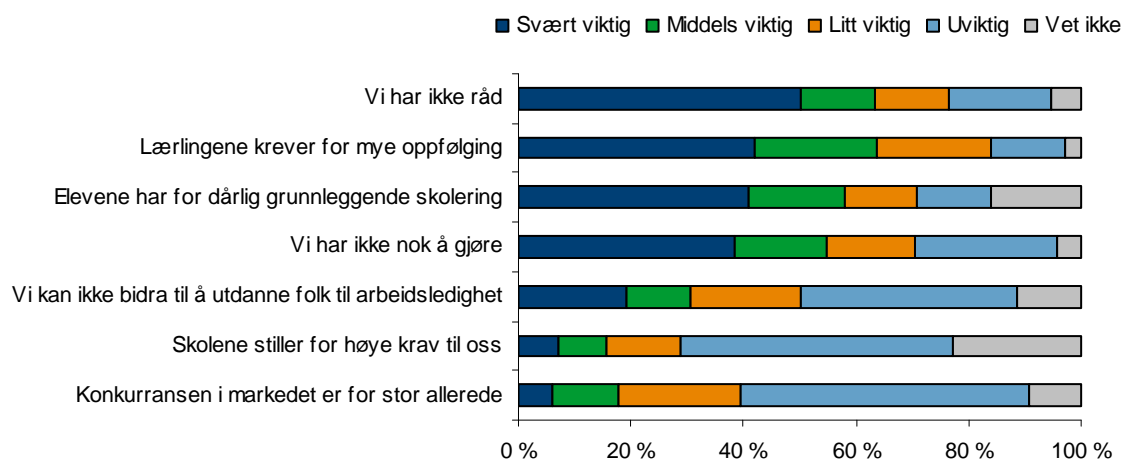

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 290

Note: Prosentene i figuren summerer seg til 99 %, og ikke 100 % siden vi har avrundet til hele tall.

Begrunnelsen for ikke å ta inn lærlinger er først og fremst knyttet til økonomi og at lærlingene har for dårlig grunnleggende skolering og krever for mye oppfølging. Se Figur 3.22 nedenfor.

Figur 3.22 Hva har vært virksomhetens/avdelingens eventuelle begrunnelse for ikke å ta inn lærlinger?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 314. Antall som har svart: 253

En av våre informanter mener at det er et problem at elevene i dag har for dårlige grunnleggende kompetanse:

Dagens utdanningstilbud gir for få fagtimer. Dette kan medføre at bedriftene ikke ønsker å ta inn lærlinger.

3.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vi beskrevet hvem de nye svennene er, deres erfaringer med og syn på yrket de har valgt, hva virksomhetene tror om fremtiden og begge grupperes syn på arbeidsmarkedet generelt.

De nye svennene var stort sett voksne mennesker, som enten før eller etter svennebrevet også har tatt annen utdanning. Mange av fagene er sterkt kvinne- eller mannsdominert i tråd med et tradisjonelt kjønnsrollemønster. De fleste er i dag i arbeid (i likhet med den øvrige befolkningen i yrkesaktiv alder) – et flertall jobber dessuten som utøvende håndverkere. Motivasjonen for å velge et lite og verneverdig håndverksfag er interesse for tradisjoner, historie, kultur og i liten grad et ønske om å tjene penger. For de som i dag ikke arbeider som utøvende håndverkere er de viktigste grunnene at jobbene som finnes er for dårlig betalt, eller at det ikke finnes jobber. De fleste nye svennene er imidlertid fornøyd med utdannelsen og særlig med muligheten til å arbeide med noe interessant, noe særegent, med tradisjoner og kultur.

Samlet sett har bedriftene en moderat tro på fremtiden, men de har større tro på egen virksomhet enn på faget som helhet. Halvparten opplever for eksempel at etterspørselen etter produktene deres øker. Et flertall mener at rekrutteringen til fagene er for liten, likevel er viljen til å ta inn lærlinger i tiden fremover ikke spesielt stor. Begrunnelsen for at de ikke vil ta inn lærlinger er at de ikke har råd og at lærlingene krever for mye oppfølging.

Nesten halvparten av de nye svennene og virksomhetene opplever at det er vanskelig å få jobb i det faget de representerer. Det ser ikke ut til å ha vært noen endring de siste fem årene, og få forventer noen endring de neste fem årene.

4 Opplæring av utøvere i små håndverksfag

Denne utredningen skal munne ut i forslag til tiltak og endringer i den videregående opplæringen for de små og verneverdige håndverksfagene slik at opplæringen kan tilpasses fagenes behov, også de fremtidige, best mulig. For å få et grunnlag for disse anbefalingene beskriver vi i dette kapitlet opplæringstilbudet og Kunnskapsløftet. Beskrivelsen er basert på fylkesundersøkelsen rettet mot fylkeskommunene og omtalen av fag- og yrkesopplæringen i NOU 2008:18, samt andre skriftlige kilder.

4.1 Kunnskapsløftet

Kunnskapsløftet er en gjennomgående reform for grunnopplæringen i Norge, se www.skolenettet.no. Reformen innebærer en rekke endringer i opplæringens innhold, struktur og organisering fra første trinn i grunnskolen til siste trinn i videregående opplæring. Målet for Kunnskapsløftet er at alle elever skal utvikle grunnleggende ferdigheter og kompetanse for å kunne ta aktivt del i kunnskapssamfunnet. Alle skal få de samme mulighetene til å utvikle sine evner, alle skal få tilpasset opplæring og det skal legges økt vekt på læring. De viktigste endringene for den videregående opplæringen er:

- ny tilbudsstruktur
- nye læreplaner, med tydelige mål for elevenes og lærlingenes kompetanse
- ny fag- og timefordeling
- lokal valgfrihet mht arbeidsformer, læremateriell og organisering av opplæringen
- innføring av et nytt fag: prosjekt til fordypning

De viktigste trekkene ved den videregående opplæringen for de små og verneverdige håndverksfagene er beskrevet nedenfor. Reformen i videregående opplæring gjennomføres i løpet av 2006–2010. Denne statuskartleggingen blir altså gjennomført parallelt (i løpet av 2008) med gjennomføringen av reformen. Effektene av denne er det derfor for tidlig å si noe om. Det vi kan kartlegge i dette prosjektet er forventningene til reformen.

4.2 Rettigheter, aktører og ansvarsfordeling

4.2.1 Rett til videregående opplæring

Et grunnelement i den videregående opplæringen er den lovbestemte retten til videregående opplæring. Retten ble innført med Reform 94 og er siden justert og utvidet.

Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring¹, har rett til tre års videregående opplæring, eventuelt flere år dersom faget forutsetter lengre opplæringstid enn tre år. Hele retten må normalt tas ut i løpet av en sammenhengende periode på fem år, eller seks år når opplæringen helt eller delvis blir gitt i lærebedrift, og innen utgangen av det året vedkommende fyller 24 år. Søkere har rett til inntak til ett av tre alternative utdanningsprogrammer på videregående trinn 1 som de har søkt på, og til to års videre opplæring innenfor utdanningsprogrammet.

Fra og med år 2000 har voksne hatt rett til videregående opplæring dersom de er født før 1978 og ikke tidligere har fullført videregående opplæring. Med virkning fra 1.

august 2008 ble denne retten utvidet til å gjelde alle som er 25 år eller mer og ikke har fullført videregående opplæring.

4.2.2 Aktører og ansvarsfordeling

Fagopplæring i Norge har gått fra å være en oppgave som bransjene selv har tatt seg av, opprinnelig styrt av laugene, til i større grad å bli en oppgave for det offentlige. I den siste halvdel av 1900-tallet var det særlig tre hendelser som bidro til denne utviklingen: lærlingloven i 1950, lov om fagopplæring i arbeidslivet i 1980 og Reform 94. Partssamarbeidet mellom den organiserte arbeidstakersiden, arbeidsgiversiden og myndighetene er likevel et viktig fundament i fagopplæringen. Samarbeidet bygger på lange tradisjoner og internasjonale konvensjoner (ILO-konvensjonen nr 142 av 1975) og er forankret i lovverket (opplæringsloven). Nedenfor beskriver vi de ulike aktørenes roller og samarbeid, med vekt på de aktørene som har betydning for små og verneverdige håndverksfag.

Utdanningsmyndighetene

Staten har det nasjonale ansvaret for og fastsetter de nasjonale rammebetingelsene for fag- og yrkesopplæringen.

Fylkeskommunene har ansvaret for at den individuelle retten til videregående opplæring blir oppfylt og for gjennomføring av opplæringen i skole. De har også et godkjenningsansvar for lærebedrifter og lærekontraktene. I tillegg har fylkeskommunene et generelt ansvar for oppfølging og veiledning av skoler og lærebedrifter. Fylkeskommunene skal ha forsvarlige systemer for å kontrollere og følge opp at skolene og lærebedriftene oppfyller opplæringskravene, og at de jevnlig vurderer sin egen opplæringsvirksomhet. Fylkeskommunen kan evaluere og instruere skolene direkte.

De små og verneverdige håndverksfagene tilbys kun få steder i landet. For at tilbudet skal være mest mulig tilgjengelig er det viktig at fylkeskommunene samarbeider med hverandre. I fylkesundersøkelsen vår oppgir ti fylkeskommuner at de samarbeider med andre fylkeskommuner om et eller flere av de små og verneverdige håndverksfagene, endog sporadisk. Se Tabell 4.1 nedenfor.

Tabell 4.1 *Hvordan vil dere karakterisere samarbeidet?*⁶

Samarbeidet er aktivt	1
Samarbeidet er sporadisk	7
Samarbeidet er svært begrenset	2

De øvrige ni sier de ikke samarbeider med noen. Oppfatningen av hva som er et samarbeid varierer imidlertid. Buskerud, Aust-Agder, Sogn og Fjordane, samt Møre og Romsdal har oppgitt at de samarbeider med alle de andre fylkeskommunene – også de som selv sier at de ikke samarbeider med noen andre. På samme måte er det et visst misforhold mellom de andre fylkeskommunes rapportering av samarbeidspartnere.

⁶ Én av fylkeskommunene som sier at de samarbeider har ikke karakterisert samarbeidet – én som sier at de ikke samarbeider har likevel karakterisert samarbeidet som begrenset.

Samarbeidet omfatter en rekke ulike forhold:

- seks oppgir samarbeid om læreplasser
- fire oppgir samarbeid om informasjon til elever
- to oppgir samarbeid om dimensjonering av plasser på eksisterende landsdekkende tilbud, og én om dimensjonering av skoleplasser ellers
- to oppgir samarbeid om opprettelse av nye landsdekkende tilbud, én om opprettelse av nye skoleplasser utenom landsdekkende tilbud, og én om nedleggelse av landsdekkende tilbud
- én oppgir samarbeid om læremidler
- åtte oppgir samarbeid om andre forhold:

”Vi samarbeider med Østfold og Oslo vedr. eksamen”

*”Finansiering og definisjoner av landslinjer, landsdekkende tilbud
Opprettelse, lån av prøvenemnder – prøveavvikling”*

”Prøvenemd”

”Hjelp til kandidater underveis når dei har funne bedrift”

”Info om hva som skjer, burde skje”

”Opplæring av prøvenemnder i små fag”

”Prøvenemnder”

”Samarbeid gjennom opplæringskontoret og prøvenemnda i fylket”

Ingen oppgir samarbeid om nedleggelse av skoleplasser utenom landslinjer og landsdekkende tilbud, eller lærekrefter.

Sekretariatet for små og verneverdige håndverksfag (SSV) forvalter listen over små og verneverdige håndverksfag. Forvaltningen består i å følge med på utviklingen i nye lærekontrakter for de fagene som står på listen og fag som tangerer kriteriene, samt å følge opp tradisjonelle håndverk som ikke er egne lærefag i dag, samt gi innspill til Udir når listen skal oppdateres. Hovedvekten av arbeidet er knyttet til fag som fører fram til svennebrev. Forøvrig består arbeidsoppgavene i å

- gi informasjon om fag og opplæringsmuligheter til utdanningssøkere og andre
- få ut informasjon til allmennheten om at fagene finnes
- vise til mulige lærebedrifter
- bistå med å finne prøvenemnder
- hjelpe lærebedrifter som søker etter lærlinger
- følge med i utviklingen innen fagene
- gi faglige innspill til utdanningsmyndighetene
- kjenne til utdanningsmuligheter i små håndverksfag i våre naboland

SSV er tilknyttet Norsk Håndverksutvikling (NHU) på Maihaugen, men er organisatorisk og finansielt underlagt Udir.

Arbeidslivet

Arbeidslivet har et stort ansvar for opplæringen i yrkesfagene ved at en vesentlig del av opplæringen foregår i virksomhetene. I følge NOU 2008: 18 er det forpliktende samarbeidet med partene i arbeidslivet en viktig forutsetning for kvaliteten i fag- og yrkes-

opplæringen. Partssamarbeidet er organisert gjennom Samarbeidesrådet for yrkesopplæring (SRY), de ni faglige rådene (ett for hvert yrkesfaglig utdanningsprogram, og gjennom yrkesopplæringsnemndene på fylkesnivå). Prøve- og klagenemnder blir oppnevnt etter forslag fra partene. Se opplæringsloven kap 12 og 13.

Lærebedriftene har det faglige og praktiske ansvaret for opplæringen i den tiden elevene (egentlig lærlingene) går i lære.

I lærebedriften skal det være en faglig kvalifisert person som har ansvaret for opplæringen, samt en eller flere instruktører som har det konkrete opplæringsansvaret for lærlingen i den enkelte arbeidssituasjon. I små bedrifter vil gjerne faglig leder og instruktør være samme person, se opplæringsloven §4-3, 4-4.

Instruktøren skal kjenne til den kompetansen elevene har fra skolen, kunne bygge videre på denne og føre lærlingen eller lære kandidaten fram til sluttkompetanse. Det krever en god dialog mellom lærebedriftene og skolene. Samarbeidet mellom videregående skoler og lærebedriftene er sentral også i fylkeskommunenes kompetansehevingstiltak overfor lærebedriftene.

Samarbeidesrådet for yrkesopplæringen (SRY) oppnevnes av Kunnskapsdepartementet og er sammensatt av representanter for arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene, elevs og læreres organisasjoner og det offentlige utdanningssystemet. Udir ivaretar sekretariatsfunksjonen. SRY skal bidra til å utvikle felles rammer og strategier for fag- og yrkesopplæringen som ivaretar den enkeltes, virksomhetenes og samfunnets behov for kompetanse. SRY skal bidra til samarbeid mellom aktuelle aktører for fag- og yrkesopplæringen nasjonalt, regionalt og lokalt samt mellom bransjer og sektorer.

Det er oppnevnt et **faglig råd** for hvert yrkesfaglige utdanningsprogram. Rådene oppnevnes av Udir, som også er sekretariat, etter anbefaling av SRY. De skal arbeide for å utvikle kvaliteten i fagene og se trender og utviklingstrekk, slik at de dekker arbeidslivets, den enkeltes og samfunnets behov for kompetanse. Rådene skal gi råd i faglige spørsmål når Kunnskapsdepartementet, Udir og SRY ber om det. De kan også ta opp saker på eget initiativ. De faglige rådene har vært involvert i implementeringen av Kunnskapsløftet. De har gitt råd om tilbudsstrukturen i utdanningsprogrammene, utarbeide kompetanseplattformer for fagene og fulgt læreplanprosessene. Se mandatet for faglige råd (2008).

Partssamarbeidet i fylkeskommune er organisert gjennom **yrkesopplæringsnemndene**. Se opplæringsloven § 12-4. *Oppgåvene til yrkesopplæringsnemnda*. De skal arbeide for å heve kvaliteten i fag- og yrkesopplæringen, fremme behov og synspunkter fra arbeidslivet overfor fylkeskommunen, uttale seg i godkjenning av lærebedrifter, samt arbeide for best mulig dimensjonering av utdanningstilbudet.

Hvert fag skal ha en **prøvenemnd** med minst to medlemmer. Fylkeskommunene oppnevner disse etter forslag fra partenes aktuelle lokale organisasjoner. **Klagenemndene** består av tre medlemmer som er oppnevnt av Kunnskapsdepartementet etter forslag fra partene i arbeidslivet. Se opplæringsloven § 12-6. *Klagenemnd for fag- og sveineprøver*.

Opplæringskontor

Opplæringskontorene er sammenslutninger av offentlig godkjente bedrifter, og står i følge NOU 2008: 18 i en mellomstilling mellom myndighetene og lærebedriftene. De skal bistå medlemsbedriftene med formidling av lærlinger og følge lærlingene gjennom læretiden. Mer presist kan, eventuelt skal, de utføre følgende tjenester:

- opprette lærlingkontrakt
- koordinere og effektivisere opplæring – sikre at opplæringen blir gitt i samsvar med læreplanen
- følge lærlingens opplæring gjennom læretiden, for eksempel ved å arrangere halv-årlige lærlingsamtaler og kurs – dersom opplæringen i bedriftene ikke er tilstrekkelig
- yte bistand ved behov for omplassering for kortere eller lengre perioder, samt koordinere rulling mellom bedrifter dersom det er nødvendig for å sikre god nok opplæring
- være en kontaktinstans for lærlingene
- melde opp lærlingene til fag- og svenneprøve
- markedsføre næringen/være et talerør ute i samfunnet for fag/skole

På denne måten forenkler de fylkeskommunenes arbeid med å administrere lærlingordningen. En lærebedrift som er medlem av et opplæringskontor vil ha betydelig hyppigere kontakt med opplæringskontoret, enn et ikke-medlem har kontakt med fagopplæringsavdelingen i fylket. Det er også opplæringskontorene som mottar lærlingtilskuddene fra fylkeskommunene. Dette tilskuddet skal fordeles mellom opplæringskontoret og medlemsbedriften, i henhold til opplæringskontorets vedtekter. Selv om det er opplæringskontorene som inngår kontrakter med lærlingene, er det vanligvis bedriften som ansetter lærlingen og dermed har lønns- og arbeidsgiveransvaret.

Organiseringen av opplæringskontorene varierer fra bransje til bransje. I noen bransjer dekker opplæringskontorene kun ett fag. I de små og verneverdige håndverksfagene er det tre tverrfaglige opplæringskontor: Opplæringskontoret for søm og små og verneverdige fag i Oslo, Kulturringen Opplæringskontor for gamle håndverksfag i Akershus og Opplæringskontor i Reindrift og Duodji i Varanger.

Fylkesundersøkelsen vår viser at 16 fylkeskommuner kjenner til et eller flere opplæringskontor for små og verneverdige håndverksfag. Det er bare tre fylkeskommuner som ikke kjenner til noen opplæringskontorer for små og verneverdige håndverksfag. Syv av de øvrige nevner Opplæringskontoret for søm og små og verneverdige fag. Det er også syv som nevner Kulturringen. Et par nevner "Opplæringskontoret i reindrift"/"Fagopplæring i duodji og reindrift – 9840 Varangerbotn". Én sier at...

"Vi har tverrfaglige opplæringskontor i fylket som også tilbyr lære plassar i enkelte av desse faga"

Et par andre nevner i tillegg Sekretariatet for små og verneverdige fag på Maihaugen, selv om dette ikke er et opplæringskontor.

Tabell 4.2 nedenfor viser hva fylkeskommune mener om betydningen av opplæringskontorene for bevaring og utvikling av de små håndverksfagene.

Tabell 4.2 *Hvor viktige er opplæringskontorene er for bevaring og utvikling av de små håndverksfagene?*

Svært viktige	6
Ganske viktige	7
Hverken viktige eller uviktige	1
Ganske uviktige	0
Svært lite viktige	0
Vet ikke	2

Det er bred enighet om at opplæringskontorene er viktige. Den ene fylkeskommunen som mener at de hverken er viktige eller uviktige befinner seg geografisk sett langt unna Oslo og Akershus, der de to opplæringskontorene befinner seg.

Tabell 4.3 nedenfor viser hvor mange fylkeskommuner som samarbeider med et eller flere opplæringskontor.

Tabell 4.3 *Samarbeider fylkeskommunen med et eller flere av disse opplæringskontorene på andre måter?*

Ja	8
Nei	8

Omtrent halvparten samarbeider med et eller flere opplæringskontor. De som samarbeider er typisk fylkeskommuner som geografisk sett befinner seg i Østlandsområdet, nemlig Oslo, Akershus, Østfold, og Buskerud, samt Hordaland, Sør-Trøndelag og Finnmark.

Tabell 4.4 nedenfor viser hvordan fylkeskommune karakteriserer samarbeidet med opplæringskontor.

Tabell 4.4 *Hvordan vil dere karakterisere samarbeidet?*

Samarbeidet er aktivt	5
Samarbeidet er sporadisk	4
Samarbeidet er svært begrenset	2

Fire av fylkeskommunene som sier de samarbeider med opplæringskontorene karakteriserer samarbeidet som aktivt. Én karakteriserer det som sporadisk, og én som begrenset, én har ikke svart. Tre av fylkeskommunene som sier at de ikke samarbeider med opplæringskontorene sier likevel at de har et "sporadisk samarbeid" og en annen sier de har et "svært begrenset samarbeid". Samlet beskriver disse fylkeskommunene innholdet i samarbeidet som generell informasjonsvirksomhet og fremskaffelse av læreplaner.

4.3 Tilbud og opplæringsmodeller

4.3.1 Generell struktur i dagens utdanningstilbud

Den videregående opplæringen bygger på den 10-årige grunnskolen, og fører frem til fagkompetanse – grunnlag for å utøve et yrke, for mesterutdanning og for opptak til fagskoler, samt studiekompetanse for høyere utdanning.

Fagkompetanse oppnås normalt etter to år i skole og to år i en lærebedrift og en avsluttende fag- eller svenneprøve. Dette er hovedmodellen (2+2) for fag- og yrkesopplæringen. Hovedmodellen gjelder imidlertid ikke for alle fag og ikke for alle

personer. I noen fag oppnås fag- eller svennebrev etter ett år på skole og tre år i lærebedrift (1+3). Dette er særløpsfag. Både fag som følger hovedmodellen og særløpsfag kalles lærefag – det vil si at deler av opplæringen foregår i en bedrift. De håndverkspregede fagene leder frem til svennebrev (for eksempel smed), de andre leder frem til fagbrev (for eksempel elektriker).

I andre fag oppnås yrkeskompetanse etter tre år på skole (3+0). Denne modellen gjelder også for lærefagene i de tilfeller der det ikke er mulig å skaffe læreplass. Der hvor hele opplæringen foregår på skolen (for eksempel interiør og utstillingsdesign), er det lagt inn praksisperioder i bedrifter og virksomheter.

Det er mulig å tilpasse et løp der hele opplæringen foregår i en bedrift (0+4). Det vil særlig gjelde voksne elever som kanskje allerede arbeider i en bedrift som kan ta læreansvar. Det kan også gjelde elever som er svært lite motivert for tradisjonell skolegang og som derfor trenger et spesielt tilrettelagt løp. Selv om hele opplæringen foregår i en bedrift får elevene noe skoleopplæring. Det foregår ved at Utdanningsavdelingen i fylkeskommunen bestiller teoriundervisning ved en skole som så lager et individuelt opplegg for elevene det gjelder.

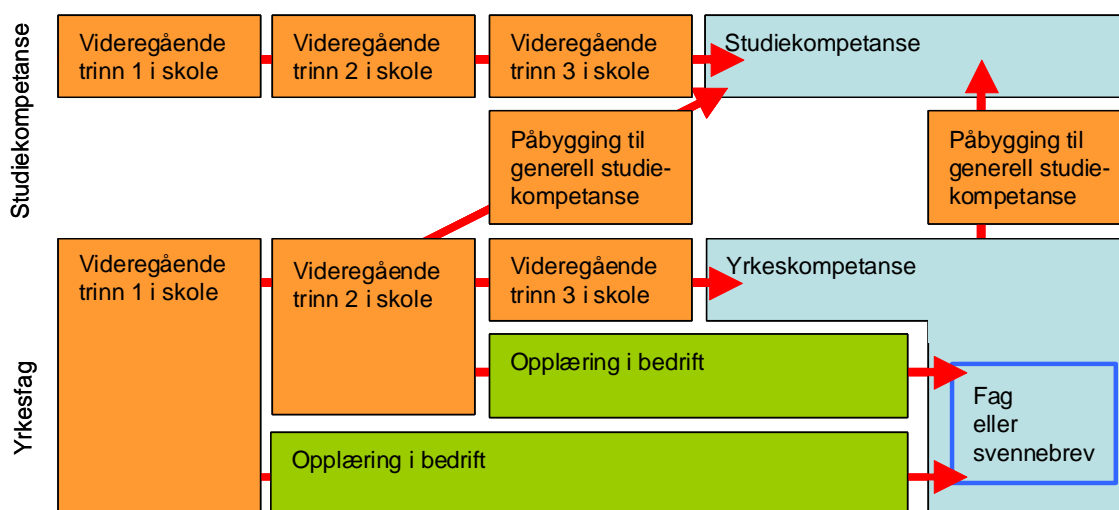
I tillegg har personer med minst fem års relevant praksis i et fag rett til å melde seg til fag- eller svenneprøve. Denne ordningen kalles praksiskandidatordningen. Kandidatene må bestå en teoretisk prøve i tillegg til den praktiske fag- eller svenneprøven. Det finnes private aktører som tilbyr kurs for praksiskandidater. Det er ikke krav om å gjennomgå slike kurs. Praksiskandidater er fritatt fra fellesfagene (allmennfagene), og er således ikke en opplæringsordning. Se NOU 2008:18.

Til slutt gir opplæringsloven elever mulighet til å tegne opplæringskontrakt med sikte på en mindre omfattende prøve enn en fag- eller svenneprøve. Opplæringen må tilpasses individuelt i forhold til den såkalte lære kandidatens behov. Som en del av lære kandidatordningen pågår det forsøk med en klarere definert opplæring på lavere nivå enn fag- og svennebrev, nemlig praksisbrevet. Forsøket innebærer et tilbud om en praktisk toårig opplæring og omfatter kompetanse innen de tre fagområdene anleggsgartner, tømrer og industriell matproduksjon. Den er rettet mot elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, og der det vurderes å være behov for en mer praktisk opplæring med kortere tidshorisont enn et fagbrev med fire års opplæring.

Studiekompetanse oppnås normalt etter tre år i skole. Men kompetansen kan også oppnås gjennom påbygning til lærefag og andre yrkesrettede fag – enten gjennom påbygning etter det andre skoleåret, eller gjennom påbygning etter fullført fag- eller svennebrev.

Skoleårene, enten de er del av et studie- eller et yrkesforberedende løp, og årene i bedrift kalles videregående kurs 1, 2 og 3 – vg1, vg2 og vg3. En oversikt over de to løpene og kombinasjonsmulighetene (utenom 0+4-alternativet) er vist i Figur 4.1 nedenfor.

Figur 4.1 Oversiktskart over studie- og yrkesforberedende løp

Kilde: www.vilbli.no

Alle de små og verneverdige håndverksfagene er lærefag som fører frem til fag- eller svenneprøve. De fleste følger hovedmodellen (2+2), og noen er særløpsfag (1+3). Som i de andre fagene skjer det unntak og elever kan ta hele opplæringen i skolen (3+0) eller hele opplæringen i en lærebedrift (0+4).

4.3.2 Små og verneverdige håndverksfags plass i strukturen

Den videregående opplæringen er organisert i 12 utdanningsprogram. Tre fører direkte til studiekompetanse, ni fører til fagkompetanse, eventuelt til studiekompetanse (gjennom visse påbygningsfag). De ni utdanningsprogrammene som fører til fagkompetanse er:

- Bygg- og anleggsteknikk
- Design og håndverk
- Elektrofag
- Helse- og sosialfag
- Medier og kommunikasjon
- Naturbruk
- Restaurant- og matfag
- Service og samferdsel
- Teknikk og industriell produksjon

Hvert utdanningsprogram er igjen delt opp i programområder.

Nesten alle de små og verneverdige håndverksfagene tilhører utdanningsprogrammet Design og håndverk. Kun ett tilhører et annet program, nemlig Industriell produksjon. Figur 4.2 nedenfor viser utdanningsprogrammene og programområdene som omfatter de små og verneverdige håndverksfagene.

Figur 4.2 Yrkesforberedende løp – små og verneverdige håndverksfag

Videregående trinn 1 (Vg1) 1. år	Videregående trinn 2 (Vg2) eller opplæring i bedrift 2. år	3. år	4. år	
Utdanningsprogram	Programområde	Fag		
Design og håndverk	Børsemaker	Børsemakerfaget		
	Design og duodji	Duodjifaget		
	Design og gullsmedhåndverk	Gravørfaget		
		Sølvsmedfaget		
	Design og tekstil		Bunadtilvirkerfaget	
			Buntmakerfaget	
			Herreskredderfaget	
			Håndveverfaget	
			Kostymesyerfaget	
			Modistfaget	
			Salmakerfaget	
			Skomakerfaget	
			Strikkefaget	
			Design og trearbeid	
	Orgelbyggerfaget			
	Tredreierfaget			
	Smed		Treskjærerfaget	
			Smedfaget	
	Ur- og instrumentmaker		Nautisk instrumentmakerfaget	
			Optronikerfaget	
			Storurmakerfaget	
	Teknikk og industriell produksjon	Produksjons- og industriteknikk	Blyglasshåndverkerfaget	
			Forgyllerfaget	
			Gipsmakerfaget	
			Gjørtlerfaget	
			Glasshåndverkerfaget	
			Håndbokbinderfaget	
			Kurvmakerfaget	
	Maskør- og parykkmakerfaget		Maskør- og parykkmakerfaget	
			Seilmakerfaget	
	Teknikk og industriell produksjon	Produksjons- og industriteknikk	Modellsnekkerfaget	

Kilde: www.vilbli.no

De fleste små og verneverdige håndverksfagene følger hovedmodellen (2+2). Ni av de 31 fagene er særlopsfag (1+3). (Innenfor de andre utdanningsprogrammene finnes det til sammen 11 særlopsfag, som per definisjon er for små til at det kan opprettes et skoletilbud på Vg2). Siden det ikke finnes læreplasser i børsmakerfaget gis det et tilbud om Vg3 i skole (3+0). I de tilfeller der fylkeskommune ikke kan tilby læreplass i et fag er hovedregelen at de tilbyr Vg3 i skole. I tillegg kan opplæringen i sin helhet tas i bedrift (0+4) eller etter praksiskandidatordningen.

Alle utenom ett av de små og verneverdige håndverksfagene omfattes av Vg1 Design og håndverk. Vg2 er andre skoleår for fag som følger hovedmodellen (2+2). Flere av Vg2-programmene er sammensatte fag som har grunnleggende ferdigheter i fagkompetansen som er lik for de fagene Vg2 fører frem til. For eksempel fører Vg2 design og tekstil videre til 11 Vg3-fag innen tekstil. Vg2 gullsmed fører til 4 Vg3-fag innen gull- og sølvbearbeiding, Vg2 design og trearbeid fører til 5 Vg3-fag innen trebearbeiding og så videre. Se Rundskriv F-12-08.

I neste avsnitt beskriver vi utdanningstilbudet og noen av utfordringene for de små og verneverdige håndverksfagene nærmere.

4.3.3 Elevenes etterspørsel bestemmer tilbudet av Vg2-plasser

Michelsen og Høst (1996) viser at det i årene etter Reform 94 ble lagt stor vekt på hensynet til å innfri elevens førsteønsker om studieretning. Andelen elever som fikk innfridd sitt førsteønske ble brukt som det sentrale målet på iverksettingseffektivitet og måloppnåelse. I følge opplæringsloven har søkere til videregående opplæring rett til inntak til ett av tre alternative utdanningsprogram på Vg1 som de har søkt på. I tråd med dette viser vår undersøkelse blant fylkeskommune at det først og fremst er elevenes etterspørsel som bestemmer tilbudet av Vg2-plasser.

De fleste fylkeskommune tilbyr programområdet Vg2 *Design og tekstil* både i skoleåret 07/08 og skoleåret 08/09, Ca halvparten tilbyr også Vg2 *Design og trearbeid* i begge skoleårene. Kun én eller to tilbyr de andre Vg2 programområdene (*Design og gullsmedhåndverk*, *Ur- og instrumentmakerfaget*, *Design og duodji*, samt *Børsemakerfaget*). Ingen tilbyr Vg2 *Smedfaget*. Se Tabell 4.5 nedenfor.

Tabell 4.5 *Hvilke av disse Vg2-kursene tilbys i fylkeskommunen i skoleåret 07/08 og hvilke vil bli tilbudt i skoleåret 08/09? Sett kryss*

Vg1 – utdanningsprogram	Vg2 – programområde	Tilbys i skoleåret 07/08	Tilbys i skoleåret 08/09
Design og håndverk	Design og tekstil	16	16
	Design og trearbeid	11	9
	Design og gullsmedhåndverk	2	2
	Ur- og instrumentmakerfaget	0	1
	Design og duodji	2	1
	Børsemakerfaget	1	1
	Smedfaget	0	0
Teknikk og industriell produksjon	Produksjons- og industriteknikk	15	14

Når det gjelder Produksjon og industriteknikk så må det bemerkes at det kun leder frem til ett lite og verneverdig håndverksfag, nemlig modellsnekkerfaget og 22 andre fag som ikke er små og verneverdige. At Produksjon og industriteknikk tilbys overalt er derfor ikke uttrykk for at modellsnekkerfaget tilbys overalt. De fleste fagene innenfor Design og håndverk er derimot små og verneverdige.

Den viktigste faktoren i dimensjoneringen av Vg2-plasser innen utdanningsprogrammet design og håndverk er elevenes etterspørsel, selv om også tilgangen på undervisningspersonell og læreplasser, samt behovet for arbeidskraft og kostnader knyttet til faget oppgis som begrunnelser i noen få tilfeller. Se Tabell 4.6 nedenfor.

Tabell 4.6 *Vurder de Vg2-kursene som **tilbys** i fylkeskommunen: Hva bestemmer dimensjoneringen av Vg2-plasser for små og verneverdige håndverksfag? Kryss av for én eller flere faktorer som bestemmer dimensjoneringen*

Vg2	Elevenes etterspørsel	Tilgangen på undervisningspers.	Tilgangen på læreplasser	Kostnader knyttet til faget	Behovet for aktuell arbeidskraft	Eventuelt andre hindre, spesifiser...
Design og tekstil	14	1	4	1	3	4
Design og trearbeid	10	0	0	0	0	2
Design og gullsmedhåndverk	6	0	0	0	1	3
Ur- og instrumentmakerfaget	4	1	0	0	0	2
Design og duodji	5	0	0	0	0	1
Børsemakerfaget	5	0	0	0	0	1
Smedfaget	4	0	0	0	0	1
Produksjons- og industriteknikk	11	1	3	1	4	2

Note: Strengt tatt er det feil å kalle fagene små og verneverdige på Vg2 nivå. De fleste Vg2-tilbudene er sammenslåtte fag. Når vi stilte spørsmålet tenkte vi på Vg2-plasser som leder frem til utdanning i små og verneverdige håndverksfag, og også listet opp disse Vg2-kursene. Vi håper og tror at det er dette fylkeskommunene har forstått.

Noen av fylkeskommunene utdyper disse vurderingene i tilleggskommentarer. De beskriver begrensninger i tilgangen på læreplasser, og mangelen på læreplasser: ”Behovet for de faglærte er muligens begrenset når de fleste lærlingene har lønnstilskudd fra NAV for at læreplassene skal åpenbare seg.” Og ”tilpasningen til manglende læreplasser går raskere enn forventet.” Én fylkeskommune sier at ”Vg2 ur og instrumentmaker settes i gang fordi det er eneste tilbud i landet, og på sterk oppfordring fra urmakerforbundet. Tilbudet settes slik sett i gang på tross av elevenes søking, tilgangen på læreplasser, og kostnader knyttet til faget”.

Den viktigste begrunnelsen for ikke å opprette skoleplasser i de Vg1 og Vg2-kursene som leder frem til små og verneverdige håndverksfag er manglende etterspørsel fra elevenes side. Se Tabell 4.7 nedenfor:

Tabell 4.7 *Vurder de Vg2-kursene som **ikke tilbys** i fylkeskommunen: Hva hindrer fylkeskommunen i å opprette Vg2-plasser for små og verneverdige håndverksfag?*

Vg2	Elevenes etterspørsel	Tilgangen på undervisningspers.	Tilgangen på læreplasser	Kostnader knyttet til faget	Behovet for aktuell arbeidskraft	Eventuelt andre hindre, spesifiser...
Design og tekstil	5	0	2	0	2	0
Design og trearbeid	8	0	5	1	2	0
Design og gullsmedhåndverk	14	1	7	3	5	2
Ur- og instrumentmakerfaget	17	1	8	3	5	1
Design og duodji	16	2	8	3	5	0
Børsemakerfaget	16	2	7	3	5	1
Smedfaget	18	1	7	2	5	0
Produksjons- og industriteknikk	3	0	1	0	1	0

Note: Se note til Tabell 4.6

Nesten alle fylkeskommunene oppgir manglende elevetterspørsel som begrunnelse for nesten alle fagene de ikke tilbyr. Den nest viktigste begrunnelsen for ikke å opprette

skoleplasser i de små og verneverdige håndverksfagene innenfor disse programområdene er mangel på læreplasser, og i forlengelsen behovet for den aktuelle arbeidskraften. Kostnader knyttet til fagene har en viss betydning, mens tilgangen på undervisningspersonell ser ut til å bety svært lite. Et typisk sitat er: *”Generelt er svaret elevenes etterspørsel. Flere av tilbudene er jo også etablert som landslinjer/landsdekkende tilbud.”*

4.3.4 Læreplasser, teori og informasjon om særløpsfagene

Vi har ikke spurt om fylkeskommunene ”tilbyr” særløpsfagene. Elever skal stå fritt til å velge et lærefag dersom fylkeskommunen tilbyr det forutgående Vg1 eller Vg2. At fylkeskommunene er bevisst på dette og har et aktivt forhold til disse fagene er likevel viktig for at tilbudet skal oppleves som reelt.

Tabell 4.8 nedenfor viser hva fylkeskommunene gjør i forhold til de små og verneverdige håndverksfagene som er særløpsfag.

Tabell 4.8 *Hva gjør fylkeskommunen i forhold til disse små og verneverdige håndverksfagene som er særløpsfag?*

Særløpsfag	Bidrar til at evt. elever får læreplasser	Bidrar til at evt. elever får nødvendig teoriundervisning	Bidrar med informasjon til eventuelt. elever	Samarbeid er om tilbud med andre fylkeskommuner	Treffer andre tiltak, spesifiser	Ingen spesielle tiltak
Blyglasshåndverkerfaget	5	4	6	2	0	7
Forgyllerfaget	3	3	5	2	0	7
Gipsmakerfaget	5	4	6	2	0	7
Gjørtlerfaget	4	4	6	2	0	7
Glasshåndverkerfaget	6	4	5	2	0	6
Håndbokbinderfaget	5	4	6	2	0	6
Keramikerfaget	4	4	6	2	0	7
Kurvmakerfaget	3	3	5	2	0	7
Maskør- og parykkmakerfaget	5	4	7	2	0	6
Seilmakerfaget	7	4	6	2	0	5

30-40 prosent sier at de ikke har noen spesielle tiltak for særløpsfagene. Én av fylkeskommune sier likevel at...

”Dersom søkere melder seg, hjelper fylkeskommunen til så godt vi kan”

”For fagene i kolonne F er det ikke registrert etterspørsel i den senere tid”

De øvrige bidrar enten med informasjon til eventuelle elever, bidrar til at eventuelle elever får læreplasser eller nødvendig teoriundervisning. Kun et par samarbeider om tilbud med andre fylkeskommuner. Noen av fylkeskommunene utdyper dette med at de ...

”Gir informasjon om minimal tilgang på læreplasser. Kontakter andre fylker hvor vi antar det kan være lærebedrifter, og henviser søkeren til å ta kontakt med bedrifter selv. Fylkeskommunen har for øvrig tilbud om skolebasert opplæring i glassfaget som lærebedrifter i særløpsfaget kan benytte seg av. Var basert på R94-læreplanen VKI/opplæring i bedrift. Vi anser glassfaget som et lite fag, og dette er det eneste skolebaserte opplæringstilbudet i landet, som lærebedrifter kan benytte seg av.”

”Forsøker å fremskaffe læreplasser. Fag det ikke er krysset av i A er fag uten lærebedrifter i Oslo”

”Vi formidler søkjarar til aktuelle lærebedrifter. Dersom søkjar avtalar med lærebedrift sjølv (full opplæring i bedrift) vert det lagt til rette for teoriopplæring. Ved førespurnad informerer vi ved å vise til Sekretariatet for små og verneverdige fag, www.vilbli.no og liknande.”

4.3.5 Begrensede muligheter til å avvike fra modellene

Som beskrevet i avsnitt 4.3.2 ovenfor følger ca 2/3 av de små og verneverdige håndverksfagene hovedmodellen (2+2), mens resten er særløpsfag (1+3). I spesielle tilfeller kan opplæringen i sin helhet tas på skolen (3+0) eller i bedrift (4+0). Vi spurte fylkeskommunene om de tilbyr en mulighet til å ta noen av disse fagene på en annen måte enn å følge hoved- eller særløpsmodellen. Tabell 4.9 nedenfor viser svarene.

Tabell 4.9 Tilbyr fylket en mulighet for å ta noen av disse fagene på en annen måte enn ved å følge hovedmodellen 2+2 – særløpsmodellen 1+3?

Vg2	Ja	Nei	Vet ikke
Design og tekstil	5	10	1
Design og trearbeid	4	8	1
Design og gullsmedhåndverk	5	7	2
Ur- og instrumentmakerfaget	4	7	2
Design og duodji	4	8	2
Børsemakerfaget	4	7	2
Smedfaget	4	7	2
Produksjons- og industriteknikk	4	8	1

Særløpsfag	Ja	Nei	Vet ikke
Blyglasshåndverkerfaget	6	10	2
Forgyllerfaget	5	10	2
Gipsmakerfaget	6	10	2
Gjørtlerfaget	6	10	2
Glasshåndverkerfaget	5	9	2
Håndbokbinderfaget	6	10	2
Keramikerfaget	6	10	2
Kurvmakerfaget	5	10	2
Maskør- og parykkmakerfaget	6	10	2
Seilmakerfaget	6	10	2

11 av fylkeskommune har svart for alle Vg2-fagene. Fem av fylkeskommunene har kun svart for de fagene de selv tilbyr, to har kun svart for de fagene de ikke tilbyr, og to har ikke svart i det hele tatt. Én fylkeskommune har heller ikke svart på spørsmålene om særløpsfagene. Antall svar på hver rad i tabellen summerer seg derfor ikke til 19.

Ca 1/3 av fylkeskommune oppgir at fagene kan tas på en annen måte enn ved å følge hovedmodellen 2+2, eller særløpsmodellen 1+3. Flere av fylkeskommune viser til

opplæringslovens bestemmelser og fleksibiliteten i systemet som vi har beskrevet ovenfor.

De som sier at det ikke er mulig å ta noen av fagene på annen måte enn ved å følge henholdsvis hoved- og særløpsmodellen begrunner det på ulike måter. Et par fylkeskommuner viser til at det ikke finnes lærebedrifter, én sier at de ”aksepterer generelt at søkere kan ha full opplæring i bedrift i alle lærefag, men har ikke søkbare tilbud”.

De fylkeskommunene som oppga at det er mulig å ta noen av fagene på en annen måte enn ved å følge hovedmodellen og særløpsmodellen ble spurt om hvordan det legges til rette for at eventuelle elever skal kunne få nødvendig opplæring i fellesfagene og programfagene. De fleste svarer at fylkeskommunen tar ansvar for dette ved å tilby teoriundervisning i skolene, mens én svarer at det er lærebedriftenes ansvar.

4.3.6 Positive holdninger til landsdekkende tilbud

Noen av tilbudene i videregående opplæring er landsdekkende. Det vil si at de kun tilbys i én eller to fylkeskommuner og at elever fra hele landet stiller likt ved søknad. Tilbudet finansieres av den fylkeskommunen som gir tilbudet og samtlige fylkeskommuner forplikter seg til å betale for de av sine elever som benytter seg av tilbudet etter på forhånd fastsatte satser. I følge www.vilbli.no er børsemaker og duodji landsdekkende tilbud.

Det finnes også en ordning med såkalte landslinjer. Det er i prinsippet det samme som de landsdekkende tilbudene, men finansieres av staten. Inntil nå har ingen av de små og verneverdige håndverksfagene vært landslinjer, men fra og med skoleåret 08/09 vil en nyopprettet Ur- og instrumentmakerlinje i Buskerud få status som landslinje.

Vi har ikke noe godt bilde på hvor mange elever som benytter de landsdekkende tilbudene, men Tabell 4.10 nedenfor viser hvor stor andel av elevene på fylkets landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag som kommer fra fylket, nabofylkene eller andre deler av landet. Den første kolonnen viser gjennomsnittet – de fire neste svarene som er oppgitt. Vi har oppgitt alle svarene siden det er relativt få som har svart. Svarene i den siste kolonnen har det selvfølgelig ikke vært mulig å inkludere i gjennomsnittet.

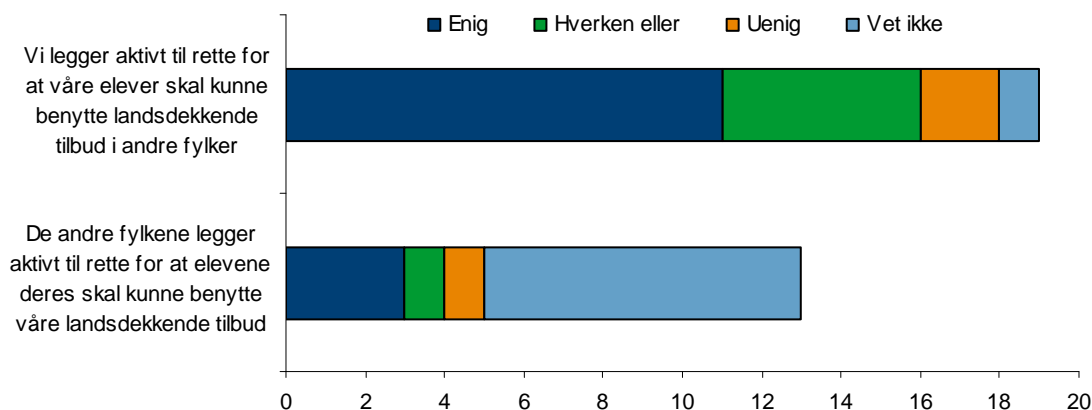
Tabell 4.10 Omtrent hvor stor andel av elevene på fylkets landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag kommer fra fylket, nabofylkene eller andre deler av landet?

	Snitt	Svar fra enkeltfylker %					
Elever fra eget fylke	45 %	47	0	28	50	100	Størst andel
Elever fra nabofylkene	16 %	24	30	28	0	0	Varierer
Elever fra andre deler av landet	39 %	29	70	44	50	0	Minst andel
SUM:	100 %						

Svarene tyder på at det er ganske stor utveksling av elever mellom fylkene. Men siden det er så få svar er det stor usikkerhet rundt gjennomsnittet.

Vi har spurt fylkeskommunene om de, og de andre, legger aktivt til rette for at elevene deres skal kunne benytte de landsdekkende tilbudene. Det er kun et fåtall som mener at det ikke skjer en aktiv tilrettelegging. Se Figur 4.3 nedenfor.

Figur 4.3 Skjer det en aktiv tilrettelegging av muligheten for at elever skal kunne benytte landsdekkende tilbud innenfor små og verneverdige håndverksfag?

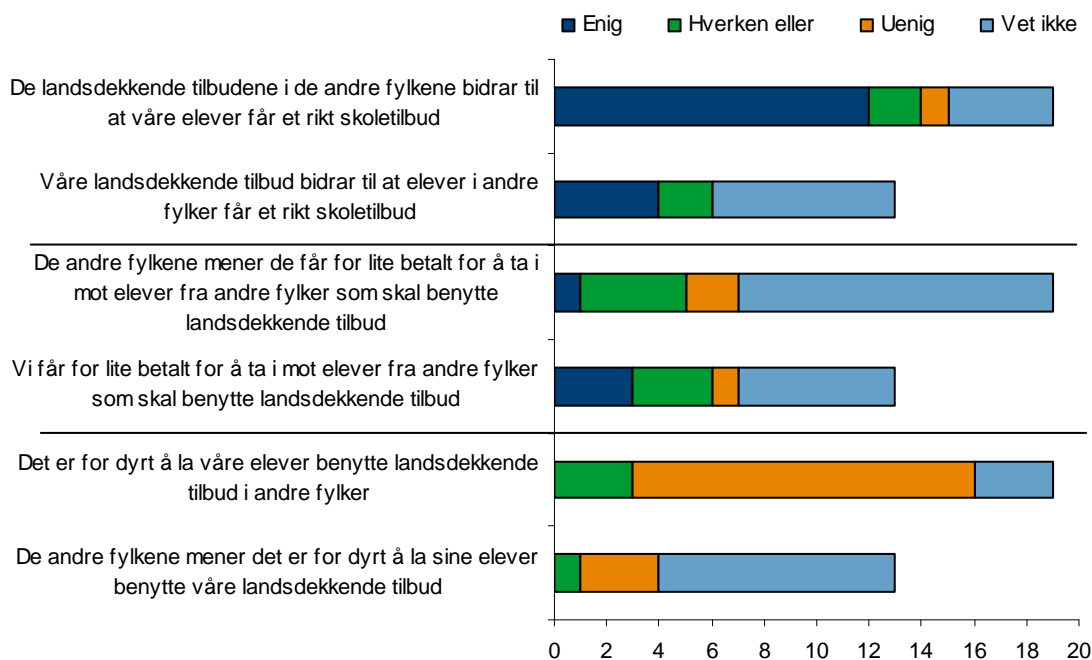
De fylkeskommunene som svarte ”enig” på spørsmålet om egen tilrettelegging ble spurt om på hvilken måte de legger til rette for at elevene skal kunne benytte landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag i andre fylker. De svarte at elevene får informasjon på www.vilbli.no og www.vigo.no, at de har mulighet til å søke, samt at fylkeskommunene betaler. Den ene fylkeskommunen som svarte ”uenig” på spørsmålet om andre fylkeskommuners tilrettelegging ble spurt om på hvilken måte de andre unnlater å legge aktivt til rette for at elevene skal kunne benytte landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag hos dem. De ga følgende svar:

”Informasjon hentet fra skole som mener å registrere at tilbudet ikke har vært søkbart i alle fylker. Ulike søknadsfrister i fylkeskommunene bidrar heller ikke til økt søkning til tilbudet.”

Fylkeskommunene avslører forøvrig ganske positive holdninger til de landsdekkende tilbudene. Se Figur 4.4 nedenfor.

De fleste er enige i at de landsdekkende tilbudene bidrar til at elevene får et rikt skoletilbud. En del fylkeskommuner mener at mottakskommunen får for lite betalt for å ta i mot elever som skal benytte landsdekkende tilbud, men de fleste vet ikke. Nesten ingen mener det er for dyrt å sende elever til andre fylker for å benytte landsdekkende tilbud der.

Figur 4.4 Påstander om landsdekkende tilbud innenfor små og verneverdige fag

En av våre informanter mener det burde vært flere landsdekkende tilbud/landslinjer.

4.3.7 Muligheter for tilbud i utlandet

Både på EU-nivå og innenfor Norden finnes det en rekke utvekslings- og hospiteringsordninger for yrkesfagene. Se blant annet www.siu.no

Ca en femtedel av respondentene (21 prosent / 24 personer) i personundersøkelsen sier at de har tatt hele eller deler av utdanningen i utlandet. De vanligste landene er Sverige, Danmark og Tyskland. Men der er også elever som har vært i New Zealand og Frankrike, Italia, Iran, Grønland, Finland, England og Belgia.

Likevel vet kun tre fylkeskommuner at de har hatt elever som har gjennomført videregående opplæring i små og verneverdige håndverksfag i utlandet de siste tre årene. 11 har ikke hatt elever i utlandet, fem vet ikke og én har ikke svart. De som har hatt elever i utlandet har fått spørsmål om å beskrive et tilfelle nærmere: hvilket fag det var, hvilket land, hvordan kontakten med den utenlandske skolen kom i stand, hvordan oppholdet ble finansiert, og så videre. Her kommer det flere eksempler, blant annet gjørtler i Sverige, salmaker i England og buntmaker på Grønland.

4.4 Innhold i opplæringen

I tillegg til å fastsette en ny struktur for den videregående opplæringen har det blitt laget nye læreplaner og ny fag- og timefordeling i forbindelse med Kunnskapsløftet. Det er skolelærerne og instruktørene i lærebedriftene som skal iverksette Kunnskapsløftet, hovedsakelig med de læremidlene og forutsetningene som allerede eksisterer.

I dette avsnittet beskriver vi hovedtrekkene ved læreplanverket, samt kunnskapen vi har om lærersituasjonen, læremidler, læreplasser og prosjekt til fordypning vi har fått gjennom fylkesundersøkelsen. Spørsmålene om lærere og læremidler var kun rettet mot Vg2, slik at vi har mer kunnskap om de fagene som følger hovedmodellen (2+2) enn særløpsfagene (1+3). Vi stilte ikke tilsvarende spørsmål om særløpsfagene fordi vi

antok at fylkeskommunene ikke ville ha tilsvarende kunnskap om lærebedriftene som de måtte forventes å ha om skolene. I ettertid ser vi at den antagelsen var noe forhastet, blant annet fordi fylkeskommunene skal godkjenne alle lærebedrifter, og derfor bør ha en hel del kunnskap om det som skjer i disse bedriftene.

4.4.1 Læreplanverket

Strukturen i læreplanverket er felles for alle yrkesfagene. Læreplanverket omfatter en generell del, prinsipper for opplæringen i Kunnskapsløftet, de fagspesifikke læreplanene og fag- og timefordelingen:

Undervisningsåret i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene består av 981 klokketimer. Se Rundskriv F-12-08. Fagene er inndelt i fellesfag (tidligere allmennfag), felles programfag (tidligere yrkesfag) og prosjekt til fordypning. På Vg1 er det til sammen 336 klokketimer fellesfag, 477 klokketimer felles programfag og 168 timer prosjekt til fordypning. På Vg2 er timetallene henholdsvis 252 timer, 477 timer og 253 timer. Timene i prosjekt til fordypning skal brukes

- enten til opplæring i kompetansemål fra Vg3 innenfor eget utdanningsprogram, eller til opplæring i kompetansemål fra andre utdanningsprogrammer der dette er faglig relevant. Det skal uansett utarbeides lokale læreplaner for dette.
- eller til relevante fellesfag fra Vg3, til fellesfag i fremmedspråk eller til programfag fra studieforberevende utdanningsprogrammer. I disse tilfellene gjelder kompetansemål, timetall og vurderingsordninger for disse fagene slik dette er fastsatt i den enkelte læreplanen.

I læretiden følger lærlingene virksomhetens arbeidstid. Læreplanene er fastsatt som forskrifter som skoler og lærebedrifter er forpliktet av.

4.4.2 Lærere

Siden det er få utøvere i små og verneverdige håndverksfag blir det i mange sammenhenger stilt spørsmål ved om skolene klarer å tilby lærere med relevant kompetanse i disse fagene. Vi har kartlagt hvilken type larekompetanse som tilbys innenfor Vg2.

NOU 2008:18 beskriver regelverket knyttet til og kunnskap om lærere og instruktører i fag- og yrkesopplæring. I fag- og yrkesopplæringen forholder elever og lærlinger seg til lærere (i henholdsvis fellesfag og programfag) på skolen og til faglig ansvarlige/instruktører i læretiden. Disse har forskjellig kompetanse og skal fylle ulike roller i opplæringen for den enkelte elev, lærling og larekandidat.

For lærere i fellesfag kreves universitets- eller høyskoleutdanning. Mens både yrkesfaglig utdanning (med pedagogisk påbygning), universitets- eller høyskoleutdanning (med faglig påbygning) og bachelor i yrkesfaglærer kvalifiserer lærere i programfagene. Det varierer fra fag til fag hvilke utdanninger som er aktuelle. Det viser også NIFU STEPs (Turmo og Aamodt 2007) kartlegging av den faglige og pedagogiske bakgrunnen til lærere i videregående opplæring. Kartleggingen viser at dataene gir holdepunkter for å si at lærerne i videregående skoler har solid formell pedagogisk og faglig kompetanse, men at det er stor variasjon mellom utdanningsprogrammene. Det er skoleeier (fylkeskommunen) som ansetter lærere innenfor rammene av kravene i opplæringslovens og som avgjør hvilken utdanning som er mest relevant ved tilsetting.

Samlet må yrkesfaglærerne forholde seg til nasjonale og internasjonale krav og lover som gjelder yrkene de gir opplæring til. De skal opptre som fagpersoner, kunnskapsformidlere, veiledere, omsorgspersoner, oppdragere og verdiformidlere på en og samme tid. Opplæringen skal tilpasses den enkelte elevs bakgrunn og forutsetninger. Det stiller krav til utforming av læringsmiljø og valg av arbeids- og vurderingsformer. I strukturen i Kunnskapsløftet, med brede fagenheter og brede utdanningsprogrammer, er det en utfordring for yrkesfaglæreren å dekke behovet både for breddekompetanse og for fordypningskompetanse. Se NOU 2008: 18, side 29.

Det er et stort behov for rekruttering til yrkesfaglærere i videregående opplæring, og behovet vil øke i årene som kommer. Det er høy gjennomsnittsalder på lærerne som underviser i videregående opplæring. Antall søkere til yrkesfagopplæringen faller og antall institusjoner som tilbyr slik utdanning har blitt redusert. Mange skoler sliter med å rekruttere kvalifiserte yrkesfaglærere (Respons, 2008).

De fleste fylkeskommunene oppgir at det er fast ansatt personell som underviser i de små og verneverdige håndverksfagene. Vi har ikke spurt nærmere om hvilke fag dette gjelder, eller hvilken kompetanse disse lærerne har. Kun to fylkeskommuner har oppgitt at de bruker innleid personell fra næringslivet – i ett fag. Ingen har oppgitt at de leier inn personell fra andre fylker eller andre steder. Flere fylkeskommuner vet ikke hva slags personell som brukes i de fagene som tilbys ved de videregående skolene i fylket. Én fylkeskommune har ikke svart på spørsmålet. Se Tabell 4.11 nedenfor.

Tabell 4.11 Hva slags undervisningspersonell brukes innenfor små og verneverdige håndverksfag på Vg2?

Vg2	Fast ansatt personell	Personell innleid fra næringslivet	Personell innleid fra andre fylker	Personell innleid fra andre steder, spesifiser:	Vet ikke
Design og tekstil	11	1	0	0	5
Design og trearbeid	7	0	0	0	5
Design og gullsmedhåndverk	2	0	0	0	7
Ur- og instrumentmakerfaget	2	0	0	0	7
Design og duodji	3	1	0	0	7
Børsemakerfaget	1	0	0	0	7
Smedfaget	2	0	0	0	6
Produksjons- og industriteknikk	9	0	0	0	5

Én fylkeskommune har utdypet svaret sitt med følgende kommentar:

”Kan forekomme vikariater og løsere tilsetningsforhold, eller gjesteforelesninger og annen bruk av alternative opplæringsarenaer”

Noe av dette forekommer sikkert i de andre fylkeskommunene også. Én av de som har krysset av for ”vet ikke” henviser til skolene:

”Skolene har disse opplysningene”

Et par andre utdyper svarene sine med følgende:

”Opplysninger fra skole”

”Ligger under Samisk vid skole”

De øvrige fag er ikke aktuell

En del fylkeskommuner har i tillegg oppgitt at de ikke vet hva slags personell som brukes innefor programområdene de tidligere har oppgitt at de selv ikke tilbyr. Antage-

lig har de uttalt seg på vegne av tilbud i andre fylkeskommuner, som de naturlig nok ikke kjenner så godt.

4.4.3 Læremidler

Det brukes stort sett tradisjonelle skriftlige læremidler, samt redskap og verktøy tilpasset fagene. Bare et fåtall fylkeskommuner oppgir at skolene bruker skriftlige læremidler laget på den enkelte skole, eller av elevene selv, eventuelt andre skriftlige læremidler, samt redskap og verktøy som ikke nødvendigvis er tilpasset fagene. 30-40 prosent har oppgitt at de ikke vet hva slags læremidler som benyttes. Se Tabell 4.12 nedenfor.

Tabell 4.12 *Hva slags type læremidler brukes innenfor små og verneverdige håndverksfag?*

Vg2	Tradisjonelle skriftlige læremidler	Skriftlige læremidler laget på den enkelte skole	Skriftlige læremidler laget av elevene selv	Andre skriftlige læremidler, spesifiser :	Redskap og verktøy tilpasset fagene	Redskap og verktøy som ikke nødvendigvis er tilpasset fagene	Vet ikke
Design og tekstil	8	3	1	0	3	1	9
Design og trearbeid	5	0	0	0	2	0	8
Design og gullsmedhåndverk	2	0	0	0	0	1	7
Ur- og instrumentmakerfaget	1	0	0	0	0	0	8
Design og duodji	1	1	0	0	0	0	8
Børsemakerfaget	1	0	0	0	0	0	7
Smedfaget	1	0	0	0	0	0	7
Produksjons- og industriteknikk	5	2	0	1	3	0	9

4.4.4 Læreplasser

I lærebedriften skal det være en faglig kvalifisert person som har ansvaret for opplæringen, samt en eller flere instruktør som har det konkrete opplæringsansvaret for lærlingen i den enkelte arbeidssituasjon. I små bedrifter vil gjerne faglig leder og instruktør være samme person. Se opplæringsloven.

Instruktøren skal kjenne til den kompetansen elevene har fra skolen, og kunne bygge videre på denne og føre lærlingen eller lærekandidaten fram til sluttkompetanse. Dette krever en god dialog mellom lærebedriftene og skolene. Samarbeidet mellom videregående skoler og lærebedriftene er sentral også i fylkeskommunenes kompetansehevingstiltak overfor lærebedriftene. Se NOU 2008: 18.

I følge NHO (2007) er instruktøren den personen i lærebedriften som står nærmest lærlingen og som gjennom ord og handling blant annet skal vise lærlingene hvordan arbeidet skal utføres og hvordan kollegaer og kunder skal behandles. Instruktørens oppgaver omfatter vanligvis å sette seg inn i læreplanen for faget, finne relevante arbeidsoppgaver, demonstrere, observere og veilede lærlingen, samt delta i vurderingssamtaler med faglig leder. Både instruktør og lærling inngår i et *praksisfellesskap* sammen med faglig leder, tilsynsrepresentant, arbeidskollegaer og ledere i bedriften. Alle vil direkte eller indirekte medvirke til at lærlingen lærer, men instruktøren har et særlig ansvar for å legge til rette for at lærlingen får lærerike arbeidsoppgaver og for at det føres faglige samtaler underveis og i etterkant av arbeidet.

Tabell 4.13 nedenfor viser antall fylkeskommuner der man kan få læreplass i de små og verneverdige håndverksfagene. Tabellen viser også hvordan læreplassene skaffes.

Tabell 4.13 Kan man få læreplass i små og verneverdige håndverksfag i fylket? Hvis ja, hvordan?

Vg2	Små og verneverdige håndverksfag	Ja	Nei	Vet ikke	Hvis ja, hvordan?				
					Fylkeskommunen bidrar til å skaffe plass	Skolene bidrar til å skaffe plass	Opplæringskontor bidrar til å skaffe plass	Elevene bidrar til å skaffe plass selv	Plass skaffes på annen måte
Design og tekstil	Bunadtilvirkerfaget	11	5		6	2	3	5	2
	Buntmakerfaget	4	7		1	1	2	2	
	Herreskredderfaget	2	9					1	
	Håndveverfaget	1	1					1	
	Kostymesyerfaget	7	6		3	1	2	4	1
	Modistfaget	1	1					1	
	Salmakerfaget	2	9					1	
	Skomakerfaget	5	6	1	2	1	2	2	1
Design og trearbeid	Strikkefaget	2	9		1			2	
	Bøkkerfaget	2	9		1	1	1	2	
	Orgelbyggerfaget	4	8					1	1
	Tredreierfaget	2	8	1				1	
Design og gullsmedhåndverk	Treskjærerfaget	4	8		2	1	1	2	1
	Gravørfaget	3	9		1		1	2	
	Sølvsmidfaget	6	8	1	1		1	3	1
Ur- og instrumentmaker	Nautisk instrumentmakerfaget	1	1					1	
	Optronikerfaget	2	9					1	1
Design og duodji	Storurmakerfaget	2	9					1	1
	Duodjifaget	6	8		2		1	1	1
Børsemaker	Børsemakerfaget	7	5		2		4	3	1
Smed	Smedfaget	9	6		4	1	2	4	2
Særløpsfag	Blyglasshåndverkerfaget	3	9		1			2	
	Forgyllerfaget	1	9	1				1	
	Gipsmakerfaget	4	7		1	1	2	2	
	Gjørtlerfaget	3	8				1	1	
	Glasshåndverkerfaget	7	7		4	1	1	3	2
	Håndbokbinderfaget	2	8	1	1	1	1	2	
	Keramikerfaget	3	9		1			1	1
	Kurvmakerfaget	2	9				1	1	
	Maskør- og parykkmakerfaget	4	7		1	1	2	2	
Seilmakerfaget	3	8	1	1			2	1	
Prod.- og industri-teknikk	Modellsnekkerfaget	2	9				1	1	

Én fylkeskommune har ikke fylt ut tabellen, men svarer generelt at...

”Det er mulig å få læreplass og fylkeskommunen hjelper de som melder sin interesse”

Blant de øvrige 19 har til sammen 16 fylkeskommuner svart at man kan få læreplass i et eller flere fag i fylket. Tre fylkeskommuner svarer nei på alle fagene. To fylkeskommuner har også krysset av for ”vet ikke” på noen fag.

På spørsmål om hvordan læreplass skaffes er det gjennomgående svaret at elevene bidrar til å skaffe plass selv. Det er nesten dobbelt så mange avkryssninger på dette alternativet som på andre alternativer: ”fylkeskommunen”, ”opplæringskontor” eller ”annen måte”. Det er imidlertid like mange fylkeskommuner som har krysset av på disse fire alternativene – nemlig fire. Den instansen som ser ut til å spille minst rolle er skolene. Det er færrest kryss på dette alternativet og kun to fylkeskommuner har satt kryss.

For øvrig utdyper fylkeskommunene svarene som følger:

”Om man kan få læreplass avhenger om at det er bedrifter. Svaret her er ikke at læreplasser står ledig. Motiverte, gjerne litt mer modne personer kan bli foretrukket uten at de har riktig skolebakgrunn. Det er motivasjonen og å brenne for noe som betyr noe for bedriftene. Personene henvender seg til bedriftene.”

”I avmerkede fag har det nylig vært lærlinger og vi forventer at lærebedriftene på ny kan godkjennes og ta inn lærlinger etter Kunnskapsløftet. I de, og de øvrige fagene, vil læreplasser oppsøkes gjennom å lete med lys og lykte – først av eleven og skolen for eksempel i forbindelse med prosjekt til fordypning. Eleven/skolen vil så gjerne kontakte fagopplæringsseksjonen og evt. opplæringskontor for bistand hvis de ikke selv får kontakter. Ved søking om læreplass vil fagopplæringsseksjonen ha ansvar for at søkeren får et tilbud. Det er kjørt prinsipp sak på hvor lav lønn som er akseptabel for at det skal vurderes som et reelt tilbud om læreplass. Søkerne veiledes til annet lærefag, annet vg2 evt. vg3 påbygging fellesfag framfor alternativt vg3 i skole.”

”Har hatt en kartlegging for fire år siden med mål om å skape aktivitet i disse fagene. Virksomhetene så det interessant og riktig, men når det kom til stykket så hadde de ikke lønnssevne til å ta inn lærlinger.”

”Mulighetene for læreplass varierer. Dette er svært små fag med få bedrifter. Ved nei er det fag uten lærebedrifter i Oslo”

”(F). De angitte fagene har lærebedrift som har tatt/er i ferd med å ta inn lærling.”

”Har kryssa av for ja i dei faga vi har godkjende lærebedrifter. I alle faga vil elevar kunne skaffe seg læreplass sjølve”

”Nord-Trøndelag fylkeskommune har ikke opplæringskontor i små og verneverdige fag. Fylkeskommunen formidler søkerne til aktuelle bedrifter. Fylkeskommunen bidrar til formidling til lærebedrift i alle fag, men vi har svært få bedrifter i eget fylke.”

”Opplæringskontoret i samarbeid med Sametinget og Samisk vid skole skaffer læreplass for lærlingene”

Lærebedriftene selv har liten oversikt over hvor henvendelser om læreplasser kommer fra. I bedriftsundersøkelsen har de fleste latt være å svare på dette spørsmålet. De som har svart nevner elever, skoler og fylkeskommuner.

4.4.5 Prosjekt til fordypning

I forbindelse med Kunnskapsløftet ble det etablert et nytt fag: *Prosjekt til fordypning* for Vg1 og Vg2 innenfor de yrkesfaglige utdanningsprogrammene. Se www.skolenettet.no.

Prosjekt til fordypning er et fag i disse to skoleårene som skal gi elevene mulighet til å prøve ut enkelte eller flere sider av aktuelle lærefag, samt få erfaring med innhold, oppgaver og arbeidsmåter i de ulike yrkene, alt innen relevante utdanningsprogram. Prosjekt til fordypning skal også gi elevene mulighet til å ta relevante fellesfag fra Vg3 og programfag fra studiespesialiserende utdanningsprogram, samt fordype seg i kompetansemål fra læreplanene på Vg3-nivå. Prosjekt til fordypning kan gjennomføres i samarbeid med lokalt næringsliv slik at eleven tidlig i utdanningsløpet kan bli kjent med yrker og aktuelle lærebedrifter.

Tabell 4.14 nedenfor viser hvor mange fylkeskommuner som kjenner til om prosjekt til fordypning skal tilbys, kan tilbys eller ikke blir tilbudt ved skoler med relevante Vg2-kurs for de små håndverksfagene. Tre fylkeskommuner har ikke svart på spørsmålet, dessuten har ikke alle fylkeskommunene svart for alle fagene. Noen har kun svart for de fagene de selv tilbyr, mens andre også har svart for fag de ikke tilbyr per i dag.

Tabell 4.14 I hvilken grad tilbys prosjekt fordypning i små og verneverdige håndverksfag i fylket?

Vg2	Små og verneverdige håndverksfag	Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, SKAL tilby prosjekt fordypning	Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, KAN tilby prosjekt fordypning	Prosjekt fordypning tilbys IKKE, selv på skoler som tilbyr tilhørende Vg2	Vet ikke
Design og tekstil	Bunadtilvirkerfaget	2	3	1	7
	Buntmakerfaget	1	2	1	7
	Herreskredderfaget	1	3	1	7
	Håndveverfaget	1	2	1	7
	Kostymesyerfaget	2	3	1	7
	Modistfaget	1	3	0	7
	Salmakerfaget	1	2	1	7
	Skomakerfaget	1	3	1	7
	Strikkefaget	2	3	1	7
Design og trearbeid	Bøkkerfaget	1	2	0	6
	Orgelbyggerfaget	1	2	0	6
	Tredreierfaget	1	2	0	6
	Treskjærerfaget	1	1	0	6
Design og gullsmed-håndverk	Gravørfaget	2	2	0	5
	Sølvsmedfaget	2	2	0	5
Ur- og instrument-maker	Nautisk instrumentmakerfaget	1	2	0	5
	Optronikerfaget	1	2	0	5
	Storurmakerfaget	1	2	0	5
Design og duodji	Duodjifaget	1	2	0	6
Børsemaker	Børsemakerfaget	2	2	0	4
Smed	Smedfaget	1	2	0	5

Fortsettelse neste side.

Fortsettelse Tabell 4.14

Vg2	Små og verneverdige håndverksfag	Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, SKAL tilby prosjekt fordypning	Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, KAN tilby prosjekt fordypning	Prosjekt fordypning tilbys IKKE, selv på skoler som tilbyr tilhørende Vg2	Vet ikke
Særløpsfag	Blyglasshåndverkerfaget	1	2	1	5
	Forgyllerfaget	1	2	1	5
	Gipsmakerfaget	1	2	1	5
	Gjørtlerfaget	1	2	1	5
	Glasshåndverkerfaget	2	2	1	5
	Håndbokbinderfaget	1	2	1	5
	Keramikerfaget	1	2	1	5
	Kurvmakerfaget	1	2	1	5
	Maskør- og parykkmakerfaget	1	2	1	5
	Seilmakerfaget	1	2	1	5
Prod.- og industrideknikk	Modellsnekkerfaget	1	3	1	7

Oppfatningene om plikten til å tilby prosjekt til fordypning varierer betydelig mellom fylkeskommunene:

- Tre fylkeskommuner har svart at ”Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, SKAL tilby prosjekt fordypning”. Noen har svart på alle fagene – det vil si både fag som fylkeskommunen tilbyr og fag den ikke tilbyr. Vi tolker det slik at denne fylkeskommunen har svart ut fra regelverket mer enn ut fra egen praksis (siden den per definisjon ikke kan ha en praksis for fag den ikke tilbyr).
- Fem fylkeskommuner har svart at ”Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, KAN tilby prosjekt fordypning”. Også dette svaret er gitt på alle fagene – det vil si både fag som fylkeskommunen tilbyr og fag den ikke tilbyr. Vi tolker derfor svarene som fylkeskommunens oppfattelse av regelverket. Et par andre fylkeskommuner har også svart at ”Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, KAN tilby prosjekt fordypning”. På noen utvalgte fag – noe som trolig gjenspeiler praksis i disse fagene.
- Én fylkeskommune har oppgitt at ”Prosjekt fordypning tilbys IKKE, selv på skoler som tilbyr tilhørende Vg2” på de fagene som tilbys i fylkeskommunen.
- Til slutt er det syv fylkeskommuner som ikke vet om Prosjekt til fordypning skal, kan eller ikke skal tilbys på skoler som tilbyr tilhørende Vg2.

Fire fylkeskommuner har ikke besvart spørsmålet. Det er bekymringsfullt at fylkeskommunene har så ulike oppfatninger om plikten til å tilby prosjekt til fordypning. Det kan være en indikasjon på at mange elever ikke får den opplæringen de har rett til, samt at de små og verneverdige håndverksfagene blir enda mer usynlige i opplæringen.

4.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi beskrevet opplæringen av utøvere i små og verneverdige håndverksfag. Det er samtidig en beskrivelse av den generelle yrkesopplæringen. Det som er av ny informasjon i kapitlet kommer stort sett fra fylkesundersøkelsen.

Vi har beskrevet

- hovedtrekkene i Kunnskapsløftet
- de ulike rollene til utdanningsmyndighetenes (staten, fylkeskommunene, SSV) arbeidslivet (lærebedriftene, SRY, faglige råd, yrkesopplærings-, prøve- og klagenemndene) og opplæringskontorene
- strukturen i opplæringstilbudet for de små og verneverdige håndverksfagene, herunder fylkeskommunenes tilrettelegging (tilbud, muligheter til å avvike fra modellene, landsdekkende tilbud, muligheter for opplæring i utlandet)
- aspekter ved innholdet i utdanningen, herunder lærere, læremidler, læreplasser, prosjekt til fordypning.

Vi er nå midt i reformen Kunnskapsløftet. De første elevene gikk ut i lære høsten 2007, og de første svennebrevene i små og verneverdige håndverksfag vil bli avlagt våren 2010. Det kan bety at alle nye regler og retningslinjer ikke nødvendigvis er like godt innarbeidet alle steder. Fylkeskommunene har således en noe varierende oppfatning av rettigheter og muligheter i systemet. Det gjelder spesielt oppfatningen om plikten til å tilby prosjekt til fordypning, her er det også mange ”vet-ikke”-svar. På den annen side er det bekymringsfullt at prosjekt til fordypning ikke har høyere status. Det kan bidra til at de små og verneverdige håndverksfagene blir enda mer usynlige i opplæringen.

5 Er opplæringen tilpasset fagenes behov?

Spørsmålet om opplæringen er tilpasset fagenes behov må analyseres med utgangspunkt i produkt- og tjenestemarkedet, samt arbeidsmarkedet. I de foregående kapitlene har vi vist hvordan markedet for ”små og verneverdige” håndverksprodukter har endret seg. Etterspørselen har falt og endret karakter. Grovt sagt kan man si at etterspørselen har beveget seg fra å være en betydelig etterspørsel etter dagliglivets nødvendighetsvarer til å bli en mye mindre etterspørsel etter produkter som bærer med seg en kulturell verdi. Tilbudet består i stor grad av enkeltmannsbedrifter i små fagmiljøer. Behovet for arbeidskraft for å tilfredsstille etterspørselen har dermed skrumpet inn, og det er relativt vanskelig å få jobb med fagutdanning innenfor et lite og verneverdig håndverksfag.

I avsnitt 1.2.1. har vi drøftet to måter å tolke fagenes behov: Enten kan man vurdere behovene ut fra størrelsen på de markedene de eksisterer i. Alternativt kan man vurdere behovene ut fra kulturelle mål og ambisjoner. Uavhengig av omfanget på utdanningen er det selvfølgelig viktig at utdanningen har best mulig kvalitet. Nedenfor analyserer vi kvaliteten på opplæringen så langt den innsamlede dokumentasjonen gir grunnlag for.

5.1 Vurderinger av opplæringen før Kunnskapsløftet

Vi har ikke gjennomført en fullstendig og kvalitativ evaluering av den videregående opplæringen i de små og verneverdige håndverksfagene. En kvalitativ evaluering av opplæringen fordrer kompetanse om hvert enkelt fag og kjennskap til faglige standarder. Vi har imidlertid innhentet en del opplysninger gjennom person-, bedrifts- og fylkesundersøkelsene, samt eksisterende litteratur og forskning som kaster lys over nivået på opplæringen i de små og verneverdige håndverksfagene.

Hagen (2005) har gått gjennom litteratur som beskriver og analyserer kvaliteten i fag- og yrkesopplæringen. Hun tar utgangspunkt i organisasjonslitteratur der man skiller mellom resultat-, prosess- og rammeindikatorer⁷ som tre hovedtyper av indikatorer for å vurdere organisasjoners virksomhet (Scott, 1987 og NOU 2003:16).

- Resultatkvalitet defineres som det en ønsker å oppnå med det pedagogiske arbeidet, det vil si hva elevene/lærlingene har lært, og hvilken kompetanse de har oppnådd i løpet av opplæringstiden. Resultatkvaliteten er knyttet til de overgripende målene i planverket og målene i de enkelte planene.
- Prosesskvalitet defineres som virksomhetens indre aktiviteter, selve arbeidet med opplæringen. Prosesskvalitet omfatter opplæringens innhold, metodisk tilnærming, lærernes og instruktørens anvendelse av egen kompetanse og muligheter til utvikling av denne i arbeidet, samt læremiljøet. Bruk av prosessindikatorer som kvalitetsmål innebærer at man konsentrerer seg om hvilke aktiviteter som utføres i virksomheten snarere enn hvilke resultater som oppnås.
- Rammekvalitet defineres som virksomhetens yre forutsetninger. Som eksempler nevnes lov, regelverk og planverk, pedagogenes formelle kompetanse, personaltetthet, elevgruppens størrelse og sammensetning, fysiske rammer som byg-

⁷ Litteraturen bruker begrepet ”struktur”, ikke ”ramme”. Vi har valgt å bruke ”ramme” for ikke å forveksle den typen strukturer der her er snakk om med struktureringen av opplæringsmodellene som er beskrevet i avsnitt 4.3.1 og 4.3.2.

ninger, utstyr, økonomi osv. Rammeindikatorerne sier i utgangspunktet ikke noe om resultatene som oppnås eller kvaliteten i det som gjøres, men om de organisatoriske forutsetningene for å utføre et godt arbeid eller oppnå gode resultater.

Denne inndelingen er en kategorisering av ulike kvalitetsmål, som gjør det enklere å vurdere mål opp mot hverandre.

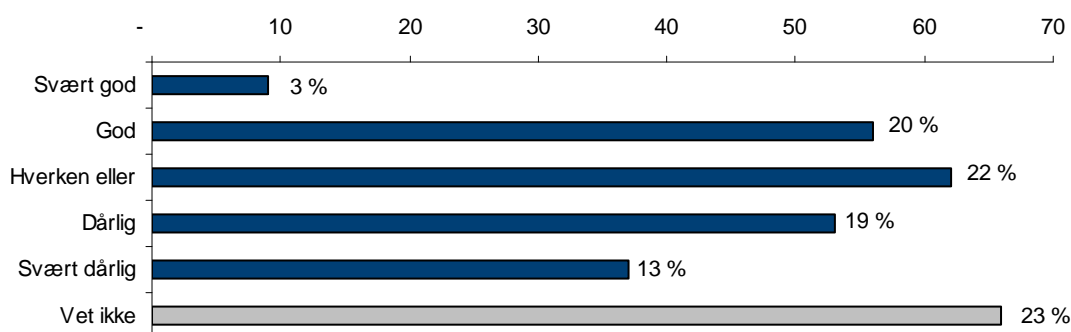
Vi er dessuten midt i reformen Kunnskapsløftet. Ingen elever fra videregående skole er ferdig utdannet innenfor rammene av Kunnskapsløftet. Det første årskullet begynte skoleåret 06/07. Særløpselevne gikk ut i lære høsten 2007, og elevene som følger hovedmodellen gikk ut i lære høsten 2008. *Vurderinger* som gjøres av utdanningen vil derfor i stor grad være vurderinger av opplæringen som gikk under Reform 94. Forventningene til Kunnskapsløftet har vi samlet til slutt.

5.1.1 Resultat: endelig fagkompetanse

I følge Hagen (2005) er det vanligvis resultatene av opplæringen man er mest interessert i, men ofte er det tolkningsproblemer knyttet til for eksempel karakterer som resultatindikatorer. Problemet med karakterer kan for det første være at det ikke nødvendigvis måler det de skal måle; nemlig resultater. For det andre kan de si like mye om elevgrunnlaget ved en skole som hvor god opplæringen er.

Vi har ikke målt resultatene av opplæringen i dette prosjektet, men vi har bedt virksomhetene i bedriftsundersøkelsen om å gi sin vurdering av fagopplæringen som har blitt gitt de siste årene. Det er virksomhetene som skal ta i bruk den nyutdannede fagkompetansen og dermed de som på mange måter er best egnet til å vurdere sluttresultatet av opplæringen. Vi har ikke definert ”opplæringen” nærmere. Vi har tenkt på hele det fireårige opplæringsløpet som inkluderer både skole- og bedriftsopplæring. Noen respondenter kan ha tenkt kun på skoleopplæringen, eller kun på bedriftsopplæringen. Se Figur 5.1 nedenfor.

Figur 5.1 Hva er din vurdering av fagutdanningen som har blitt gitt de siste fem årene?

Kilde: Econ Pöyry, spørreundersøkelse. Antall som skulle svare på spørsmål = 314. Antall som har svart = 283

En viss overvekt av virksomheter mener at opplæringen er dårlig eller svært dårlig (32 prosent), et stort mindretall mener den hverken er god eller dårlig (22 prosent) og en mellomgruppe mener den er god eller svært god (23 prosent). Det er ingen vesentlige forskjeller mellom virksomheter som har hatt lærlinger og de som ikke har hatt, bortsett fra at det er langt flere av de som ikke har hatt lærlinger som oppgir at de ikke vet.

De som mener fagutdannelsen de siste årene (under Reform 94) har vært dårlig begrunner det med manglende kunnskaper, tilbud og læreplasser:

Fagene er for små og skoklene har ikke nok fagkunnskaper i de enkelte fagene. Det blir for mye generelle fag og for mye teori, og alt for lite praksis i skoletiden

Ulike krav til hva som er godt/dårlig håndverk

Svært vanskelig å få gjennomført rettighets elev. .. Det kan sammenlignes med detektivarbeid

Fordi faget har hatt lav status i mange år og lærebedriftene er få og har for lavt nivå

Her finnes ikke lenger opplæring på vårt område i fylket. Du må helt til høyskoleplan for å få lære om gamle søm og vev teknikker, det er håpløst

Reformene

Ingen formalisert skoleløp mot "smed"

5.1.2 **Prosess og rammebetingelser**

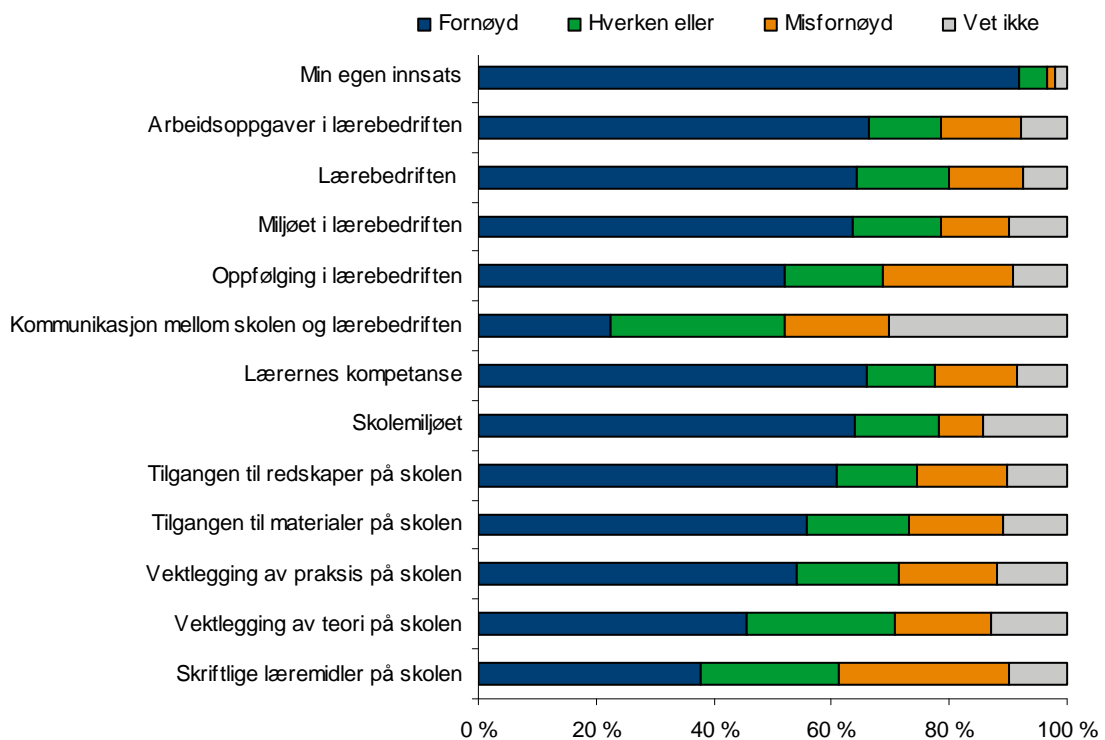
Som nevnt innledningsvis skiller Hagen (2005) også mellom prosessindikatorer for kvalitet og rammeindikatorer:

- Det er en forutsetning at man på forhånd vet noe om hvilke aktiviteter som gir gode resultater, dersom prosessindikatorer skal fungere som gode indikatorer på kvalitet. Et av problemene knyttet til bruken av prosessmål som kvalitetsindikatorer, er at organisatoriske prosesser i mange tilfeller kan være vanskelige å observere og evaluere for utenforstående. Prosessdata vil derfor ofte være basert på egenrapportering, med de metodiske feilkilder dette innebærer.
- Rammeindikatorer gir også et indirekte mål på kvalitet, og det har vært innvendt at en ensidig vektlegging av denne type mål i verste fall kan føre til dårligere resultater. Scott (1987) nevner som eksempel at krav til formelle kvalifikasjoner hos personalet i en del virksomheter representerer en hindring for innføring av nye arbeidsformer og en mer fleksibel bruk av kompetanse og personell.

Vi har ikke hatt mulighet til å vurdere hvilke aktiviteter som gir gode resultater i opplæringen i de små og verneverdige håndverksfagene, og heller ikke hatt mulighet til å kartlegge de aktivitetene som faktisk foregår. På samme måte har vi ikke kunnet kartlegge pedagogenes kompetanse, personaltetthet, elevgruppenes størrelse, fysisk utstyr og andre størrelser som avhenger av økonomi. Vi har heller ikke godt nok grunnlag for å vurdere om lov, regelverk og læreplanverket bidrar til et best mulig læringsutbytte i fagene. Dessuten finnes det lite forskning på kvalitetsindikatorer i bedriftsopplæringen – det er her opplæringen av de små og verneverdige fagene i all hovedsak foregår.

I personundersøkelsen har vi imidlertid bedt de nye svennene om å vurdere noen elementer i opplæringen de fikk (under Reform 94). Av de kildene vi har hatt i denne utredningen mener vi det er de nye svennene som best er i stand til å vurdere kvaliteten og hensiktsmessigheten ved disse elementene, særlig i ettertid når de kan vurderes opp mot utfordringer de eventuelt har hatt i arbeidslivet. Se Figur 5.2 nedenfor.

Figur 5.2 Hvor fornøyd er/var du med følgende elementer i fagutdanningen din?

Kilde: Econ Pöyry, spørreundersøkelse. Antall som skulle svare på spørsmål = 264. Antall som har svart = 250

Vi har skilt mellom forhold knyttet til skoletiden og læretiden. Kommunikasjon *mellom* skolen og lærebedriften er det forholdet de nye svennene er minst fornøyd med. Ellers er inntrykket at de er fornøyd med opplæringen i bedrift. Generelt er de noe mer fornøyd med læretiden (arbeidsoppgaver, selve bedriften, miljøet i bedriften og opplæringen de fikk) enn skoletiden (miljøet, lærerkompetanse, redskaper, materialer, praksis, teori, informasjon og skriftlige læremidler). Lærernes kompetanse scorer likevel høyt. Forholdet mellom teori og praksis, skriftlige læremidler og informasjon om faget er de forholdene ved skoletiden som får den laveste scoren. De øvrige elementene er halvparten eller flere fornøyd med. Ingenting slår likevel de nye svennenes egen innsats. Over 90 prosent er fornøyd med den!

På det åpne svaralternativet tilknyttet spørsmålet om hvor fornøyd de nye svennene var/er med elementer i fagutdanningen kom det få konkrete innspill.

Vi har ikke stilt andre aktører (intervjuobjektene, virksomhetene i bedriftsundersøkelsen eller fylkeskommunene) like systematiske spørsmål om opplæringen og rammebetingelsene. Men enkelte av intervjuobjektene mente at det er for mye teori i opplæringen i forhold til praksis. Vi stilte derfor et konkret spørsmål om dette i fylkesundersøkelsen. De fleste fylkeskommune ville imidlertid ikke ta stilling til dette, eventuelt vet ikke, mens noen få mener at dagens politikk er passende. Kun én fylkeskommune mener at det er for stor vekt på fagteori, og for liten vekt på praksis. Se Tabell 5.1 nedenfor.

Tabell 5.1 *Hvordan oppfatter dere at sammensetningen mellom fagteori og praksis innenfor de små og verneverdige håndverksfagene er?*

Det er for stor vekt på fagteori, og for liten vekt på praksis	1
Det er for stor vekt på praksis, og for liten vekt på fagteori	0
Sammensetningen av fagteori og praksis er passelig	4
Dette tar ikke fylkeskommunen stilling til	7
Vet ikke	7

En av våre informanter i intervjuundersøkelsen peker på to kompetansebehov. På den ene siden blir IKT-kompetanse viktigere. En håndverker må ofte forholde seg til kunder som ønsker betaling over giro eller avtaler som utarbeides elektronisk. En slik utvikling i kompetansebehovet gjelder også for håndverksfagene. Denne utviklingen tilsier at det er behov for allmennfaglig kompetanse. Samtidig mener vår informant at det er en misforståelse å tro at en større grad av allmenn utdanning øker håndverkerens evne til omstilling. Håndverkerens største mulighet til omstilling ligger i å lære seg håndverksteknikker.

5.2 Hva vil Kunnskapsløftet bety?

Siden Kunnskapsløftet er en reform som er i ferd med å gjennomføres er det vanskelig å mene hva reformen vil bety rent kvalitativt. Vi kan beskrive de ytre endringene, men konsekvensene av endringene er vanskelig å overskue både for oss og for aktørene på feltet pr i dag. I fylkes- og bedriftsundersøkelsen har vi derfor kun spurt om hvilke *forventninger* henholdsvis fylkeskommune og virksomhetene har.

Kort oppsummert er det ganske begrenset tro på at Kunnskapsløftet vil bedre situasjonen for de små og verneverdige håndverksfagene i den videregående opplæringen. Fylkeskommune har moderat tro på Kunnskapsløftet, eller ingen mening i det hele tatt og bedriftene er ganske pessimistiske. Vi har ikke definert den nåværende "situasjonen" nærmere. Fylkeskommunene fikk et åpent spørsmål, bedriftene fikk ganske generelle spørsmål om teori/praksis, fordypning, status og så videre.

5.2.1 Fylkeskommunenes vurdering av Kunnskapsløftet

Tabell 5.2 nedenfor viser hva fylkeskommunene mener om effektene av Kunnskapsløftet på de små og verneverdige håndverksfagene. Én fylkeskommune har ikke svart på spørsmålet.

Tabell 5.2 *Mener dere at Kunnskapsløftet vil styrke mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene? Sett ett kryss*

Ja, Kunnskapsløftet vil i stor grad styrke mulighetene for fagene	
Ja, Kunnskapsløftet vil i noen grad styrke mulighetene for fagene	4
Ja, men Kunnskapsløftet vil i bare i liten grad styrke mulighetene for fagene	1
Nei, Kunnskapsløftet vil hverken styrke eller svekke fagenes muligheter	6
Nei, Kunnskapsløftet vil heller i liten grad svekke mulighetene for fagene	
Nei, Kunnskapsløftet vil heller i noen grad svekke mulighetene for fagene	
Nei, Kunnskapsløftet vil heller i stor grad svekke mulighetene for fagene	
Vet ikke	7

Syv av fylkeskommune vet ikke om Kunnskapsløftet vil styrke mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene. Fem mener at Kunnskapsløftet i noen eller bare i liten grad vil styrke mulighetene for fagene, mens seks mener Kunnskapsløftet hverken vil styrke eller svekke fagenes muligheter. Ingen mener Kunnskapsløftet vil svekke fagenes muligheter.

De som svarte ”ja” og ”nei” i Tabell 5.2 fikk spørsmål om hvordan Kunnskapsløftet henholdsvis vil **styrke** eller **svekke** mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene.

De som har svart ”ja” i Tabell 5.2 fikk spørsmål om hvordan Kunnskapsløftet vil **styrke** mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene. Alle begrunner svaret med forventinger til prosjekt til fordypning, blant annet på denne måten:

”Gjennom prosjekt til fordypning kan elevene bli kjent med fagene, og ut fra dette få større interesse for utdanning innen fagene”

De som har svart ”nei, Kunnskapsløftet vil **hverken** styrke **eller** svekke mulighetene for fagene” i Tabell 5.2 fikk spørsmål om hvorfor Kunnskapsløftet ikke vil endre mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene:

”Det er for lite engasjement fra de aktuelle næringsområder til å ta inn lærlinger. En må se på de økonomiske forutsetningene. Lønnsevnen til bedriftene hindrer inntak av lærlinger”

”Begrensninger ligger hovedsakelig i at det er få bedrifter ”

Tre fylkeskommuner som enten ikke har svart på spørsmålet i Tabell 5.2 eller har krysset av for vet ikke, har likevel svart på oppfølgingsspørsmålene om hvorfor Kunnskapsløftet vil styrke eller svekke mulighetene for de små og verneverdige håndverksfagene, eventuelt ikke ha noen betydning i det hele tatt:

”Det er åpenbart helt ulike prioriteringer innen de ulike faglige rådene på hva som skal til for å være et lærefag. BAT og TIP har slått sammen mest mulig, mens DH har delt enda mer. Det er derfor i Kunnskapsløftet svært ulikt hva som avgjør om arbeidsfeltet har fag/svennebrev.”

”Vil vere avhengig av om prosjekt til fordypning blir brukt på ein slik måte at elevane får kunnskap om og interesse for desse faga”

”Opplæringsrammen har stor betydning for om fagene får rekruttering”

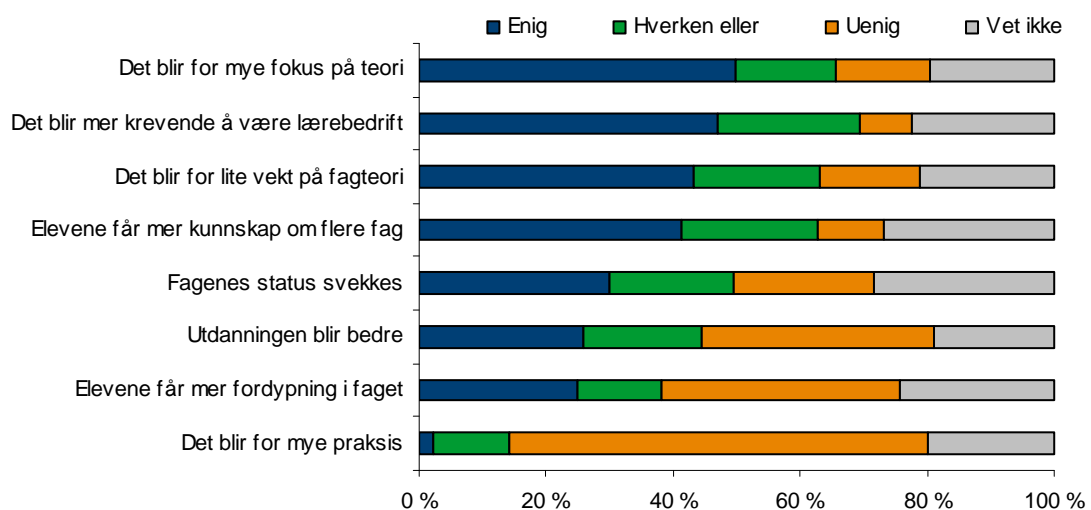
”Kunnskapsløftet har ingen betydning for faget”

I likhet med andre sitater i denne rapporten er de uttrykk for de enkelte fylkeskommunes (og respondentenes) oppfatninger. Det er ikke sikkert oppfatningene deles av fylkeskommune generelt eller andre. Det er heller ikke sikkert de gjenspeiler realitetene eller rammene hverken for Reform 94 eller Kunnskapsløftet. Som oppfatninger er de imidlertid interessante.

5.2.2 Bedriftenes vurdering av Kunnskapsløftet

En ganske stor andel av bedriftene har hørt om Kunnskapsløftet: 79 prosent av de som har svart på spørsmålet. Forventingene til Kunnskapsløftet er moderate: ca halvparten mener det blir for mye fokus på teori, og nesten like mange mener det blir mer krevende å være lærebedrift. Samtidig mener nær halvparten at utdanningen hverken blir bedre, eller at elevene får mer fordypning i faget. Se Figur 5.3 nedenfor.

Figur 5.3 Hva tror du Kunnskapsløftet vil bety for faget du representerer?

Kilde: Econ Pöyry, bedriftsundersøkelsen. Antall som skulle svare på spørsmål: 219. Antall som har svart: 209

Et par av intervjuobjektene mener at sammenslåingen av fag i Kunnskapsløftet går på bekostning av behovet for spesialisering. ”Det er ikke allmennkunnskap som gjør elevene omstillingsdyktige, men dybde innenfor fagområde”. En del mener også at det er for mye teori i forhold til praksis i opplæringen. En annen er av den motsatte oppfatningen: ”Kunnskapsløftet kan ha en positiv effekt på tilgangen av elever til små og verneverdige håndverksfag, fordi Valget om spesialisering tar elevene først etter 2. året, ikke etter 1. året slik det var i Reform 94”.

5.2.3 Vurderinger i eksisterende dokumentasjon

Festervoll (2008) skriver at aktørene på feltet er engstelige for at samlingen av 46 fag i det yrkesfaglige utdanningsprogrammet *Design og håndverk* og 11 fag innen Vg2 *Design og tekstil* i praksis vil bety at elever kan gå to år i videregående skole uten at de får vesentlig praktisk innsyn og erfaring i det fagområdet de ønsker å utdanne seg i på Vg3.

- Vg1 *Design og håndverk* fører frem til 13 programområder på Vg2 + en del kryssløpsfag. I tillegg til 11 særløpsfag hvor Vg2 og Vg3 opplæringen skjer i bedrift. *Teknikk og industriell produksjon* fører frem til 16 programområder på Vg2, *Bygg- og anleggsteknikk* til ni, *Naturbruk* til syv *Helse- og sosialfag* til seks, *Elektrofag* til fem, *Service og samferdsel* til fire, *Restaurant- og matfag* til to og *Medier og kommunikasjon* bare til ett programområde på Vg2.
- Evalueringen av reform 94 viser at små fag fikk problemer med å opprettholde sine VK1-klasser (nå Vg2) i den fylkeskommunale tilbudsstrukturen på grunn av økonomisk rasjonalisering (Hagen, 2005).
- I følge NOU 2008: 18 er strukturen med brede tilbud det første året, Vg1, noe smalere kurs på Vg2 og en endelig spesialisering på Vg3, noe som ble etablert med Reform 94 og videreført i Kunnskapsløftet. Det er flere årsaker til at en slik modell ble valgt. Brede kurs på videregående trinn 1 gjør gjennomføring enklere ved at tilbud i større grad kan gis der ungdommen bor, og det på den måten gjør det mulig for fylkeskommunene å innfri ungdommens rett til utdanning. I tillegg gir brede kurs på Vg1 og til dels på Vg2 en bredere kompetanse som kan øke omstillingsevnen hos elevene.

5.3 Oppsummering

I dette kapittelet viser vi hva virksomhetene og de nye svennene mener om opplæringen av utøvere i små og verneverdige håndverksfag. Vi presenterer også fylkeskommunens og virksomhetenes forventninger til Kunnskapsløftet.

En viss overvekt av virksomhetene i bedriftsundersøkelsen mener at fagutdanningen som har blitt gitt de siste årene er dårlig, et stort mindretall mener den hverken er god eller dårlig og en mellomgruppe mener den er god. De nye svennene er generelt noe mer fornøyd med læretiden enn med skoletiden. Ingenting slår imidlertid vurderingen av egen innsats.

Forventningene til Kunnskapsløftet er begrensede. De fleste fylkeskommunene har ingen mening, eller moderat tro på at Kunnskapsløftet vil styrke mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene. Heller ikke virksomhetene har store forhåpninger: ca halvparten er uenige i at utdanningen blir bedre.

6 Små eller verneverdige – næring eller kultur?

I de foregående kapitlene har vi beskrevet ”små og verneverdige” produkt- og tjenestemarkeder, arbeidsmarkedet for utøvere av små og verneverdige håndverksfag, den videregående opplæringen i fagene, og til slutt hva aktørene mener om kvaliteten på opplæringen.

Beskrivelsen sier mye om hva som kjennetegner disse fagene – opplæringstilbudet og næringssituasjonen. Ut fra beskrivelsen skal vi:

- 1) foreslå tiltak og endringer i den videregående opplæringen for håndverksfagene under betingelse av at opplæringen skal tilpasses fagenes behov.
- 2) vurdere om de 15 fagene som tangerer kriteriene også burde få status som små og verneverdige håndverksfag, og om det er andre håndverk som i dag ikke er egne lærefag, men som bør bli den av den videregående opplæringen i fremtiden.

Disse to spørsmålene henger sammen og vil bli drøftet i sammenheng nedenfor. Vi starter med en utvidet versjon av spørsmål 2): *Hvilke håndverk bør ha en spesiell status i utdanningssystemet, og eventuelt motta støtte på andre måter?* Vi drøfter spørsmålet med utgangspunkt i definisjonene, begrepene og håndverkslistene vi har gjort rede for i avnitt 1.2.1 innledningsvis. Her er det to nøkkelord som går igjen: ”små” og ”verneverdige”. Vi diskuterer om noen fag og håndverk

- er så små og har en så vanskelig markedsmessig situasjon at utdanningen bør tilrettelegges på en spesiell måte, eventuelt at andre tiltak bør iverksettes? (avsnitt 6.1).
- har en kulturhistorisk verdi og som bør ”vernes”, ”respekteres”, ”anerkjennes”, samt ”samarbeides om internasjonalt” i henhold til UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv (avsnitt 6.2).

Svaret på spørsmålet i det første kulepunktet er nei. Svaret på spørsmålet i det andre kulepunktet er ja. Vi drøfter derfor til slutt en utvidet versjon av spørsmål 1) ovenfor: *hvilke tiltak bør iverksettes for å ivareta fagenes behov?* (avsnitt 6.3).

6.1 Små fag og håndverk i vanskelige markeder

Spørsmålet om noen fag trenger spesielle rammebetingelser må sees i lys av norsk nærings- og arbeidsmarkedspolitikken generelt. Vi finner få, om noen begrunnelser for å støtte fag og bransjer med spesielle tiltak bare fordi de er små eller har en vanskelig markedsituasjon. De overordnede målene er verdiskaping, omstilling og effektiv utnyttelse av arbeidskraften.

I følge Næring- og handelsdepartementets budsjettproposisjon for 2008-2009 (St. prp. nr 1) er målet for regjeringens næringspolitikk at vi skal ha størst mulig verdiskaping i norsk økonomi.

Regjeringens mål er at Norge skal være verdensledende på viktige områder innenfor kunnskap, teknologi og verdiskaping. For å bidra til dette er virkemidlene utformet slik at de bidrar til finansiering av de mest framtidssrettede bedriftene. Dette skjer ved at virkemidlene utløser bedrifts- og samfunnsøkonomisk lønnsomme prosjekter som ellers ikke ville ha blitt realisert. Regjeringen vil legge til rette for mennesker med pågangsmot og skaperevne, slik at Norge blir et attraktivt land for utvikling av nye ideer og virksomheter.

En framtidssrettet næringspolitikk avhenger av at regjeringen fører en helhetlig innovasjonspolitikk, videreutvikler den norske modellen og opprettholder dagens aktive handelspolitikk. Et omstillingsdyktig norsk næringsliv fordrer med andre ord samarbeid på tvers av politikk-områder.

I Nasjonalbudsjettet for 2008-2009 (St. meld. nr 1) definerer Finansdepartementet offentlige tiltak som gir en bedrift eller en gruppe av bedrifter særskilte økonomiske fordeler, som næringsstøtte. Næringsstøtten kan ha mange former, fra rene tilskudd til skjerming fra utenlandsk konkurranse.

Ulite støtteordninger overfor næringslivet kan ha forskjellige mål. All næringsstøtte vil imidlertid påvirke konkurransen mellom bedrifter og næringer og dermed hvordan ressursene i økonomien brukes. Samtidig er det realøkonomiske kostnader knyttet til å finansiere næringsstøtten. Det er derfor viktig at målene for de enkelte tiltakene presiseres, og at tiltakene jevnlig evalueres for å sikre at målene oppnås på en kostnadseffektiv måte. For å bidra til økt verdiskaping og et næringsliv med evne til omstilling og innovasjon må næringsstøtten innrettes mot å utløse tiltak som er samfunnsøkonomisk lønnsomme, f.eks. ved å motvirke markedssvikt. EØS-avtalen og WTO-avtalen setter også rammer for næringsstøtten.

Statlig næringsstøtte kan også gis i form av ordninger som hverken kommer fram på statsbudsjettets utgiftsside eller kan regnes som skatteutgifter. Slik støtte kan bestå i skjerming fra utenlandsk konkurranse, konsesjonsregler som begrenser etableringer innenfor en næring, eller annen regulering som gir fordeler til særskilte virksomheter.

Små og mellomstore bedrifter nyter imidlertid godt av spesielle rammebetingelser, og næringsstøtte på noen områder. Det gjelder generelt for alle småbedrifter uansett næring og markedssituasjon. Næringspolitikken gir ikke grunnlag for å støtte små bedrifter i spesielle sektorer med spesielt gunstige rammevilkår – næringsstøtte. Fordi all næringsstøtte har visse kostnader, herunder konkurransevridende effekter, må støtten defineres ut fra visse mål, for eksempel kompensere for markedssvikt, herunder offentlige goder.

I følge Arbeids- og inkluderingsdepartementets budsjettproposisjon for 2008-2009 (St. prp. nr 1)

Det overordnede målet for politikken på Arbeids- og inkluderingsdepartementets ansvarsområde er at den skal bidra til like muligheter for arbeid, velferd og et inkluderende samfunn gjennom å ta i bruk og utvikle de virkemidler en samlet sosialpolitikk, arbeidsmarkedspolitik, arbeidsmiljø- og sikkerhetspolitikk, og innvandrings- og integreringspolitikk gir.

Ett av Regjeringens hovedmål er å bidra til høy yrkesdeltakelse og god utnyttelse av arbeidskraften. Dette er en forutsetning for høy verdiskaping i årene framover og er viktig for å kunne opprettholde og videreutvikle velferdssamfunnet. Deltakelse i arbeidslivet er også et viktig virkemiddel mot fattigdom og for at enkeltindividet skal kunne utnytte sine muligheter

På websidene definerer departementet målet med sysselsettingspolitikken:

Sysselsettingspolitikken omfatter og definerer rammebetingelsene for arbeidsmarkedet. Den skal bidra til at nye arbeidsplasser skapes og kompensere for arbeidsplasser som faller bort ved nedlegginger og omstillinger slik at ledigheten kan holdes lav og sysselsettingen høy.

Kilde: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Også arbeidsmarkedspolitikken er mer rettet mot å legge til rette for omstilling og skapning av nye arbeidsplasser enn å bevare arbeidsplasser som ikke er økonomisk bærekraftige. Disse målene er grunnlaget for en rekke ulike ordninger og regler fra oppsigelsesvern til arbeidsmarkedstiltak. Så heller ikke i arbeidsmarkedspolitikken finnes det noe grunnlag for å støtte sektorer, bransjer eller bedrifter fordi de sliter markedsmessig eller sysselsettingen avtar.

Å støtte omfattende håndverksproduksjon av varer som kan fremstilles industrielt vil være i strid med den rådende nærings- og arbeidsmarkedspolitikken.

- Håndverksproduksjon krever mer arbeidskraftressurser enn industriproduksjon. Med en gitt mengde arbeidskraft vil derfor håndverksproduksjonen være mindre effektiv enn industriproduksjon. Det vil si at selve nivået på produksjonen blir mindre. Sagt på en annen måte trenger man mer arbeidskraft for å produsere en gitt mengde varer dersom de skal produseres med håndverksteknikker enn om de skal produseres industrielt. Den arbeidskraften man sparer ved å produsere varer industrielt kan nyttes i andre sektorer enn vareproduksjon.
- Dette gjelder enten industriproduksjonen skjer innenlands eller utenlands, selv om argumentet blir enda sterkere dersom man sammenligner norsk håndverksproduksjon med internasjonal industriproduksjon. Det skyldes at norsk arbeidskraft er mye dyrere enn den vi finner i mange andre land, særlig nylig industrialiserte land og regioner.

Dersom det skal iverksettes spesielle tiltak overfor et fag, en bransje eller en sektor er det altså nødvendig med andre begrunnelser og mål enn å sikre sysselsetting og verdiskapning. Et nærliggende mål for de små og verneverdige håndverksfagene og andre håndverk med lignende egenskaper er de kulturpolitiske målene om vern av den immaterielle kulturarven.

Norges ratifisering av UNESCO-konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven kan være utgangspunkt for ulike former for støttetiltak og særordninger for håndverk med en spesiell kulturhistorisk verdi. Vi har tidligere gjort rede for at den immaterielle kulturarven er en type offentlig gode, og altså et tilfelle av markedssvikt. Som nevnt tidligere er markedssvikt en begrunnelse for næringsstøtte og spesielle rammebetingelser. Vi kommer da inn på spørsmålet om hvilke fag som har en kulturhistorisk verdi og derfor bør ”vernes”, ”respekteres”, ”anerkjennes”, samt ”samarbeides om internasjonalt”. Det er viktig er å definere *hvilke håndverk* som har en slik verdi at de er verdt å støtte, samt *hvilke tiltak* som skal anvendes.

Vi har i dette avsnittet beskrevet hovedstrategiene i nærings- og arbeidsmarkedspolitikken. Vi har ikke hatt som ambisjon å beskrive statens, fylkeskommunens og kommunenes ulike roller i utføringen av strategiene.

6.2 Hvilke håndverk har kulturhistorisk verdi?

Nedenfor foreslår vi noen generelle kriterier for å velge ut håndverk som bør støttes. Deretter drøfter vi situasjonen til de små og verneverdige håndverksfagene, tangeringsfagene og håndverk som ikke er egne lærefag i dag.

6.2.1 Mulige kriterier for å definere håndverk som bør støttes

I avsnitt 1.2.1 ovenfor har vi beskrevet flere grupper av fag som er kandidater til å få særskilt støtte. Det er først og fremst de små og verneverdige håndverksfagene, fag som tidligere sto på listen og dernest de tangerende fagene og eventuelt andre yrkesfag, for eksempel noen av de som er nevnt av Thommessen (2008). I tillegg er det andre verneverdige håndverk og teknikker som ikke er egne lærefag i den videregående skolen i dag, herunder håndverk på listen til SSV, og eventuelle andre fag som ikke er nevnt der, igjen kan eksempler hentes fra Thommessen (2008) og RFA (1989).

Hvilke fag som har spesiell kulturhistorisk verdi er ikke entydig en gang for alle. Det vil være summen av faglige og verdimessige vurderinger, og er derfor dynamisk og vil endres over tid. De små og verneverdige håndverksfagene omfatter fag som både representerer norsk og internasjonal kulturarv. Men de dekker likevel ikke hele den norske håndverksarven.

For å kunne føre en konsistent politikk er det viktig å definere et sett med kriterier for hva som skal regnes som spesiell kulturhistorisk verdi. Noen slike kriterier kan *for eksempel være*:

- Samfunnet, grupper eller enkeltpersoner må kunne definere håndverket til å være en del av sin **kulturarv** slik UNESCO-konvensjonen sier.
- Det må finnes en viss **etterspørsel** etter håndverksproduktene, enten fra privatpersoner, private og offentlige virksomheter eller museums- og kulturmyndigheter. Dersom det ikke finnes noen som er interessert i å ta i bruk produktene som lages, og det ikke finnes gamle gjenstander som trenger istandsetting og restaurering er det vanskelig å argumentere for at håndverket skal holdes i live. Få vil finne mening å produsere ting ingen vil ha, eller ivareta kunnskap som aldri kan brukes.
 - Et eksempel er vannrør av tre som ble laget av postmakere, rørleggernes forgjengere. Faget og yrket forsvant på midten av 1800-tallet da jernrør ble dominerende, og rørleggeryrket vokste frem.
 - Et annet eksempel er gamle teknikker og metoder for å lage proteser. Det er lite trolig at det vil finnes brukere som vil sette hensynet til immateriell kulturarv foran hensynet til funksjonaliteten til hjelpemidlene.

En av våre informanter uttrykker det slik:

Det må være et behov – man kan ikke ta vare på bare for å ta vare på.

Da kan en løsning for å verne om denne delen av kulturarven være å dokumentere alle teknikker, i tilfelle interessen for faget og produktene skulle gjenoppstå.

- **Kostnadene** ved å støtte håndverket må stå i et rimelig forhold til nytten samfunnet oppnår.
- Listen over håndverk bør være **dynamisk**. Det vil si at den må revideres med jevne mellomrom og være åpen for å fange opp endringer i de faglige og verdimessige vurderingene som ligger til grunn for utvelgelsen. Vi har flere eksempler

på at dette er viktig. Eksemplene gir ikke et helhetlig bilde av mulige faglige og verdimessige vurderinger, men gjenspeiler mer noen samfunnstrender

- Hovslagerfaget var i ferd med å dø ut på 1950-tallet, men har fått en ny renessanse ettersom hest er blitt en fritidssyssele for mange.
- Å ha og bruke bunad har blitt svært populært.
- Et håndverk som har i løpet av relativt få år er hentet frem fra glemselen er buemakeri. Norsk Langbuelag, stiftet 1999, arbeider for å sette standarder for kvalitet og autensitet, fremme regelmessig trening og konkurransetreff – samt avholde kurs i buemakeri. Se www.langbue.no.
- Bueskytterne er bare en av flere grupper med interesse for middelalderen og middelalderhåndverk, som blant annet reiser rundt på middelalderfestivaler og selger mer eller mindre autentiske produkter. Se blant annet www.tonsbergmiddelalderfestival.no
- Middelalderen er én av flere tidsepoker med sine tilhengere. Det finnes 1700-tallsentusiaster som blant annet er opptatt av klær, parykker, sko og smykker laget mer eller mindre etter gamle mønstre og modeller. Se blant annet www.kulturentusiastene.no.
- Tidligmusikkbevegelsen mener at ”forskningsresultater på fortidens musikk må innarbeides i fremførelsen av musikken. Altså at fremførelse av all klassisk og historisk musikk i dag må være i tråd med historieforskningen både når det gjelder spillestil og instrumenter som brukes”. Dette forutsetter at det finnes noen som kan lage originale instrumenter. Se www.nrk.no.
- De siste 10-årene har det vokst frem en rekke dansemiljøer (salsa, tango, flamenco, og så videre) der de ivrigste deltakerne foretrekker håndlagde/ skreddersydde sko. Noen må kunne lage disse skoene. Se blant annet www.salsasite.com.

På et eller annet tidspunkt kan det som i utgangspunktet virker som en sær interesse for en liten gruppe bli noe som mange identifiserer som del av sin historie og kultur. Mye av nasjonsbyggingen som foregikk i Norge på 1800-tallet besto for eksempel nettopp i å hente frem gammel historie og gamle skikker.

På samme måte som listen over håndverk bør kunne ta opp i seg nye faglige og verdimessige vurderinger, bør den også kunne legge bort fag som har vist seg irrelevante – jfr. det første kulepunktet ovenfor.

UNESCOs mellomstatlige komité som arbeider med spørsmål knyttet til immateriell kulturarv er i ferd med å etablere lister over representative og utrydningstruet immateriell kulturarv. Se www.unesco.org. I Norge har Kultur- og kirkedepartementet det formelle ansvaret med oppfølging av konvensjonen. Det vil skje i samarbeid med relevante myndigheter og aktører. Kultur- og kirkedepartementet arbeider nå med den videre implementeringen av ratifikasjonen, herunder også forholdet til listeføring i konvensjonen.

I praksis kan det være vanskelig å avgjøre om et håndverk er del av kulturarven, om det finnes en stor nok etterspørsel, hva nytten er når man skal vurdere kostnadene, samt hvor dynamiske listene bør være, det vil si hvor hyppig man skal ta inn og ut håndverk. Det betyr for det første at kriteriene bør defineres så klart som mulig, samt at de som forvalter kriteriene også har en relevant faglig bakgrunn, det vil si kulturell, historisk,

næringsmessig. I tillegg bør myndighetene som skal stå for støtteordningene være representert.

6.2.2 Nærmere om konkrete fag

Nedenfor drøfter vi hvor de små og verneverdige håndverksfagene, tangeringsfagene og fagene som ikke er egne lærefag står i forhold til kriteriene vi har foreslått ovenfor.

Vi er ikke sikre på at listen over små og verneverdige håndverksfag, fag som tangerer kriteriene og SSVs liste over håndverk som ikke er egne lærefag definerer hele mengden av fag med kulturhistorisk verdi. Eller at alle fagene på disse listene har en like stor kulturhistorisk verdi, eller står overfor de samme truslene internasjonalt.

- Den mye mer omfattende listen til Thommessen (2008) illustrerer at det finnes mange flere fag som kunne vurderes.
- Noen få fag er særegent norske, først og fremst bunadstilvirkerfaget, mens de fleste fagene er høyst levende i andre land. Samtidig har også disse fagene norske varianter og norske produkter har særegne norske trekk, for eksempel gjenstander utskåret i tre og håndvevde stoffer.

Vårt inntrykk er at listen over små og verneverdige håndverksfag representerer et øyeblikksbilde fra begynnelsen av 90-tallet. Gamle håndverk som på det tidspunktet var lærefag, som ble definert til å ha en kulturhistorisk verdi og som var blitt spesielt små kom med på listen. Vi kjenner til at det ble gjort et forberedende arbeid av RFA (1989), der en rekke fag ble gjennomgått. Med unntak av to fag (filigrans og gjørtler) ble fag som allerede hadde dødd ut eller som ikke hadde vært lærefag ikke inkludert på listen, eller opprettet som lærefag med tanke på å gjøre de levende igjen. Det samme gjelder listen over fag som tangerer kriteriene for små og verneverdige håndverksfag.

Arbeidet som er gjort er imidlertid ikke like tilfeldig som argumentasjonen i forrige avsnitt kan tyde på. Alle listene er laget for utdanningssektoren, så det er naturlig at fokuset har vært lærefag som trenger spesielle vilkår i utdanningssystemet. Samt at det hele tiden må være en vurdering av hvilke fag som skal være lærefag og ikke. Sett fra kultursektorens side ville det være nyttig med en større gjennomgang av gamle håndverkstradisjoner for å definere hvilke tradisjoner som bør ”vernes”, ”respekteres”, ”anerkjennes” og ”samarbeides” om internasjonalt. Både Festervoll (2008) og Thommessen (2008) viser slike gjennomganger.

Skal tangeringsfagene inn på listen?

Spørsmålet om tangeringsfagene skal tas inn på listen over små og verneverdige håndverksfag er et spørsmål om hva man vil definere som et ”lite fag”. I dag er grensen satt til 15 eller færre nye lærekontrakter i løpet av en periode på tre år. Grensen kan settes til 10, 20, 25 eller et annet tall uten at det ene er mer riktig enn det andre. For øvrig er

- listen ikke helt relevant lenger i og med at flere av fagene ikke lenger er lærefag slik de var da listen ble etablert. Håndverkene som ikke er egne lærefag lenger er ikke aktuelle. Håndverkene som er endret eller slått sammen med andre fag tilfredsstillende ikke nødvendigvis de kvalitative kriteriene for å komme på listen.
- det ikke sikkert alle fagene tilfredsstillende de kvalitative kriteriene lenger. En del av fagene har utviklet seg til å bli mer industrifag enn håndverksfag. Dessuten er

listen mer et arbeidsredskap for SSV enn en offisiell liste på linje med listen over små og verneverdige håndverksfag.

Skal fagene som ikke er egne lærefag bli det?

Spørsmålet om de ni håndverkene og spesialteknikkene som ikke er egne lærefag i dag, men som SSV har definert har verneverdige teknikker må vurderes ut fra andre kriterier. Er håndverket bredt nok til å bli et eget fag? Finnes det utøvere som kan ta i mot lærlinger? Og mer generelt, finnes det store nok ressurser i håndverksmiljøene til å ivareta de behovene et lærefag har med hensyn til å utvikle læreplaner, ta i mot elever på prosjekt til fordypning og så videre.

6.3 Hvilke tiltak bør vurderes?

De fagene som vurderes til å ha en spesiell kulturhistorisk verdi og derfor bør ”vernes”, ”respekteres”, ”anerkjennes”, samt ”samarbeides om internasjonalt” i henhold til UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv, vil trolig trenge spesiell støtte. Det skyldes at markedet ikke vil sørge for et nivå på aktiviteten som det samfunnet samlet sett ønsker seg, jfr. diskusjonen av offentlige goder i avsnitt 0.

Vårt oppdrag består strengt tatt kun i å foreslå tiltak og endringer i den videregående opplæringen for håndverksfagene under betingelse av at opplæringen skal tilpasses fagenes behov. Gjennomgangen av situasjonen for de små og verneverdige håndverksfagene vi har gjort i kapittel 3, 4, 5 og 6 tyder imidlertid at utdanningssystemet ikke alene kan ivareta fagenes behov.

- Utdanningssystemet kan legge til rette for at det utdannes fagarbeidere selv om bedriftene i næringen er små og sliter med lønnsomheten. Utdanningssystemet kan imidlertid ikke gjøre noe med sviktende etterspørsel og et tynt markedsgrunnlag generelt.
- I tillegg til utdanningssystemet må man se på utfordringene disse fagene og håndverkene har i markedet. Her må først og fremst kultursektoren ta ansvar, men man kan heller ikke se bort i fra næringspolitiske virkemidler.

Vi har ikke utredet hele virkemiddelapparatet som står til rådighet innenfor de ulike sektorene, men peker på en retning vi mener man bør tenke i.

6.3.1 Tiltak i utdanningssystemet

Dagens opplæringstilbud og -modeller er laget for å møte mange hensyn, ikke minst hensynet til gjennomstrømning og at flest mulig elever skal nå målet om oppnådd studiekompetanse, yrkeskompetanse eller bestått fag- eller svennebrevbrev. Det er desuten lagt opp til en god del fleksibilitet i systemet ved at hovedmodellen (2+2) ikke nødvendigvis må følges, at det finnes en praksiskandidatordning, at voksne over 24 år har utvidede rettigheter. Selv om fleksibiliteten antagelig kunne vært enda større ved at voksne for eksempel fikk enda større rettigheter til fagopplæring.

Det er imidlertid vanskelig å tenke seg at den type rettigheter skulle knyttes til spesielle fag og ikke gjelde generelt. Det vil innebære store systemendringer som behovene knyttet til disse fagene neppe kan legitimere. Generelt vil det være tyngre å arbeide for store systemendringer fordi alle hensyn da må tas i betraktning.

Tiltak må kunne gjennomføres uten at det påvirker resten av utdanningssystemet vesentlig. Følgende kan være mulig å gjennomføre:

- Gjøre det mer lønnsomt for utøverne og virksomhetene i de aktuelle fagene å bidra til å gjøre opplæringen best mulig. Det kan for eksempel bety
 - Enda større lærlingtilskudd
 - Betaling for at prosjekt til fordypning blir en realitet
 - Annen økonomisk støtte til bransjene for bidrag til utdanningen

Det er selvfølgelig en fare knyttet til å gjøre opplæring til en forretningsaktivitet, nemlig at man bidrar til å bygge opp en slags pyramide. Man utdanner folk som får betalt for å utdanne flere. Så lenge det strømmer penger inn i pyramiden er den levedyktig, men den kan ikke bestå uten denne tilførselen av penger. Selv om en slik situasjon er et ytterpunkt har det en kime av sannhet. En av våre informanter sier det slik:

Dersom læretilskuddet blir for høyt vil noen spekulere i å ta inn lærlinger og vi vil utdanne flere enn det er bruk for. Utdanning blir butikk i seg selv og det er ikke positivt.

- Sentrale utdanningsmyndigheter tar et overordnet ansvar for at kvaliteten på den opplæringen som gis i de små og verneverdige håndverksfagene blir best mulig. Det kan for eksempel bety
 - Bidra til erfaringsutveksling mellom de skolene som tilbyr aktuelle utdanningsprogrammer; hvordan løser de utfordringene med
 - ✓ å tilby prosjekt til fordypning?
 - ✓ at det ikke finnes læremidler i alle fag?
 - ✓ at det ikke finnes fagutdannede lærer i alle håndverkene?

Slik erfaringsutveksling kan bidra til å heve kvaliteten, bevisstheten, entusiasmen og interessen for fagene både blant elever og lærere.

- Utvikle læremidler. Det er et mulig tiltak, men ikke nødvendigvis det mest kostnadseffektive. En av våre informanter sier det slik:

Håndverk må læres av andre håndverkere. Håndverkskunnskap skiller seg fra formidling av annen kompetanse på dette punktet. Det er vanskelig å se for seg formidling av håndverkskompetanse i form av bøker. Dette impliserer at håndverket vil dø dersom ikke håndverkskompetansen lever.

- Økonomisk støtte til personer som vil ta utdanning
 - Stipender til voksne som vil ta fagbrev.
 - Stipender til voksne som vil ta mesterbrev som en påbygning til fagbrevet. I det mange av utøverne er selvstendig næringsdrivende vil de ha behov for et økonomisk og administrativt fundament.

Spørsmålet om opplæringen skal flyttes eller deles med andre opplærings- og utdanningsinstitusjoner har dukket opp i arbeidet med denne utredningen. Andre institusjoner som har vært foreslått har vært alt fra studieforbund til tekniske fagskoler og høyskoler. Vi har ikke noe klart svar på om dette er hensiktsmessig eller på en bedre måte ville ivareta fagenes behov. For å avgjøre dette må man gjøre en nærmere vurdering av formålet, kompetansen og nivået på disse institusjonene. Utfordringene knyttet til læremidler, lav rekruttering av lærere og så videre, forsvinner ikke om opplæringen flyttes. Man må også ta i betraktning at det er en grunn til at fagene befinner seg i videregående skole i utgangspunktet. En av våre informanter formulerer seg på følgende måte:

Modenhetsnivået som kreves for å gi seg i kast med et lite og verneverdig håndverksfag er høyt. Men teknikkene som man skal lære ligger på et grunnleggende nivå. Jeg tror videregående skole er riktig nivå i utdanningssystemet for disse fagene.

Forslag fra andre miljøer, i andre utredninger og politiske dokumenter

En rekke andre utredninger og miljøer har kommet med lignende forslag. Nedenfor presenterer vi noen av disse. Det er verdt å være oppmerksom på at dokumentene disse forslagene er hentet fra har helt ulik status i forhold til politiske prosesser. Vi har med forslag fra en NOU, en stortingsmelding, en uavhengig utredning og høringsuttalelsene til denne. Vi har brukt disse ulike kildene for å vise at våre forslag ikke er nye tanker. Høringsuttalelsene har vi lagt vekt på å ta med fordi de kommer fra miljøer som vi har intervjuet i prosjektet. Vi har valgt å sitere høringsuttalelsene fremfor våre egne intervjunotater fordi høringsuttalelsene er skrevet av miljøene selv og dermed er den mest presise gjengivelsen av deres meninger.

Også tidligere utredninger peker på at utdanningen av håndverkere må styrkes. I følge NOU 2002:1 *Fortid former framtid* må det...

... satses mer på utdanning og kompetanse innenfor håndverk og konservering.

Utvalgets flertall vil også understreke at i et framtidsperspektiv må en ledetråd for håndverkskunnskap være at det settes inn tiltak for å sikre at kunnskap som i dag fins, holdes i hevd og videreføres i utdanningssystemet, slik at man kan møte morgendagens utfordringer. Det er et statlig ansvar at ressursene til slik utdanning fins og at tilbud om det gis.

Utvalgets flertall mener at utdanning av håndverkere i størst mulig grad må skje innenfor de etablerte utdanningssystemene, og både gjennom den videregående skolen og på høghskolenivå. Tiltak må settes inn for å bedre kompetansegrunnlaget innenfor etablerte utdanningsopplegg. Det er også viktig å være i forkant med å identifisere nye kompetansebehov, slik at tiltak kan settes inn før kompetansen er forsvunnet. Likeledes understreker utvalgets flertall betydningen av å arbeide aktivt overfor bransjeorganisasjonene, med sikte på å få til ordninger for å kunne ta inn lærlinger. Disse ordningene må sikres tilstrekkelig kapasitet.

Utvalgets flertall anbefaler at etterutdanning innenfor vern og bevaring av bygninger knyttes til en høghskolemodell.

Det vil være naturlig at Miljøverndepartementet, Kulturdepartementet og Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, som ansvarlig for undervisningssektoren, samarbeider om å bedre utdanningen innenfor håndverksfag og konservering. Utvalgets flertall anbefaler at det tas initiativ til å drøfte spørsmålet på departementsnivå i nær framtid, i forbindelse med oppfølgingen av denne utredningen.

I St.meld. nr 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*, som er Regjeringens oppfølging av NOU 2002:1 sier Miljøverndepartementet at...

Utdanningsmulighetene innenfor rehabilitering og tradisjonelle håndverksfag skal styrkes.

Tilbud om etter- og videreutdanning for håndverkere har lenge vært etterspurt, både fra håndverkerne selv, eiere, brukere, eiendomsutviklere og kulturminneforvaltningen. Innenfor bygningsrelaterte fag er det lite undervisning i rehabilitering og bygningsvern, til tross for at ca. 50 prosent av den byggemeldte virksomheten gjelder eksisterende bebyggelse. Flere av bygningsvernsetrene tilbyr, eller planlegger, kurs i etter- og videreutdanning av håndverkere. Riksantikvaren driver også opplæring av håndverkere gjennom nasjonale satsinger, som for eksempel middelalderprogrammet og et prosjekt om konservering av middelalderruiner. For å sikre at tradisjonelle håndverksfag, blant annet knyttet til bygningsarven, har tilstrekkelig kapasitet, er det imidlertid også behov for permanente og formaliserte tilbud om etter- og videreutdanning.

NOU 2008: 18 foreslår at...

... faglig spesialisering som ikke kan finne sin plass innenfor dagens videregående opplæring, som hovedregel skal gis som tilbud i fagskolen.

... uten at de små og verneverdige håndverksfagene nevnes spesielt.

Festervoll (2008) skriver:

Behovet for opplæring innenfor kulturhåndverksfagene passer i følge aktørene i feltet, ikke alltid inn i rammene for dagens fagopplæring. (...) Det må settes et nærmere fokus på kulturhåndverkene for om mulig å utvikle mer fleksible løsninger som fanger opp både fagenes faktiske behov for nye utøvere og som gir interesserte lærlinger, både ungdom og voksne, mulighet for relevant fagopplæring.

Det er behov for å sidestille ungdom og voksne mht opplæringstilbud og finansiering. Praktiske og teoretiske fag bør være likestilte mht mulige omvalg og karriereveier. Det bør vurderes om landslinjer for likeartede fagområder kan bidra til å sikre god fagopplæring, eller om friskoler i regi av fagmiljøene selv kan være en vei å gå. (...) Det bør vurderes om nordisk samarbeid kan bidra til at det opprettes tilbud for interesserte ungdom og voksne.

Selv om lærlingstøtten for små og verneverdige fag er vesentlig større enn støtten i andre fag, er den i mange sammenhenger for lav for å sikre den utdanningen som trengs. Voksne lærlinger som søker nye karriereveier innenfor kulturhåndverksfagene må utløse samme støtte som rettighetslever. Små bedrifter med lav inntjening må få bedre rammevilkår for å bidra i fagopplæringen. Lærlingstøtten bør vurderes oppjustert for de mest utsatte kulturhåndverksfagene.

Det bør opprettes en tilskuddsordning for støtte til lærebedrifter og lærlinger innenfor kulturhåndverksfagene. Tilskuddsordningen skal bidra til å dekke ekstrakostnader som ikke dekkes inn av andre ordninger, men som er viktig for gjennomstrømningen av lærlinger og kvalifisering av lærebedrifter. (...) Både opplæringskontor, lærebedrifter og lærlinger bør kunne søke. Denne ordningen kan administrativt samordnes med den foreslåtte stipendordningen.

Opplæringskontorene som arbeider for kulturhåndverksfagene bør få grunnfinansiering for å sikre hjelp og støtte til lærebedrifter og lærlinger innen de aktuelle fagene. Grunnstøtten bør også omfatte eget utviklingsarbeid på vegne av fagene.

Det er flere aktører som har etablert, eller som arbeider med å etablere ulike opplæringstilbud både innenfor og utenfor det offentlige utdanningssystemet. (...) Det er behov for både bedre oversikt og bedre samordning. (...) I dette arbeidet bør det også ligge en

vurdering om den beste måten å sikre høyere utdanning innenfor kulturhåndverksfagene. Skal det opprettes en egen kulturhåndverkshøgskole? Skal Norsk Handverksutviklings stipendiatorordning videreutvikles som grunnlag for et høgskoletilbud?

Forsknings- og utviklingsarbeid må være en selvfølgelig og integrert del av utdannings-tilbudene som etableres.

Blant høringsinstansene til Festervoll (2008) er det generell støtte til forslagene.

Byggenærings Landsforening (2008) skriver for eksempel:

BNL viser til den midlertidige stipendiatorordningen som har eksistert ved NHU gjennom de ti siste årene. Vi anbefaler at denne ordningen gjøres permanent, med ca 20 utdanningsstipendiater hvert år. Ordningen må etter vår oppfatning videreutvikles til å omfatte både ettårige/toårige og treårige utdanningstilbud. De ettårige/toårige tilbudene bør gis innenfor en fagskoleramme, og de treårige tilbudene innenfor en høgskoleramme,...

Faglig Råd for Design og håndverk (2008) og NHO Håndverk (2008) skriver omtrent det samme om opplæringen. Vi gjengir derfor utdrag av Faglig Råds innspill:

Et viktig og sentralt punkt i rapporten er derfor forslaget om å sidestille voksenlæringer og rettighetslever med hensyn både til opplæringstilbud og finansiering.

For små fag og spesielt kulturhåndverkene, som allerede har vansker med å ta imot læringer med tilskudd, vil det være helt uaktuelt å ta imot elever i prosjekt til fordypning uten at det følger med et økonomisk tilskudd. Dette vil ytterligere bidra til å usynliggjøre kulturhåndverkene og lede lærlingene i retning andre fag. Det bør derfor allerede i neste års statsbudsjett legges inn tilskuddsmidler til prosjekt til fordypning innenfor små og verneverdige fag. Når kulturhåndverkene er definert må alle kulturhåndverkene komme inn under tilskuddsordningen.

Vi støtter rapportens forslag om at det bør opprettes opplæringskontorer med en god grunnfinansiering i alle fylker for kulturhåndverkene. For å drive med opplæring må bedriften ha økonomisk bærekraft. Derfor må opplæringen i større grad være finansiert av det offentlige.

I tillegg bør det opprettes et nasjonalt sekretariat som kan være koordinator for fagopplæringen, dette bør springe ut i fra de to opplæringskontorene som driver med dette i dag, og partene i arbeidslivet.

Ut fra dagens erfaring er de eksisterende bevilgningene for små. Disse må økes for å stimulere utøvere til å ta utdanning, og for å gi dem som er utdannet mulighet til å gi opplæring.

Det er i dag mange aktører og bransjeforeninger som er opptatt av spørsmål om videreføring av fag og teknikker. Alle aktører må samarbeide om framtidig samkjøring og utdanning. Sekretariatene bør styres av aktørene og partene i arbeidslivet.

Kulturringen (2008) skriver blant annet:

De små håndverksfagene trenger utøvere med utdanning på alle nivåer, både grunnutdanning, utdanning på mellomnivå og høyere utdanning. Det bør lages ordninger slik at de forskjellige nivåene kan berike hverandre med faglig informasjon, idéutvikling og nytenking. I grunnen må ligge krav som sikrer kvalitet i alle ledd og på alle nivåer i opplæringen. For øvrig støtter vi innholdet i utredningen der det pekes på behov for ekstra støtte til både drift av opplæringskontorene og de lærebedriftene som tar inn lærlinger i de små fagene. Det kreves ekstra innsats både med å legge til rette for opplæring og gjennomføre opplæringen, slik at lærlingen både kan skape sin egen levedyktig bedrift og bringe tradisjoner og kompetanse videre.

De statlige bevilgningene for lærlinger utbetales etter fastsatte rutiner. Selv om de fagene som defineres som verneverdige tilkjennes ekstra tilskudd, krever de også mye mer arbeid både av opplæringskontor og opplæringsbedrift. Kulturringens forslag er at det bevilges midler til drift av opplæringskontorene over statsbudsjettet slik at en større del av det ordinære lærlingtilskuddet kan kanaliseres til lærebedriftene.

Maihaugen, NHU, SSV og Håndverksnettverket (2008) skriver blant annet:

Videre mener vi at en koordinerende nasjonal enhet vil ha en viktig funksjon i å samordne og systematisere etter og videreutdanningen for håndverkere i Norge.

Rapporten peker på gevinsten ved å øke satsingen på de små og verneverdige fagene gjennom blant annet å øke satsene for støtte til opplæringsbedriftene. Spesielt for de mest utsatte håndverksfagene ser vi på dette som et viktig virkemiddel. Vi støtter rapporten på dette viktige punktet.

Norges Husflidslag (2008) skriver blant annet:

Vi støtter helt anbefalingen om en styrket støtteordning for lærlinger, bedrifter og opplæringskontor innenfor kulturhåndverksfagene. Det er vesentlig at kulturhåndverkere stimuleres til å ta ansvar for lærlinger/rekruttering i fagene. Praksisplasser må stilles til rådighet og dette må kompenseres på et akseptabelt nivå. De økonomiske rammene for tilskuddet knyttet til lærlinger må økes betydelig. (...) Det må også opprettes en ordning for kompensasjon for å ta i mot elever i 10. klasse i prosjekt til fordypning. Det er urimelig at små mikro- bedrifter skal bære dette selv.

Retten til opplæring for unge og voksne må i langt større grad enn hva er tilfelle i dag likestilles.

Den fylkeskommunale støtten til elever i videregående opplæring mangler fleksibilitet mht opplæring i et landsdekkende perspektiv. Elever i vg. skole må få rett til å ha med seg en "økonomisk matpakke" over fylkesgrensene slik at de kan velge det utdanningstilbudet/faget de virkelig ønsker uavhengig av hvor i landet det tilbys.

Et annet perspektiv som er fullstendig fraværende i støtteapparatet er mulighetene for å søke seg opplæring på et nordisk nivå. Det bør snarest opprettes stipendieordninger for elever som ønsker å ta en håndverksutdanning i et av de nordiske landene, samt økonomiske overføringer til bedrifter som påtar seg opplæring over landegrensene.

Kort oppsummert dreier forslagene i offentlige dokumenter seg om å styrke, og satse mer på utdanning. Det gjelder både videregående opplæring og høyere nivåer, samt forskning. Det vises til at en slik satsing krever samarbeid mellom Miljøverndepartementet, Kultur- og kirke departementet, samt Kunnskapsdepartementet. I Festervoll (2008) og blant høringsinstansene er forslagene mer konkrete. De omfatter mer fleksibel utdanning, likestilling mellom rettighetslever og voksenlærlinger. Av økonomiske virkemidler foreslås det økt støtte for lærlinger, tilskuddsordning for lære-

bedrifter, økonomisk støtte til prosjekt til fordypning, tilskuddsordning for lærebedrifter, støtte til opplæringskontor, utvidet stipendiatorning. Det foreslås også et nasjonalt sekretariat som kan være koordinator for fagopplæringen.

6.3.2 Tiltak i kultursektoren og næringspolitiske tiltak

Kultursektoren har et naturlig ansvar for fag og håndverk som man vil definere som små og verneverdige. Dette ansvaret kommer først og fremst til uttrykk gjennom eierskap i teatersektoren, museene, kirkene og andre typer bygg, men også gjennom det faglige ansvaret som blant annet Riksantikvaren har for kulturminner. Et annet eksempel er ABM-utvikling. ABM-utvikling er blant annet sekretariat for den kulturelle skolesekken og ansvarlig for museumssektoren. Man kan tenke seg at kultursektoren bidrar med direkte støtte, for eksempel subsidierte lokaler og støtte til faglig utvikling.

Man kan også tenke seg at kultursektoren bidrar aktivt til utvikling av håndverksmiljøene gjennom varer og tjenester de etterspør. I følge våre informanter gjøres det mye på disse områdene allerede, men det er likevel mulig å gjøre mer:

Teatersektoren har tatt ansvar for å bygge opp verksteder. (...)På teatrene må de lære godt håndverk.

Offentlige innkjøpere mangler ofte bestillerkompetanse. Innkjøperne må forstå faget for å se forskjeller.

Det finnes eksempler på at innkjøperne søker etter håndverkere i utenlandske fagmiljøer før de går til de norske.

Ved restaurering av stavkirker ble det lagt inn at tømmerne skulle få spesialopplæring.

Profesjonelle etterspørre, som Riksantikvaren er helt nødvendige.

Man må se kultursektoren som en etterspørre.

De store etatene har begynt å ansette folk som har kompetanse på kulturminner og som har praksis. For 20 år siden var det helt svart. Det blir bedre og bedre.

Haslestad-prinsippet: et hvert byggoppdrag på en tradisjonell konstruksjon er en potensiell læringsarena.

Det er mulig å få et bedre system i forhold til dette ansvaret. For eksempel ved at det eksplisitt uttrykkes i mandatene og retningslinjene som gjelder for relevante myndigheter og etater, og at dette må følges opp av budsjettmidler. Det kan for eksempel innebære at kompetanse på definerte håndverk eksplisitt skal verdsettes i offentlige anbud, eventuelt at store offentlige anbud skal ivareta behovet for opplæring, læreplasser, praksisplasser og så videre. Bruk av autentisk håndverkskompetanse vil være dyrere enn å bruke enklere eller industrielt fremstilte løsninger. For at nye retningslinjer skal ha en reell verdi og bli satt ut i livet må de antagelig følges av større bevilgninger til relevante myndigheter og etater.

I tillegg tyder informasjonen vi har fått i intervjuene på at det bør gjøres et arbeid for å heve bevisstheten og bestillerkompetansen i disse miljøene.

Hvilke næringsstøttetiltak de små og verneverdige håndverksnæringene vil ha størst nytte av bør utredes nærmere. En av våre informanter mener det vil være nødvendig med støtte til å øke den kommersielle kompetansen til håndverkeren:

Innenfor håndverksfag er det et behov for større kommersiell kompetanse. Håndverkere trenger ofte hjelp til å markedsføre sitt produkt og lage en forretningsstrategi. Vi kan trekke frem Oleanna som en suksesshistorie. En grunn til at Oleanna har lyktes er kombinasjonen av å utvikle både håndverket og den kommersielle foretningen. Viktige faktorer i den kommersielle foretningen er betydningen av merkevare og systematisk salgsarbeid.

Når det gjelder mer direkte støtte til produktutvikling og generelt til utvikling av virksomheter, vil det være en gråsoner mellom hva som bør være kultursektorens oppgave og hva som naturlig er næringspolitiske oppgaver.

Forslag fra andre miljøer og i andre utredninger

Også Festervoll (2008) peker på at kultursektoren og næringspolitikken må ta større ansvar for bevare og videreutvikle små håndverk:

Oppgaver, tiltak og ansvar er i dag spredt på mange frittstående enheter. Det bør etableres en nasjonal koordinerende enhet med overordnet ansvar for kulturhåndverkens kultur-, nærings- og opplæringsvirksomhet. Enheten må samarbeide med alle involverte departement.

Festervoll nevner NHU, SSV, Birka og Norges Husflidslag som nasjonale aktører som arbeider på vegne av kulturhåndverkerne og peker ut NHU som den mest sentrale aktøren. Videre skriver hun:

Det bør i forlengelsen av denne enheten etableres et nasjonalt nettverk av regionale kompetansesentra.

Plassering og antall regioner må diskuteres, men hovedmålsettingen må være å utnytte og koordinere kulturhåndverksfaglige kompetansemiljøer over hele landet med sikte på å ta vare på kulturhåndverkene som sådan og øke verdiskapingen hos den enkelte produsent.

I tillegg til dette organisatoriske grepet foreslår hun flere økonomiske virkemidler:

Kulturpolitisk begrunnede virkemidler må brukes der det ikke er tilstrekkelig kommersielt grunnlag for å sikre kunnskaper og kompetanse for fremtiden.

Statens stipend og garantiinntekter for kunstnere kan være en modell for en mer målrettet ordning for kulturhåndverkere. Ordningen bør ha flere støttemuligheter og fokusere aktivt på sikring og videreføring av kunnskap. Tilskuddene bør vurderes ut fra den enkelte kulturhåndverkers kvalifikasjoner, men også ut fra samfunnets behov for disse kvalifikasjonene. Ulike istandsettings- og restaureringsprosjekter, prosjekter ved museer og samlinger o.a. bør kunne bruke ordningen for å sikre arbeid til, og samarbeid med, sentrale kulturhåndverkere. Sentrale tradisjonsbærere innenfor alle strukturer, også frivillige kulturorganisasjoner, bør gjennom en slik ordning kunne betales for å formidle og overlevere kunnskaper både innenfor og utenfor skoleverkets rammer. Ordningen bør brukes aktivt for å sikre dokumentasjon og bevaring av viktige kunnskaper og kompetanse fra sentrale tradisjonsbærere. (...)

Innretningen på en slik stipendordning må diskuteres ut fra hva som tjener kulturhåndverkene og hva som tjener kulturhåndverkernes. Men det bør være midler til både langsiktig og kortsiktig arbeid. Det administrative ansvaret vil høre naturlig hjemme under den nasjonale koordinerende enheten.

Kulturhåndverkere må kunne leve av sine kunnskaper og sin kompetanse og rammevilkårene må utvikles både fra et kulturfaglig og et markedsøkonomisk ståsted.

Virkemiddelapparatet er i dag lite målrettet mot kulturhåndverkernes faktiske behov. Det bør settes i gang et verdiskapingsprogram for kulturhåndverk der det settes fokus på:

- * å innhente kunnskap om feltet*
- * bidra til kontakt og samarbeid i og med feltet*
- * kvalifisere kulturhåndverkere som næringsdrivende*
- * utvikle nettverk for samarbeid og markedsføring*
- * bidra til etablering av salgssteder for kulturhåndverk*
- * bidra til utvikling av kvalitetssikring og kvalitetsmerking*
- * etablere kulturinkubatorer med fokus på kulturhåndverkernes behov*

De siste årenes satsing på matkultur kan være en modell for dette arbeidet. Her er det gjort viktige erfaringer både om organisering og markedsføring, som vil ha relevans for en tilsvarende stor satsing med kulturhåndverkene i fokus.

Det foreslåtte nasjonale nettverket for regionale kompetansesentra bør være en integrert del i verdiskapingsprogrammet.

Høringsinstansene til Festervoll (2008) støtter generelt opp om disse forslagene også. Innovasjon Norge (2008) skriver for eksempel:

Det foreslåtte verdiskapningsprogrammet vil kunne bidra til økt kvalitet, kompetanse og lønnsomhet for kulturhåndverkernes. Innovasjon Norge har utviklet og drifter mange verdiskapningsprogram, for eksempel på mat, tre og grønt reiseliv. Vi vurderer gjerne å bistå ved etablering av et verdiskapningsprogram for kulturhåndverker, dersom det er ønskelig. En eventuell forankring av et nytt verdiskapningsprogram for kulturhåndverk i Innovasjon Norge må avklares med vår eier Nærings- og handelsdepartementet.

Dagens kunnskapsgrunnlag om kulturhåndverkere er svakt. Innovasjon Norge foreslår at det som strakstiltak etableres prosjekter for innhenting av slik kunnskap, og deltar gjerne i dette arbeidet sammen med næringsorganisasjonene.

Faglig Råd for Design og håndverk (2008) skriver:

I noen fag må det vurderes stipend for å etablere bedrifter, slik at bransjen får en tilvekst. Innovasjon Norge bidrar på dette feltet, men kunne kanskje ha enda mer midler til etablering og drifting av nye bedrifter.

Det bør opprettes et verdiskapningsprogram i regi av Innovasjon Norge. Lederutviklingsutdanning bør være sentralt i disse spørsmål.

Rådet peker på viktigheten av at det offentlige gjennom anbudsinvitasjoner og utlysning av oppdrag i langt større grad enn i dag må fokusere på kvaliteten av arbeidet som skal leveres fremfor pris og leveringstid. Dersom det offentlige blir mer bevisste på å bruke kulturhåndverkerne i sine oppdrag vil det være et viktig ledd i arbeidet for å synliggjøre og anerkjenne håndverkerne og i tillegg bedre mulighetene for å leve av en slik håndverksnæring.

NHO Håndverk (2008) mener at alle anbefalingene i Festervoll (2008) bør tas til følge. I tillegg skriver de:

Rapporten peker bare i liten grad på at stat og kommune er store oppdragsgivere for håndverksnæringene, ikke minst når det gjelder restaurering og bevaring av kulturminner. Våre medlemmer opplever ofte at det offentlige har for liten bestillerkompetanse og/eller lite kunnskap om hvilke håndverkere som innehar den rette kompetansen til å utføre oppdragene på en kulturhistorisk riktig måte.

Vi vil påpeke viktigheten av at det offentlige gjennom anbudsinvitasjoner og utlysning av oppdrag i langt større grad enn i dag må fokusere på kvaliteten av arbeidet som skal leveres fremfor pris og leveringstid. Dersom det offentlige blir mer bevisste på å bruke kulturhåndverkerne i sine oppdrag vil det være et viktig ledd i arbeidet for å synliggjøre og anerkjenne håndverkerne og i tillegg bedre mulighetene for å leve av en slik håndverksnæring.

Kulturringen (2008) skriver blant annet:

Nyetableterne har få steder å søke om midler. Kulturringens forslag er at det opprettes en ordning for å gi billige etableringslån, at Innovasjon Norge oppfordres til å opprette et program for opprettelse og utvikling av verksteder for små og verneverdige fag. Videre anbefaler vi at det blir opprettet noen form for arbeidsstipend for håndverkere i små fag. Med en slik ordning kan det settes en betingelse om at håndverkeren skal bidra med et visst antall timer yrkesorientering pr år eller samarbeide med skole i forbindelse med programfag til valg eller Prosjekt fordypning.

Norges Husflidslag (2008) skriver blant annet:

Det er helt nødvendig at det utarbeides en politikk for feltet, deretter bør det opprettes en virkemiddelpakke/verdiskapningsprogram. Det er med hell gjennomført verdiskapningsprogrammer av en viss varighet innen andre "smale" fagområder- eksempelvis mat-tradisjoner/kortreist mat eller utvidet bruk av lautrevirke. All erfaring fra disse viser at det spirer og gro i kjølevannet av en slik satsning.

Egne stipendier for tradisjonshåndverkere vil virke stimulerende og bidra til større grad av offentlighet rundt utøveren. Stipendene til faglig fordypning i regi av NHU må økes i antall pr år, og gjøres permanent. Det bør opprettes stipendier for næringsetablering for de med ferskt fag-/svennebrev. Virkemiddel- og veilederapparatet må selv ha et aktivt og bevisst forhold til feltet. I dag råder mangel på kunnskap om de yrkene og utfordringene tradisjonshåndverkerne har.

6.3.3 Tiltak må prioriteres

Ovenfor har vi presentert en rekke forslag og tiltak for å bevare og videreutvikle små og verneverdige håndverksfag og andre håndverk med kulturhistorisk verdi. Utredningene vi har gjennomgått inneholder enda flere forslag og tiltak som vi ikke har presentert, blant annet tiltak gjennom skatte- og avgiftssystemet og forslag om å introdusere/styrke håndverksopplæringen i barne- og ungdomsskolen.

Alle tiltak, også de vi selv har foreslått, må prioriteres. Og de må prioriteres ut fra hvilken gevinst de kan tenkes å gi og hvilken kostnad de har. Ønskelistene fra fagmiljøene og interessegruppene er lange, men det er vanskelig å få oversikt over hva miljøene mener er kritisk, viktig, middels viktig og kjekt å ha.

Det er ikke vår oppgave som utredere å velge tiltak, og heller ikke å prioritere hvilke tiltak som er viktigst. Vi mener naturlig nok, at våre egne forslag er bedre egnet til å støtte fagene enn de andre forslagene som foreligger, og som vi ikke har referert. Noen av våre forslag kan gjennomføres på kort sikt og vil ikke ha voldsomme budsjettkonsekvenser i mange år fremover. Det gjelder spesielt forslaget om å bidra til erfaringsutveksling mellom fylkeskommuner. Dette forslaget kan ha en del organisatoriske utfordringer. For å velge blant de andre forslagene vil det være nyttig først å stipulere kostnader knyttet til de ulike forslagene, og deretter gjøre en vurdering av effekten man kan oppnå ved de ulike forslagene. En slik vurdering kan blant annet gjøres ved å be et utvalg aktører prioritere mellom ulike forslag. Vi mener også at det, uavhengig av enkeltforslag bør satses både i utdanningssektoren og i kultur/næringssektoren dersom man skal lykkes i å bevare og utvikle fagene. Til syvende å sist er det opp til relevante myndigheter velge hvilke forslag de vil gå inn for.

6.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi drøftet hvilke fag, håndverk og teknikker som bør støttes av myndighetene og hvordan de eventuelt bør støttes. Vi foreslår en rekke økonomiske tiltak i tråd med anbefalinger som er kommet frem i andre utredninger. Men vi sier også at det er viktig å prioritere tiltak etter antatt gevinst og kostnad.

For å avgjøre hvilke håndverk som bør støttes mener vi man må ta for seg et relativt stort antall fag og vurdere dem etter fastsatte kriterier. Et sett med kriterier kan være at håndverkene har en *kulturarvdimensjon*, at det er en *etterspørsel* etter håndverksproduktene og kunnskapen, at *kostnadene* ved støttetiltakene står i forhold til nyttegevinsten og at listen er *dynamisk*. Det vil si at fag kan tas ut og inn avhengig av endringer i de øvrige kriteriene. Selve utvelgelsen av håndverkene på grunnlag av kriteriene bør gjøres av en tverrfaglig sammensatt gruppe, der også relevante myndigheter er representert.

Det finnes trolig flere aktuelle kandidater til støtte enn SSVs lister over tangeringsfag og fag som ikke er egne lærefag. Om tangeringsfagene skal inn på listen over små og verneverdige håndverksfag er et spørsmål om hva man vil definere som "små". Om grensen settes til 15, 20, 25 lærekontrakter på tre år, er et valg man må ta. Om fagene som ikke er egne lærefag skal gjøres til lærefag er blant annet et spørsmål om faget er omfattende nok til å utgjøre et helt lærefag, om det faktisk er noen profesjonelle utøvere av håndverkene, om disse er villige til å ta inn lærlinger og så videre. Det er dessuten etablert offentlige godkjenningsrutiner og kriterier for opprettelse av nye lærefag, som må oppfylles. Se www.skolenettet.no.

Den videregående opplæringen kan tilrettelegges i større grad ved å øke satsene for lærlingtilskuddet ytterligere, betale for at utøverne bidrar til gjennomføring av prosjekt til fordypning eller utdanningen på annen måte. Det kan også gis økonomisk støtte til de som vil ta utdanningen, eller videreutdanning i fagene. Av mer faglig karakter kan sentrale utdanningsmyndigheter bidra til erfaringsutveksling mellom skoler som tilbyr opplæring i de aktuelle fagene, eventuelt utvikle læremidler.

Tiltakene som bør iverksettes for å bevare og videreutvikle gamle og tradisjonsbærende fag, håndverk og teknikker må imidlertid strekke seg utover utdanningssektoren. Utdanningssektoren kan ikke alene ta ansvaret for vern av denne delen av den immaterielle kulturarven. Kultur- og næringsmyndighetene må ta sin del av ansvaret. Det kan skje gjennom bruk av tjenester, direkte økonomisk støtte, bevisst innkjøpspraksis, eller spesielt utviklede næringsstøtteprogrammer.

Referanser

Litteratur og offentlige dokumenter

Hvilken kilde er dette?

http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Evaluering_av_ABM-utvikling-2008.pdf

Buggeland, T. (2000): *Maihaugens bok om Handverk*. De Sandvigske samlinger, Lillehammer.

Byggenærings Landsforening (2008): *Høringsuttalelse, rapport om tradisjonelt håndverk*. Oslo 27. juni.

Faglig Råd for Design og håndverk (2008): *Høring om rapport om tradisjonelt håndverk*. Oslo, 05.06.

Festervoll, Å. V. (2008): *Kulturhåndverk. Avtrykk fra fortiden. Uttrykk for øyeblikket. Grunnlag for fremtiden*. Asker.

http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Rapport_tradisjonelt_haandverk_april2008.pdf

Hagen, A. (2005): *Kvalitet i fag- og yrkesopplæringen – kartlegging av kunnskapsstatus*. Fafo, Oslo.

Holcombe, R. G. (1997): "A Theory of the Theory of Public Goods". *Review of Austrian Economics* 10, No. 1 1-22

http://mises.org/journals/rae/pdf/rae10_1_1.pdf

ILO-konvensjonen nr 142 av 1975: *Human Resources Development Convention*.

Innovasjon Norge (2008): *Høring av rapport om tradisjonelt håndverk*, Oslo 4. juni.

Kulturringen (2008): *Høringsuttalelse, rapport om tradisjonelt håndverk*. Oslo 27. juni.

LOV 1998-07-17 nr 61: *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* (opplæringslova). www.lovdatabasen.no/all/tl-21780717-061-003.html#3-1

Mandat for faglige råd: (2008):

http://www.skolenettet.no/nyUpload/Moduler/Fag_og_yrkesoppl%C3%A6ring/Mandat%20for%20faglige%20r%C3%A5d,%20gjeldende%20fra%202001.09.2008.DOC

Maihaugen, NHU, SSV og Håndverksnettverket (2008): *Høringsuttalelse, rapporten KULTURHÅNDVERK – avtrykk fra fortiden, uttrykk for øyeblikket, grunnlag for fremtiden*.

Michelsen, S. og Høst, H. (1996): "Fagopplæringen i det kommunale sjølstyret". I Blichfeldt J. F. mfl. *Utdanningsfor alle? Evaluering av Reform 94*, s. 219-239. Tano Aschehoug.

NHO (2007): *Instruktør i lærebedrifter. Lærlingens viktigste støttespiller*, Oslo.

- NHO Håndverk (2008): *Høring av rapport om tradisjonelt håndverk*, Oslo 30.05.
- Norges Husflidslag (2008): *Høringsvar til rapport om tradisjonelt håndverk; Kulturhåndverk. Avtrykk fra fortiden. Uttrykk for øyeblikket. Grunnlag for fremtiden*. Oslo, 04.06.
- NOU 1986:15: *Dokumentasjon, vern, vidareføring og atterreising av gamle handverk*. Kirke- og undervisningsdepartementet, Oslo.
- NOU 2002:1: *Fortid former framtid*. Miljøverndepartementet, Oslo.
- NOU 2003:16: *I første rekke. Forsterket grunnopplæring for alle*. Kunnskapsdepartementet, Oslo.
- NOU 2008: 18: *Fagopplæring for framtida*. Kunnskapsdepartementet, Oslo.
- Respons (2008): www.responsanalyse.no
- Rundskriv F-12-08: *Kunnskapsløftet – om fag- og timestfordeling for grunnopplæringen, tilbudsstruktur mm + Vedlegg 1: Fag og timestfordeling*.
- Rådet for fagopplæring (1989): *Tilrådingar og uttalelser fra RFAs arbeidsgruppe for NOU-oppfølging*.
- Scott, W. R (1987): *Organizations: Rational, natural and open systems*. 2nd ed. Prentice-Hall.
- St.meld. nr 16 (2004-2005): *Leve med kulturminner*, Miljøverndepartementet, Oslo.
- St. prp nr 1 (2008-2009): Næring- og handelsdepartementet, Oslo.
- St. prp nr 1 (2008-2009): Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Oslo.
- St. meld. nr. 1 (2008-2009): *Nasjonalbudsjettet 2009*. Finansdepartementet, Oslo.
- St.prp. nr. 73 (2005-2006): *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*.
- Thommessen, T. (2008): *Spor i Norden. Yrkeskompetanse i små håndverksfag for voksne i Norden. 2006-2008. Prosjektrapport*. Nordisk Håndverksforum.

Web-sider

www.fu.no

www.kulturentusiastene.no/modules/content/index.php?id=8

www.langbue.no

www.nav.no/page?id=1073743228

www.nrk.no/kanal/nrk_klassisk/1.6225432

www.regjeringen.no/nb/dep/aid/tema/arbeidsmarkedspolitik.html?id=935

www.siu.no

www.skolenettet.no

www.skolenettet.no/nyUpload/Portal/PDF/Kunnskapsloftet2006.pdf

www.skolenettet.no/nyUpload/29209/Rammer_for_prosjekt_til_fordypning_20050504.pdf

www.skolenettet.no/nyUpload/Lareplan/fastsatt/pulje2/prosjekt_fordypning_vg1_yrkesfag.pdf

http://www.skolenettet.no/moduler/templates/Module_Overview.aspx?id=52393&epslanguage=NO

www.salsasite.com/cgi-bin/site/shop_home.cgi

www.smafag.no

www.tonsbergmiddelalderfestival.no/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00011

www.vilbli.no

www.vilbli.no/4daction/WA_Artikkel/?ASP=2256516&Ran=18388&Niva=V&Kurs=V.DHDHV1----V.DHBMF2----&Area=2&Return=WA_KURSTILBUD&TP=21-04-08&Artikkel=001481&Bok=000215

VEDLEGG 1: Intervjuer

Byggenæringens Landsforening: Jørgen Legaard

Faglig Råd for Design og håndverk: Morten Klemp, Inga Hætta og Marianne Westbye + deltakelse på et rådsmøte

Forum for Kultur og Næringsliv: Elizabeth C. Bjørn-Hansen

Innovasjon Norge: Rune Grotvik Ulven og Rune Andersen

NHO Håndverk: Harry Bjerkeng

Norges Husflidslag: Tove Golsvik og Solveig Torgersen Grinder

Norsk institutt for kulturminneforskning: Leidulf Mydland

Opplæringskontoret for små og verneverdige fag: Morten Klemp

Opplæringskontoret Kulturringen: Marit Sørлие

Riksantikvaren: Anders Halsestad

Sekretariatet for små og verneverdige fag: Inger Smedsrud

Stiftelsen Duodjeinstituttta: Inga Hermansen Hætta

Udanningsavdelingene i Akershus fylkeskommune: Peggy Lindesteg

Udanningsavdelingene i Rogaland fylkeskommune: Randi Aasbø-Hansen

Udanningsavdelingene i Sør-Trøndelag fylkeskommune: Eirik Grenås

VEDLEGG 2: **Kartleggingsskjema – fylkesundersøkelsen**

Kartlegging av små og verneverdige håndverksfag

Dette kartleggingskjemaet skal gi mer kunnskap om problemstillinger som er spesielle og sentrale for *små og verneverdige håndverksfag*. Kartleggingen gjennomføres av Econ Pöyry på oppdrag for Udanningsdirektoratet.

Spørsmål kan rettes til Lisa Reiakvam i Econ Pöyry e-post: lisa.reiakvam@poyry.com eller telefon 932 29 617.

Definisjon av små og verneverdige håndverksfag

Små og verneverdige håndverksfag: lærefag i den videregående skolen med verneverdige, gjerne lokale teknikker. Fagene har få utøvere, og behov for begrenset, men stabilt antall nye utøvere. Fagene er mer presist definert ved at de utløser et ekstra tilskudd til lærebedrifter som tar inn lærlinger. P.t. omfatter denne listen følgende fag:

Blyglasshåndverker - Bunadstilvirker - Buntmaker - Bøkker - Børsemaker - Duodji - Forgyller - Gipsmaker - Gjørtler - Glasshåndverker - Gravør - Herreskredder - Håndbokbinder - Håndvever - Optroniker - Nautisk instrumentmaker - Kostymesyer - Kurvmaker - Maskør- og parykkmaker - Modellsnekker - Modist - Orgelbygger - Salmaker - Seilmaker - Skomaker - Smed - Storumaker - Strikker - Sølvsmed - Tredreier - Treskjærer.

Kontaktinformasjon

Vennligst fyll inn følgende:

1. Fylke: _____
2. Navn på kontaktperson: _____
3. Telefonnummer til kontaktperson: _____
4. E-post adresse til kontaktperson: _____

Vi foretrekker at dere fyller ut skjemaet elektronisk og returnerer det på e-post. Husk å lagre det på harddisken før dere begynner og fyller det ut.

På forhånd takk!

Fylkets skoletilbud av små og verneverdige håndverksfag

5. Hvilke av disse Vg2-kursene tilbys i fylkeskommunen i skoleåret 07/08 og hvilke vil bli tilbudt i skoleåret 08/09? *Sett kryss.*

Vg1	Vg2	Tilbys i skoleåret 07/08	Tilbys i skoleåret 08/09
Design og håndverk	Design og tekstil		
	Design og trearbeid		
	Design og gullsmedhåndverk		
	Ur- og instrumentmakerfaget		
	Design og duodji		
	Børsemakerfaget		
	Smedfaget		
Teknikk og industriell produksjon	Produksjons- og industriteknikk		

6. Tilbyr fylket en mulighet for å ta noen av disse fagene på en annen måte enn ved å følge hovedmodellen 2+2?

Kryss av for...

- *Ja*
- *Nei*
- *Vet ikke*

Hvis ja, forklar hvordan:

Vg2	Ja	Nei	Vet ikke	Hvis ja, hvordan?
Design og tekstil				
Design og trearbeid				
Design og gullsmedhåndverk				
Ur- og instrumentmakerfaget				
Design og duodji				
Børsemakerfaget				
Smedfaget				
Produksjons- og industriteknikk				

7. Hvis ”ja” på spørsmål 6: Hvordan legges det til rette for at eventuell elever skal kunne få nødvendig teoriundervisning? *Fyll inn*

8. Vurder de Vg2-kursene som **ikke** tilbys i fylkeskommunen: Hva hindrer fylkeskommunen i å opprette Vg2-plasser for små og verneverdige håndverksfag?

Kryss av for én eller flere årsaker til manglende tilbud innenfor hvert fag:

- A Elevenes etterspørsel
- B Tilgangen på undervisningspersonell
- C Tilgangen på læreplasser
- D Kostnader knyttet til faget
- E Behovet for aktuell arbeidskraft
- F Eventuelt andre hindre, spesifiser...

Vg2	Årsak til at fylkeskommunen ikke tilbyr Vg2					
	A	B	C	D	E	F
Design og tekstil						
Design og trearbeid						
Design og gullsmedhåndverk						
Ur- og instrumentmakerfaget						
Design og duodji						
Børsemakerfaget						
Smedfaget						
Produksjons- og industrideknikk						

Spesifikasjonsfelt

9. Vurder de Vg2-kursene som **tilbys** i fylkeskommunen: Hva bestemmer dimensjoneringen av Vg2-plasser for små og verneverdige håndverksfag?

Kryss av for én eller flere faktorer som bestemmer dimensjoneringen:

- A Elevenes søking
- B Tilgangen på undervisningspersonell
- C Tilgangen på læreplasser
- D Kostnader knyttet til faget
- E Behovet for aktuell arbeidskraft
- F Eventuelt andre faktorer, spesifiser...

Vg2	Informasjon til grunn for dimensjonering					
	A	B	C	D	E	F
Design og tekstil						
Design og trearbeid						
Design og gullsmedhåndverk						
Ur- og instrumentmakerfaget						
Design og duodji						
Børsemakerfaget						
Smedfaget						
Produksjons- og industrideknikk						

Spesifikasjonsfelt

10. Hva gjør fylkeskommunen i forhold til disse små og verneverdige håndverksfagene som er særløpsfag?

Kryss av for en eller flere aktiviteter fylkeskommunen står for:

- A Bidrar til at eventuelle elever får læreplasser
- B Bidrar til at eventuelle elever får nødvendig teoriundervisning
- C Bidrar med informasjon til eventuelle elever
- D Samarbeider om tilbud med andre fylkeskommuner
- E Treffer andre tiltak, spesifiser
- F Ingen spesielle tiltak

Særløpsfag	Tiltak/ aktiviteter rettet mot særløpsfag					
	A	B	C	D	E	F
Blyglasshåndverkerfaget						
Forgyllerfaget						
Gipsmakerfaget						
Gjørtlerfaget						
Glasshåndverkerfaget						
Håndbokbinderfaget						
Keramikerfaget						
Kurvmakerfaget						
Maskør- og parykkmakerfaget						
Seilmakerfaget						

Spesifikasjonsfelt

11. Tilbyr fylket en mulighet for å ta noen av disse fagene på en annen måte enn ved å følge modellen 1+3?

Kryss av for...

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis ja, forklar hvordan:

Vg2	Ja	Nei	Vet ikke	Hvis ja, hvordan?
Blyglasshåndverkerfaget				
Forgyllerfaget				
Gipsmakerfaget				
Gjørtlerfaget				
Glasshåndverkerfaget				
Håndbokbinderfaget				
Keramikerfaget				
Kurvmakerfaget				
Maskør- og parykkmakerfaget				
Seilmakerfaget				

12. Hvis ”ja” på spørsmål 11: Hvordan legges det til rette for at eventuell elever skal kunne få nødvendig teoriundervisning? Fyll inn

Nærmere om lærere og læremidler

13. Hva slags undervisningspersonell brukes innenfor små og verneverdige håndverksfag på Vg2?

Kryss av for én eller flere av følgende typer undervisningspersonell:

- A Fast ansatt personell
- B Personell innleid fra næringslivet
- C Personell innleid fra andre fylker
- D Personell innleid fra andre steder, spesifiser:
- E Vet ikke

Vg2	Undervisningspersonell				
	A	B	C	D	E
Design og tekstil					
Design og trearbeid					
Design og gullsmedhåndverk					
Ur- og instrumentmakerfaget					
Design og duodji					
Børsemakerfaget					
Smedfaget					
Produksjons- og industriteknikk					

Spesifikasjonsfelt

14. Hva slags type læremidler brukes innenfor små og verneverdige håndverksfag?

Kryss av for én eller flere av følgende typer læremidler:

- A Tradisjonelle skriftlige læremidler
- B Skriftlige læremidler laget på den enkelte skole
- C Skriftlige læremidler laget av elevene selv
- D Andre skriftlige læremidler, spesifiser:
- E Redskaper og verktøy tilpasset fagene
- F Redskaper og verktøy som ikke nødvendigvis er tilpasset fagene
- G Vet ikke

Vg2	Læremidler						
	A	B	C	D	E	F	G
Design og tekstil							
Design og trearbeid							
Design og gullsmedhåndverk							
Ur- og instrumentmakerfaget							
Design og duodji							
Børsemakerfaget							
Smedfaget							
Produksjons- og industriteknikk							

Nærmere om prosjekt fordypning

15. I hvilken grad tilbys prosjekt fordypning i små og verneverdige håndverksfag i fylket?

Sett ett kryss for hvert fag som tilbys i fylket:

- A Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, SKAL tilby prosjekt fordypning
- B Skoler som tilbyr tilhørende Vg2, KAN tilby prosjekt fordypning
- C Prosjekt fordypning tilbys IKKE, selv på skoler som tilbyr tilhørende Vg2
- D Vet ikke

Vg2	Små og verneverdige håndverksfag	A	B	C	D
Design og tekstil	Bunadtilvirkerfaget				
	Buntmakerfaget				
	Herreskredderfaget				
	Håndveverfaget				
	Kostymesyerfaget				
	Modistfaget				
	Salmakerfaget				
	Skomakerfaget				
	Strikkefaget				
Design og trearbeid	Bøkkerfaget				
	Orgelbyggerfaget				
	Tredreierfaget				
	Treskjærerfaget				
Design og gullsmed-håndverk	Gravørfaget				
	Sølvsmedfaget				
Ur- og instrument-maker	Nautisk instrumentmakerfaget				
	Optronikerfaget				
	Storurmakerfaget				
Design og duodji	Duodjifaget				
Børsemaker	Børsemakerfaget				
Smed	Smedfaget				
Vg2 finnes ikke	Blyglasshåndverkerfaget				
	Forgyllerfaget				
	Gipsmakerfaget				
	Gjørtlerfaget				
	Glasshåndverkerfaget				
	Håndbokbinderfaget				
	Keramikerfaget				
	Kurvmakerfaget				
	Maskør- og parykkmakerfaget				
Seilmakerfaget					
Prod.- og industrideknikk	Modellbyggerfaget				

Om arbeidsmarkedet for små og verneverdige håndverksfag

16. Hvor godt kjenner dere til arbeidsmarkedet for små og verneverdige håndverksfag? *Sett ett kryss*

Svært god kjennskap	☐
Ganske god kjennskap	☐
Hverken god eller dårlig kjennskap	☐
Ganske dårlig kjennskap	☐
Svært dårlig kjennskap	☐
Umulig å besvare, for de varierer for mye mellom fagene	☐

Spesifikasjonsfelt

--

Nærmere om læreplasser

17. Kan man få læreplass i små og verneverdige håndverksfag i fylket?

Kryss av for...

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Hvis ja, forklar hvordan:

- A Fylkeskommunen bidrar til å skaffe læreplass
- B Skolene bidrar til å skaffe læreplass
- C Opplæringskontor bidrar til å skaffe læreplass
- D Elevene bidrar til å skaffe læreplass selv
- E Læreplass skaffes på annen måte, spesifiser

Vg2	Små og verneverdige håndverksfag	Ja	Nei	Vet ikke	Hvis ja, hvordan?				
					A	B	C	D	E
Design og tekstil	Bunadtilvirkerfaget								
	Buntmakerfaget								
	Herreskredderfaget								
	Håndveverfaget								
	Kostymesyerfaget								
	Modistfaget								
	Salmakerfaget								
	Skomakerfaget								
Design og trearbeid	Strikkefaget								
	Bøkkerfaget								
	Orgelbyggerfaget								
	Tredreierfaget								
Design og gullsmed-håndverk	Treskjærerfaget								
	Gravørfaget								
Ur- og instrumentmaker	Sølvsmedfaget								
	Nautisk instrumentmakerfaget								
	Optronikerfaget								
Design og duodji	Storurmakerfaget								
	Duodjifaget								
Børsemaker	Børsemakerfaget								
Smed	Smedfaget								
Vg2 finnes ikke	Blyglasshåndverkerfaget								
	Forgyllerfaget								
	Gipsmakerfaget								
	Gjørtlerfaget								
	Glasshåndverkerfaget								
	Håndbokbinderfaget								
	Keramikerfaget								
	Kurvmakerfaget								
	Maskør- og parykkmakerfaget								
Seilmakerfaget									
Prod.- og industrideknikk	Modellbyggerfaget								

Spesifikasjonsfelt

--

Om opplæringskontor

18. Kjenner fylkeskommunen til noen opplæringskontor for små og verneverdige håndverksfag? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Hvis ”ja” på spørsmål 18: (Hvis ”nei”, gå til spørsmål 26)

19. Hvilke opplæringskontor for små og verneverdige håndverksfag kjenner dere til?
Fyll inn

--

20. Hvor viktige er opplæringskontorene er for bevaring og utvikling av de små håndverksfagene? *Sett ett kryss*

Svært viktige	
Ganske viktige	
Hverken viktige eller uviktige	
Ganske uviktige	
Svært lite viktige	
Vet ikke	

21. Yter fylkeskommunen noen form for tilskudd til et eller flere av disse opplæringskontorene? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

22. Begrunn svaret på spørsmål 21: *Fyll inn*

--

23. Samarbeider fylkeskommunen med et eller flere av disse opplæringskontorene på andre måter? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Hvis ”ja” på spørsmål 23: (Hvis ”nei”, gå til spørsmål 26)

24. Hvordan vil dere karakterisere samarbeidet? *Sett ett kryss*

Samarbeidet er aktivt	
Samarbeidet er sporadisk	
Samarbeidet er svært begrenset	

25. Hva består samarbeidet i? Fyll inn

--

Nærmere om samarbeid mellom fylkeskommunene

26. Samarbeider fylkeskommunen med en eller flere av de andre fylkeskommunene om små og verneverdige håndverksfag? Sett ett kryss

Ja	
Nei	

Hvis ”ja” på spørsmål 26: (Hvis ”nei”, gå til spørsmål 30)

27. Hvordan vil dere karakterisere samarbeidet? Sett ett kryss

Samarbeidet er aktivt	
Samarbeidet er sporadisk	
Samarbeidet er svært begrenset	

28. Hvilke fylkeskommuner samarbeider fylkeskommunen med om små og verneverdige håndverksfag? Sett ett eller flere kryss

Alle		Vestfold		Møre og Romsdal	
Østfold		Telemark		Sør-Trøndelag	
Akershus		Aust-Agder		Nord-Trøndelag	
Oslo		Vest-Agder		Nordland	
Hedmark		Rogaland		Troms	
Oppland		Hordaland		Finnmark	
Buskerud		Sogn og Fjordane			

29. Hva omfatter samarbeidet? Sett ett eller flere kryss

Dimensjonering av plasser på eksisterende landsdekkende tilbud*	
Dimensjonering av skoleplasser ellers	
Opprettelse av nye landsdekkende tilbud	
Opprettelse av nye skoleplasser utenom landsdekkende tilbud	
Nedleggelse av landsdekkende tilbud	
Nedleggelse av skoleplasser utenom landslinjer og landsdekkende tilbud	
Læreplasser	
Lærekrefter	
Læremidler	
Informasjon til elever	
Annet, spesifiser...	

Nærmere om landsdekkende tilbud

Spørsmål til om de **andre fylkenes** landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag

30. Kan dere ta stilling til følgende påstander om landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag i andre fylker? *Sett ett kryss på hver linje*

	Helt enig	Enig	Hverken eller	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
A. Vi legger aktivt til rette for at våre elever skal kunne benytte landsdekkende tilbud i andre fylker						
B. Det er for dyrt å la våre elever benytte landsdekkende tilbud i andre fylker						
C. Mange av våre elever ønsker ikke å benytte landsdekkende tilbudet i andre fylker fordi de ikke vil flytte						
D. De landsdekkende tilbudene i de andre fylkene bidrar til at våre elever får et rikt skoletilbud						
E. De andre fylkene mener de får for lite betalt for å ta i mot elever fra andre fylker som skal benytte landsdekkende tilbud						

31. Hvis "helt enig" eller "enig" på spørsmål 30A: På hvilken måte legger fylkeskommunen til rette for at elevene skal kunne benytte landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag i andre fylker *Fyll inn*

Spørsmål til **eget fylkes** landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag

- 32.** Omtrent hvor stor andel av elevene på fylkets landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag kommer fra fylket, nabofylkene eller andre deler av landet? *Fyll inn omtrentlige andeler*

	Andel elever
Elever fra eget fylke	<input type="text"/>
Elever fra nabofylkene	<input type="text"/>
Elever fra andre deler av landet	<input type="text"/>
SUM:	100 %

- 33.** Kan dere ta stilling til følgende påstander om små og verneverdige håndverksfag? *Sett ett kryss på hver linje*

	Helt enig	Enig	Hverken eller	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
A. De andre fylkene legger aktivt til rette for at elevene deres skal kunne benytte våre landsdekkende tilbud	☐	☐	☐	☐	☐	☐
B. De andre fylkene mener det er for dyrt å la sine elever benytte våre landsdekkende tilbud	☐	☐	☐	☐	☐	☐
C. Mange av elevene i andre fylker ønsker ikke å benytte våre landsdekkende tilbud fordi de ikke vil flytte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
D. Våre landsdekkende tilbud bidrar til at elever i andre fylker får et rikt skoletilbud	☐	☐	☐	☐	☐	☐
E. Vi får for lite betalt for å ta i mot elever fra andre fylker som skal benytte landsdekkende tilbud	☐	☐	☐	☐	☐	☐

- 34.** Hvis "uenig" eller "helt uenig" på spørsmål 33A: På hvilken måte unnlater de andre fylkene for at elevene skal kunne benytte landsdekkende tilbud av små og verneverdige håndverksfag hos dere? *Fyll inn*

Generelle spørsmål om **de landsdekkende tilbudene**

35. Burde flere av de eksisterende små og verneverdige håndverksfag gjøres om til **landsdekkende tilbud**? *Sett ett kryss*

Ja	☐
Nei	☐

36. Hvis ”ja” på spørsmål 35: Hvilke fag, og hvorfor? *Fyll inn*

37. Hvis ”nei” på spørsmål 35: Burde noen av de eksisterende **landsdekkende tilbudene** oppheves? *Sett ett kryss*

Ja	☐
Nei	☐

38. Hvis ”ja” på spørsmål 37: Hvilke fag, og hvorfor? *Fyll inn*

39. Har dere andre kommentarer om ordningen med **landsdekkende** tilbud? *Fyll inn*

40. Burde noen av de eksisterende små og verneverdige håndverksfagene gjøres om til **landslinjer**? *Sett ett kryss*

Ja	☐
Nei	☐
Vet ikke	☐

41. Hvis ”ja” på spørsmål 40: Hvilke fag, og hvorfor? *Fyll inn*

42. Hvis ”nei” på spørsmål 40: Hvilke fag, og hvorfor? *Fyll inn*

Om tilbud i utlandet

43. Har fylkeskommunen de siste fem årene hatt elever som har gjennomført videregående opplæring i små og verneverdige håndverksfag i utlandet? *Sett ett kryss*

Ja, flere enn fem elever

Ja, to til fem elever

Ja, én elev

Nei, ingen elever

Vet ikke

44. Hvis ”ja” på spørsmål 43: Kan dere beskrive et tilfelle nærmere: Hvilket fag det var, hvilket land, hvordan kontakten med den utenlandske skolen kom i stand, hvordan oppholdet ble finansiert, og så videre? *Fyll inn*

--

Kunnskapsløftet

45. Mener dere at Kunnskapsløftet vil styrke mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene? *Sett ett kryss*

Ja, Kunnskapsløftet vil i **stor grad** styrke mulighetene for fagene

Ja, Kunnskapsløftet vil i **noen grad** styrke mulighetene for fagene

Ja, men Kunnskapsløftet vil i bare i **liten grad** styrke mulighetene for fagene

Nei, Kunnskapsløftet vil **hverken** styrke **eller** svekke fagenes muligheter

Nei, Kunnskapsløftet vil heller i **liten grad** svekke mulighetene for fagene

Nei, Kunnskapsløftet vil heller i **noen grad** svekke mulighetene for fagene

Nei, Kunnskapsløftet vil heller i **stor grad** svekke mulighetene for fagene

Vet ikke

46. Hvis ”ja” på spørsmål 45: Hvordan vil Kunnskapsløftet **styrke** mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene? *Fyll inn*

--

47. Hvis ”nei, Kunnskapsløftet vil heller svekke mulighetene for fagene” på spørsmål 45: Hvordan vil Kunnskapsløftet **svekke** mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene? *Fyll inn*

--

48. Hvis ”nei, Kunnskapsløftet vil **hverken** styrke **eller** svekke mulighetene for fagene” på spørsmål 45: Hvorfor vil ikke Kunnskapsløftet endre mulighetene for å opprettholde og utvikle de små og verneverdige håndverksfagene? *Fyll inn*

49. Hvordan oppfatter dere at sammensetningen mellom fagteori og praksis innenfor de små og verneverdige håndverksfagene er?

Det er for stor vekt på fagteori, og for liten vekt på praksis
 Det er for stor vekt på praksis, og for liten vekt på fagteori
 Sammensetningen av fagteori og praksis er passelig
 Dette tar ikke fylkeskommunen stilling til
 Vet ikke

Spesielle utfordringer

50. Er det spesielle utfordringer knyttet til opprettholdelsen og utviklingen av de små og verneverdige håndverksfagene, som ikke har kommet frem så langt i dette spørreskjema? *Fyll inn*

Andre lærefag og håndverk med spesielle utfordringer

51. Er det andre *lærefag* som burde tas inn på listen over små og verneverdige håndverksfag – det vil si utløse ekstra tilskudd til lærebedrifter som tar inn lærlinger – jfr definisjonen innledningsvis.

Ja
 Nei
 Vet ikke

52. Hvis ”ja” på spørsmål 51: Hvilke lærefag er det?

53. Hvis ”ja” på spørsmål 51 og fylt ut spørsmål 52: Kan dere begrunne hvorfor akkurat disse lærefagene bør tas inn på listen?

54. Mener dere at det er andre bevaringsverdige håndverk som i dag *ikke* er lærefag som burde gjøres om til lærefag?

Ja
 Nei
 Vet ikke

55. Hvis ”ja” på spørsmål 54: Hvilke håndverk er det?

--

56. Hvis ”ja” på spørsmål 54 og fylt ut spørsmål 55: Kan dere begrunne hvorfor akkurat disse håndverkene bør gjøres om til lærefag?

--

Rettighetslever og andre

57. Ville rekrutteringen til videregående opplæring i små og verneverdige håndverksfag bedres dersom retten opplæring ble utvidet i forhold til det generelle regelverket? *Sett ett kryss*

Ja, vi ville få betydelig flere søkere	☐
Ja, vi ville få noe flere søkere	☐
Nei, vi ville neppe få flere søkere	☐
Vet ikke	☐

58. Bør retten til å gjennomføre videregående opplæring i små og verneverdige håndverksfag utvides i forhold til det generelle regelverket? *Sett ett kryss*

Ja	☐
Nei	☐
Vet ikke	☐

59. Hvis ”ja” på spørsmål 58: Kan dere begrunne svaret? *Fyll inn*

--

Som en del av oppdraget for Utdanningsdirektoratet skal vi også gjennomføre en spørreundersøkelse rettet mot bedrifter og virksomheter innenfor små håndverksfag.

60. Vi derfor om å få tilsendt eventuelle oversikter fylkeskommunen har over bedrifter og virksomheter innenfor de små og verneverdige håndverksfagene.

VEDLEGG 3: Spørreskjema – personundersøkelsen

Spørreundersøkelse blant personer som har avlagt **SVENNEBREV** i **SMÅ OG VERNEVERDIGE HÅNDVERKSFAG** i perioden 1998-2007

Dette spørreskjemaet er sent til alle som avla svennebrev i små og verneverdige håndverksfag i perioden 1998-2007. Det vil si:

Blyglasshåndverkere	Bunadstilvirkere	Buntmakere
Bøkkere	Børsemakere	Duodjár
<i>Filigransarbeidere</i>	Forgyllere	Gipsmakere
Gjørtlere	Glasshåndverkere	Gravører
Herreskreddere	<i>Hovslagere</i>	Håndbokbindere
Håndvevere	<i>Keramikere</i>	Kostymesyere
Kurvmakere	<i>Låsesmeder</i>	Maskør- og parykkmakere
Modellbyggere	Modister	Instrumentmakere
Orgelbyggere	<i>Ortopedisk fottøymakere</i>	<i>Protese- og ortosemakere</i>
Salmakere	Seilmakere	Skomakere
Smeder	Storurmakere	Strikkere
Sølvsmeder	Tredreiere	Treskjærere

Spørreundersøkelsen er en del av en større kartlegging som skal gi mer kunnskap om status for disse fagene i dag. Kartleggingen gjennomføres av Econ Pöyry (www.econ.no) på oppdrag for Udanningsdirektoratet (www.udir.no).

Det er per definisjon få utøvere av små og verneverdige håndverksfag. Det er derfor svært viktig at så mange som mulig besvarer undersøkelsen. Vi håper du kan ta deg tid til å fylle ut skjemaet og returnere det til oss innen **15. september**.

Alle opplysninger som du gir i dette skjemaet vil være anonyme for alle andre enn 2-3 personer i Econ Pöyry som skal behandle svarene.

Skjemaet er delt i to. I den første delen skal du besvare spørsmål om egen kompetanse og egen erfaring på arbeidsmarkedet. I den andre delen skal bare de som driver egen virksomhet svare på spørsmål om virksomheten.

Spørsmål kan rettes til

Håkon Hagtvet på e-post: hakon.hagtvet@poyry.com eller telefon: 99 73 81 00 og

Lisa Reiakvam på e-post: lisa.reiakvam@poyry.com eller telefon: 93 22 96 17.

På forhånd takk!

1 Kompetanse og erfaringer på arbeidsmarkedet

1.1 Utdannelse

1. Registeropplysninger.

Fra fylkeskommunene har vi fått navn og fagstatus på alle som har avlagt svennebrev i små og verneverdige håndverksfag i perioden 1998 til 2008. Kan du sjekke at følgende opplysninger stemmer for deg, og rette de opplysningene som ikke stemmer:

	Registeropplysninger:	OK?	Rettelse:
Kjønn:	«Kjønn»		
Fødselsår:	«Fødselsår»		
Svennebrev i:	«FAG»		
Svennebrev avlagt i år:	«Prøveår»		

Alle spørsmål om arbeid og utdanning i resten av dette spørreskjemaet vil dreie seg om faget du har avlagt svennebrev i.

Dersom du IKKE har svennebrev i et lite og verneverdige håndverksfag, eller i et annet håndverk kan du avslutte spørreundersøkelsen og returnere skjemaet til oss.

2. Hvorfor valgte du å utdanne deg innen dette håndverksfaget? Sett ett eller flere kryss

Jeg fikk interesse for faget gjennom familien	
Jeg fikk interesse for faget gjennom tidligere utdanning	
Jeg fikk interesse for faget gjennom tidligere yrkespraksis	
Jeg fikk interesser for faget på annen måte	
Jeg fikk informasjon om faget på videregående skole	
Jeg er interessert i kultur	
Jeg er interessert i historie	
Jeg ønsket å skifte beite	
Jeg ønsket å kunne arbeide selvstendig	
Jeg ønsket å gjøre noe særegent	
Jeg ønsket å videreføre en tradisjon	
Jeg ønsket å tjene penger	
Det var litt tilfeldig	
Annet, spesifiser:	

3. Hvor fornøyd er/var du med følgende elementer i fagutdanningen du selv tok (på videregående skole/i lærebedrift)? *Sett ett kryss*

	Svært fornøyd	Litt fornøyd	Hverken eller	Litt mis-fornøyd	Svært mis-fornøyd	Vet ikke
Informasjon om faget før jeg begynte						
Lærernes kompetanse						
Skriftlige læremidler på skolen						
Tilgangen til redskaper på skolen						
Tilgangen til materialer på skolen						
Vektlegging av teori på skolen						
Vektlegging av praksis på skolen						
Skolemiljøet						
Lærebedriften						
Oppfølging i lærebedriften						
Arbeidsoppgaver i lærebedriften						
Miljøet i lærebedriften						
Kommunikasjon mellom skolen og lærebedriften						
Min egen innsats						
Annet, <i>spesifiser:</i>						

4. Ble hele eller deler av fagutdannelsen tatt i utlandet? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Gå videre til spørsmål 6

5. Hvilket land var dette? *Skriv inn land*

--

6. Har du annen utdanning i tillegg til svennebrev i håndverksfaget oppgitt i spørsmål 1? *Sett ett eller flere kryss*

Studiekompetanse fra videregående skole	
Svennebrev i et annet håndverksfag, <i>spesifiser:</i>	
Eksamen fra teknisk fagskole, <i>spesifiser:</i>	
Eksamen fra høyskole, <i>spesifiser:</i>	
Eksamen fra universitet, <i>spesifiser:</i>	

1.2 Yrkesaktivitet i dag

7. Hva er din status på arbeidsmarkedet i dag? *Sett ett eller flere kryss*

Arbeider heltid	
Arbeider deltid	
Tar utdanning	
Fødselspermisjon	
Langtidssykemeldt	
På attføring	
Uføretrygdet	
Arbeidsledig	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

Svar på spørsmål 8 nedenfor hvis du har krysset av for "arbeider heltid" eller "arbeider deltid" ovenfor. Hvis ikke, gå videre til spørsmål 16.

8. Hva arbeider du med i dag? *Sett ett eller flere kryss – hvis du har flere jobber*

Jeg er UTØVENDE HÅNDVERKER i faget oppgitt i spørsmål 1	
Jeg har et arbeid der fagutdannelsen i spørsmål 1 er RELEVANT	
Jeg har et arbeid der fagutdanning i spørsmål 1 IKKE er relevant	

Svar på spørsmål 9 nedenfor hvis du har krysset av for "UTØVENDE HÅNDVERKER" på forrige side. Hvis ikke, gå videre til spørsmål 11.

9. Hvor mange timer arbeider du som utøvende håndverker i uken? Dersom du for eksempel driver ditt eget verksted og dermed også har noe personal- og administrative oppgaver skal dette regnes med. Vi er bare interessert i å skille mellom de som er utøvende håndverkere og de som ikke er det.

Ca antall timer pr uke	
------------------------	--

10. Kan du oppgi navnet på virksomheten du arbeider i? Sett ett kryss

Vi sender ut en del skjemaer direkte til bedrifter og virksomheter også, og vil gjerne vite at vi ikke får inn doble svar.

--

Gå videre til spørsmål 12

11. Hva er årsaken til at du ikke arbeider som utøvende håndverker i dag? Sett ett eller flere kryss

Det finnes ingen jobber å få i mitt lokalområde	
Det finnes ingen jobber å få i Norge	
Jobbene som finnes er for dårlig betalt	
Jeg ønsker/kan ikke starte som selvstendig næringsdrivende	
Det finnes ikke noe marked for de produktene jeg kan lage	
Jeg har mistet interessen for faget	
Jeg har fått bedre betalte jobber innenfor andre felt	
Jeg har fått mer interessante jobber innenfor andre felt	
Fagutdannelsen var kun ledd i videre utdanning	
Har ønsket å prioritere barn og familie	
På grunn av sykdom/uførhet	
Annet, spesifiser:	

12. Hvordan bruker du fagutdannelsen oppgitt i spørsmål 1? Sett ett eller flere kryss

Dette spørsmålet skal du bare svare på hvis du i spørsmål 8, krysset av for "arbeid der fagutdannelsen i spørsmål 1 er RELEVANT". Hvis ikke, gå videre til spørsmål 14.

I undervisning	
I butikk	
Som en hobby	
På museum	
Som saksbehandler	
I relatert industri	
På teater	
I en innkjøpsjobb	
Annet, spesifiser:	

13. Hvor mange timer bruker du på dette arbeidet i uken? *Skriv inn.*

Ca antall timer pr uke	
------------------------	--

14. Hvilket arbeid har du der fagutdannelsen oppgitt i spørsmål 1 ikke er relevant? *Skriv inn*

Dette spørsmålet skal du bare svare på hvis du i spørsmål 8, krysset av for "arbeid der fagutdannelsen i spørsmål 1 er IKKE er relevant". Hvis ikke, gå videre til spørsmål 20.

--

15. Hvor mange timer bruker du på dette arbeidet i uken? *Skriv inn.*

Ca antall timer pr uke	
------------------------	--

Gå videre til spørsmål 20

1.3 Tidligere yrkesaktivitet

16. Har du tidligere arbeidet som utøvende håndverker i det faget som er oppgitt i spørsmål 1? *Sett ett kryss*

Ja, i lange perioder	
Ja, i noen perioder	
Ja, men bare i svært kort tid	
Nei, aldri	

17. Tror du at du kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden? *Sett ett kryss*

Ja, høyst sannsynlig		
Ja, det er en viss mulighet for det		
Ja, men muligheten er svært liten		
Neppe, det er lite sannsynlig		<i>Gå videre til spørsmål 19</i>
Nei, helt sikkert ikke		<i>Gå videre til spørsmål 19</i>
Vet ikke		<i>Gå videre til spørsmål 20</i>

18. Hvorfor tror du at du kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden? *Sett ett eller flere kryss*

Det vil være jobber i mitt lokalområde	
Det vil være jobber i Norge	
Jobbene som finnes vil være godt nok betalt	
Jeg kan/vil arbeide som selvstendig næringsdrivende	
Det vil være et godt nok marked for de produktene jeg kan lage	
Jeg vil ha interesse for faget	
Jeg vil være ferdig med all utdannelse jeg planlegger å ta	
Jeg har bare prioritert barn og familie i en viss tid	
Jeg kommer til å bli friskmeldt	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

Gå videre til spørsmål 20.

19. Hvorfor tror du at du IKKE kommer til å arbeide som utøvende håndverker i dette faget i fremtiden? *Sett ett eller flere kryss*

Det vil ikke være jobber i mitt lokalområde	
Det vil ikke være jobber i Norge	
Jobbene som finnes vil ikke være godt nok betalt	
Jeg kan ikke /vil ikke arbeide som selvstendig næringsdrivende	
Det vil ikke være et godt nok marked for de produktene jeg kan lage	
Jeg har mistet interessen for faget	
Det vil være bedre betalte jobber å få innenfor andre felt	
Det vil være mer interessante jobber å få innenfor andre felt	
Fagutdannelsen var kun ledd i videre utdanning	
Vil ønske å prioritere barn og familie	
På grunn av sykdom/uførhet	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

1.4 Arbeidsmarkedet for utøvende håndverkere

20. Kan du vurdere arbeidsmarkedet for utøvende håndverkere innenfor faget du representerer - for fem år siden - i dag - om fem år? *Sett ett kryss i hver kolonne. Hopp over 2013, dersom du synes det blir for vanskelig å svare på.*

Karakteristikk av arbeidsmarkedet	2003	2008	2013
Svært lett å få jobb			
Ganske lett å få jobb			
Hverken lett eller vanskelig å få jobb			
Ganske vanskelig å få jobb			
Svært vanskelig å få jobb			
Vet ikke			

21. Hva tror du ville bli konsekvensene om flere valgte den fagutdannelsen du har? *Sett ett kryss*

Det kan bli hardere konkurranse om de få jobbene som finnes	
Det kan bli et hardere press på priser og lønninger	
Det kan bli et bedre fagmiljø	
Det kan bidra til å øke etterspørselen etter produktene vi lager	
Det kan bidra til at videreføring av tradisjonene sikres	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

22. Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med de mulighetene utdannelsen i et lite og verneverdige håndverksfag har gitt deg? *Sett ett kryss på hver linje*

Muligheten for å...	Svært fornøyd	Litt fornøyd	Hverken eller	Litt misfornøyd	Svært misfornøyd	Vet ikke
... videreføre en familietradisjon						
... få jobb						
... tjene penger						
... arbeide selvstendig						
... arbeide med noe interessant						
... arbeide med kultur						
... arbeide med gamle tradisjoner						
... arbeide med noe særegent						
... ta videre utdanning						
... kombinere med barn og familie						
Annet, <i>spesifiser:</i>						

23. Kan du oppsummere hvor fornøyd eller misfornøyd du er med at du valgte utdanning innenfor et lite og verneverdige håndverksfag totalt sett? *Sett ett kryss*

Jeg er svært fornøyd	
Jeg er litt fornøyd	
Jeg er hverken fornøyd eller misfornøyd	
Jeg er litt misfornøyd	
Jeg er svært misfornøyd	

24. Kan du oppgi navnet på inntil fem virksomheter der det arbeider utøvende håndverkere innenfor faget oppgitt i spørsmål 1? *Skriv inn*

1	
2	
3	
4	
5	

25. Har du andre kommentarer til situasjonen for små og verneverdige håndverksfag? *Skriv inn*

--

26. Driver du ditt eget firma eller virksomhet innenfor håndverksfaget oppgitt i spørsmål 1? *Sett ett kryss*

Ja	☐
Nei	☐

Gå videre til del II på neste side

Takk for at du tok deg tid til å besvare skjemaet.

Du kan nå returnere det i den vedlagte svarkonvolutten

Takk så langt!

2 Utøvende håndverksvirksomhet

2.1 Om virksomheten

1. Hva slags type virksomhet driver du? *Sett ett eller flere kryss*

Verksted	
Verksted med lite utsalg	
Butikk med lite verksted	
Butikk uten verksted	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

2. Hvilken selskapsform har virksomheten *Sett ett eller flere kryss*

Enkeltpersonforetak	
Ansvarlig selskap (ANS og DA)	
Aksjeselskap (AS)	
Samvirkeforetak (SA)	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

3. Hvilket år ble virksomheten etablert? *Skriv inn årstall*

Etableringsår	
---------------	--

4. Hva er virksomhetens viktigste produkt/tjeneste? *Skriv inn*

5. Hva var virksomhetens bruttoomsetning i 2007? *Skriv inn*

Ca bruttoomsetning 2007	Kr
-------------------------	----

2.2 Årsverk og ansatte

6. Hvor mange av dagens ansatte (inkludert deg seg) har svennebrev i det lille og verneverdige håndverksfaget du representerer? *Skriv inn antall.*

Antall med svennebrev i «FAG»	
Korreksjon:	

7. Hvor mange årsverk regner du med blir utført i virksomheten i år og hvor mange ble utført for fem år siden (hvis relevant)? *Skriv inn ca antall*

Ca antall årsverk 2008	
Ca antall årsverk 2003	

8. Hvor mange årsverk tror du det kommer til å bli utført i virksomheten om fem år? *Sett ett kryss*

Betydelig flere enn i dag	
Noen flere enn i dag	
Som i dag	
Noen færre enn i dag	
Betydelig færre enn i dag	

9. Hvorfor tror du det kommer til å bli utført flere, like mange eller færre årsverk i virksomheten om fem år? *Sett ett kryss*

Fordi...	Øker	Endres ikke	Avtar
... etterspørselen etter våre produkter...			
... konkurransen i markedet...			
... tilgangen på kompetanse...			
... muligheten for å få offentlige tilskudd...			
... annet, <i>spesifiser:</i>			

10. Hvordan er tilgangen på faglært arbeidskraft innenfor det faget som virksomheten din representerer? *Sett ett kryss*

For stor	
Passe	
For liten	
Vet ikke	

2.3 Kunder

11. Hvor viktige er følgende kundetyper? *Sett ett kryss på hver linje*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Privatpersoner					
Private bedrifter					
Kommuner					
Fylkeskommuner					
Statlige virksomheter, <i>spesifiser:</i>					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

12. Kan du ta stilling til følgende utsagn om kundene? *Sett ett kryss på hver rad*

	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
Vi har noen få kunder vi er svært avhengig av						
Kundene er mest opptatt av pris						
Kundene er mest opptatt av kvalitet						
Vi har mange kunder som kun handler med oss en eller få ganger						
Vår evne til å holde på eksisterende kunder er god nok						
Kundene er mest opptatt av at ting er håndlaget						
Kundene er mest opptatt av tradisjonene knyttet til våre produkter						
Kundene er svært lojale mot oss						
Tilgangen på nye kunder er god nok						
Annet, <i>spesifiser:</i>						

2.4 Bransjen og konkurransen

13. Hvor godt kjenner du til den norske bransjen av utøvende håndverkere innenfor ditt fag? *Sett ett kryss*

Svært god kjennskap	
God kjennskap	
Hverken god eller dårlig	
Dårlig kjennskap	
Svært dårlig kjennskap	

14. Hvor mange norske virksomheter mener du har **UTØVENDE HÅNDVERKERE** innenfor faget du representerer? *Skriv inn ca antall*

Ca antall norske virksomheter med utøvende håndverkere i faget	
--	--

15. Hvilken betydning har andre **UTØVENDE HÅNDVERKERE** for din virksomhet? *Ta stilling til påstandene nedenfor ved å sette ett kryss på hver rad*

Andre virksomheter med utøvende håndverkere i mitt fag bidrar til ...	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
... slitsom konkurranse om kundene						
... et godt fagmiljø						
... interesse for faget blant unge						
... generell markedsføring av produktene						
... videreføring av tradisjoner						
... jobbmuligheter for de med interesse for faget						
... prispress i markedet						
... slitsom konkurranse om arbeidskraften						
... inspirasjon for oss						
... bedre opplæringsmuligheter for nye lærlinger/fagarbeidere						
Annet, <i>spesifiser:</i>						

16. Hvordan opplever du konkurransen fra følgende typer virksomheter? *Sett ett kryss på hver linje*

	Norske utøvende håndverkere	Utenlandske håndverkere (import)	Industriell masseproduksjon (norsk og import)	Hobby-håndverkere uten svennebrev
Betydelig konkurranse				
En del konkurranse				
Svak konkurranse				
Nesten ingen konkurranse				
Vet ikke				

2.5 Lærlinger

17. Har virksomheten hatt lærlinger i perioden 2003-2008? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Gå videre til spørsmål 21

18. Hvor mange lærlinger har virksomheten hatt? *Skriv inn ca antall*

Antall lærlinger i perioden 2003-2008	
---------------------------------------	--

19. Hvor har forespørselen om lærlinger kommet fra? *Sett ett eller flere kryss*

Elever	
Skoler	
Fylkeskommuner	
Opplæringskontor, <i>spesifiser:</i>	
Andre, <i>spesifiser:</i>	
Vet ikke	

20. Hva har vært virksomhetens begrunnelse for å ta inn lærlinger? *Sett ett kryss*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi trenger arbeidskraft i årene fremover					
Det er et samfunnsansvar					
Det er lærerikt for oss også					
Vi tjener penger på det					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

21. Tror du at virksomheten kommer til å ta inn lærlinger de neste fem årene? *Sett ett kryss*

Ja, høyst sannsynlig	
Ja, det er en viss mulighet for det	
Ja, men muligheten er svært liten	
Neppe, det er lite sannsynlig	
Nei, helt sikkert ikke	
Vet ikke	

22. Hva har vært virksomhetens eventuelle begrunnelse for ikke å ta inn lærlinger? *Sett ett eller flere kryss*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi har ikke råd					
Vi har ikke nok å gjøre					
Vi kan ikke bidra til å utdanne folk til arbeidsledighet					
Lærlingene krever for mye oppfølging					
Konkurransen i markedet er for stor allerede					
Skolene stiller for høye krav til oss					
Elevene har for dårlig grunnleggende skoleing					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

2.6 Fagutdanningen

23. Hva er din vurdering av fagutdanningen som har blitt gitt de siste fem årene?
Sett ett kryss

Svært god		<i>Gå videre til spørsmål 25</i>
God		<i>Gå videre til spørsmål 25</i>
Hverken eller		<i>Gå videre til spørsmål 25</i>
Dårlig		
Svært dårlig		
Vet ikke		<i>Gå videre til spørsmål 25</i>

24. Hvorfor vurderer du fagutdannelsen som har blitt gitt de siste årene som dårlig?
Skriv inn

--

25. Har du hørt om Kunnskapsløftet? *Sett ett kryss*

Ja		
Nei		<i>Gå videre til spørsmål 27</i>

26. Hva tror du Kunnskapsløftet vil bety for faget du representerer? *Ta stilling til påstandene nedenfor ved å sette ett kryss på hver rad*

	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
Utdanningen blir bedre						
Det blir for lite vekt på fagteori						
Det blir mer krevende å være lærebedrift						
Det blir for mye fokus på teori						
Elevene får mer fordypning i faget						
Det blir for mye praksis						
Fagenes status svekkes						
Elevene får mer kunnskap om flere fag						

2.7 Offentlig støtte

27. Mottok virksomheten noen form for offentlig støtte i 2007? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Gå videre til spørsmål 30

28. Hvem ga denne støtten i 2007? *Sett ett eller flere kryss*

Kommunen	
Fylkeskommunen	
Innovasjon Norge	
NAV	
Sametinget	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

29. Hva var samlet støttebeløp i 2007? *Skriv inn*

Ca samlet offentlig støttebeløp i 2007	Kr
--	----

30. Har du/dere søkt om offentlig støtte i hittil i 2008 eller i 2007 uten å få det? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

2.8 utfordringer

31. Hva betyr følgende faktorer for virksomheten din i dag? *Sett ett kryss på hver linje*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi har et godt navn i markedet					
Jeg/vi brenner for det vi driver med					
Det er stor etterspørsel etter produktene vi lager					
Vi får offentlig støtte					
Det er stor tilgang på fagkompetanse					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

32. Hva er de viktigste utfordringene for din virksomhet de kommende årene? *Sett ett eller flere kryss*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vinne frem i konkurransen fra lignende virksomheter					
Vinne frem i konkurransen fra utlandet					
Vinne frem i konkurransen fra bedrifter som driver med masseproduksjon					
Vinne frem i konkurransen fra hobbyfolk					
Økonomistyringen					
Overvinne sviktende etterspørsel					
Få nok offentlig støtte					
Beholde entusiasmen					
Erobre nye markeder					
Skaffe fagkompetanse					
Beholde eksisterende kunder					
Skaffe nye kunder					
Utvikle nye produkter					
Administrasjon av driften					
Holde kostnadene nede					
Holde nivået på kvaliteten oppe					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

33. Hvordan ser du på fremtiden for faget du representerer? *Sett ett kryss*

Faget er i vekst		<i>Gå videre til spørsmål 35</i>
Hverken eller		<i>Gå videre til spørsmål 35</i>
Faget er i tilbakegang		
Faget er døende		
Vet ikke		<i>Gå videre til spørsmål 35</i>

34. Dersom du har krysset av for at et eller flere fag er i tilbakegang eller døende
Hva skal til for å redde fagene? Sett ett kryss på hver rad

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Økt utdanningskapasitet på videregående nivå					
Bedre utdanning på videregående nivå					
Bedre tilbud om etterutdanning					
Økt kvalitet på produktene					
Bedre økonomistyring i virksomhetene					
Bedre administrasjon i virksomhetene					
Skape nye markeder					
Mer offentlig støtte					
Utvikle kunderelasjoner					
Utvikle nye produkter					
Annet, spesifiser:					

35. Er det andre utfordringer for de små og verneverdige håndverksfagene virksomheten står ovenfor som ikke har kommet frem så langt? *Skriv inn*

2.9 Andre kommentarer

36. Har du andre kommentarer til temaene som er berørt i dette spørreskjemaet?
Skriv inn

Takk for innsatsen!

VEDLEGG 4: Spørreskjema – bedriftsundersøkelsen

Spørreundersøkelse blant bedrifter og andre virksomheter med aktivitet innenfor **SMÅ OG VERNEVERDIGE HÅNDVERKSFAG**

Dette spørreskjemaet er sent til et utvalg bedrifter og andre virksomheter som driver innenfor små og verneverdige håndverksfag. Det vil si:

Blyglasshåndverkerfaget	Bunadstilvirkerfaget	Buntmakerfaget
Bøkkerfaget	Børsemakerfaget	Duodjår
<i>Filigransarbeiderfaget</i>	Forgyllerfaget	Gipsmakerfaget
Gjørtlerfaget	Glasshåndverkerfaget	Gravørfaget
Herreskredderfaget	<i>Hovslagerfaget</i>	Håndbokbinderfaget
Håndveverfaget	<i>Keramikerfaget</i>	Kostymesyerfaget
Kurvmakerfaget	<i>Låsesmedfaget</i>	Maskør- og parykkmakerfaget
Modellbyggerfaget	Modistfaget	Instrumentmakerfaget
Orgelbyggerfaget	<i>Ortopedisk fottøymakerfaget</i>	<i>Protese- og ortosemakerfaget</i>
Salmakerfaget	Seilmakerfaget	Skomakerfaget
Smedfaget	Storurmakerfaget	Strikkerfaget
Sølvsmedfaget	Tredreierfaget	Treskjærerfaget

Vi har fått navn og adresser på bedriftene/virksomhetene til denne spørreundersøkelsen fra flere forskjellige kilder; både Gule sider, Maihaugen, Fylkeskommunenes utdanningsavdelinger og en rekke andre kontakter.

Vi er ikke sikre på at vi har klart å fange opp alle relevante bedrifter/virksomheter. Samtidig kan vi ha fanget opp bedrifter/virksomheter som faller utenfor målgruppen. En del av spørsmålene i dette skjemaet tar derfor sikte på å skille mellom bedrifter/virksomheter som tilhører - faller utenfor målgruppen:

Det er per definisjon få utøvere av små og verneverdige håndverksfag. Det er derfor svært viktig at så mange som mulig besvarer undersøkelsen. Vi håper en person i bedriften/virksomheten kan ta seg tid til å fylle ut skjemaet og returnere det til oss innen fredag **26. september**.

Alle opplysninger som dere gir i dette skjemaet vil være anonyme for alle andre enn 2-3 personer i Econ Pöyry som skal behandle svarene.

Spørsmål kan rettes til

Håkon Hagtvet på e-post: hakon.hagtvet@poyry.com eller telefon: 99 73 81 00 og

Lisa Reiakvam på e-post: lisa.reiakvam@poyry.com eller telefon: 93 22 96 17.

På forhånd takk!

1 Håndverksvirksomhet

1.1 Om bedriften/virksomheten

1. Stemmer det at bedriften/virksomheten du representerer har aktivitet innenfor:

«Fag»?

Ja	
Nei	

2. Har bedriften/virksomheten du representerer har aktivitet innenfor noen av de andre små og verneverdige håndverksfagene nevnt nedenfor? *Sett ett eller flere kryss*

Blyglasshåndverkerfaget		Bunadstilvirkerfaget		Buntmakerfaget	
Bøkkerfaget		Børsemakerfaget		Duodjår	
<i>Filigransarbeiderfaget</i>		Forgyllerfaget		Gipsmakerfaget	
Gjørtlerfaget		Glasshåndverkerfaget		Gravørfaget	
Herreskredderfaget		<i>Hovslagerfaget</i>		Håndbokbinderfaget	
Håndveverfaget		<i>Keramikerfaget</i>		Kostymesyerfaget	
Kurvmakerfaget		<i>Låsesmedfaget</i>		Maskør- og parykkmakerfaget	
Modellbyggerfaget		Modistfaget		Instrumentmakerfaget	
Orgelbyggerfaget		<i>Ortopedisk fottøymakerfaget</i>		<i>Protese- og ortosemakerfaget</i>	
Salmakerfaget		Seilmakerfaget		Skomakerfaget	
Smedfaget		Storurmakerfaget		Strikkerfaget	
Sølvsmedfaget		Tredreierfaget		Treskjærefaget	

Dersom bedriften/virksomheten IKKE har aktivitet innenfor noen av disse fagene kan du avslutte spørreundersøkelsen og returnere skjemaet til oss.

3. Kan du karakterisere bedriften/virksomheten? *Sett ett kryss*

Vi er UTØVENDE HÅNDVERKERE	
Vi er ikke utøvende håndverkere, men aktiviteten i bedriften/virksomheten bygger likevel på faget nevnt i spørsmål 1/2	

4. Hva slags bedrift/virksomhet representerer du? *Sett ett kryss*

Verksted	☐
Verksted med lite utsalg	☐
Butikk med lite verksted	☐
Butikk uten verksted	☐
Teater/opera	☐
Museum	☐
Offentlig saksbehandling	☐
Industri	☐
Annet, <i>spesifiser:</i>	☐

5. Hvilken selskapsform har bedriften/virksomheten? *Sett ett kryss*

Enkeltpersonforetak	☐
Ansvarlig selskap (ANS og DA)	☐
Aksjeselskap (AS)	☐
Samvirkeforetak (SA)	☐
Stiftelse	☐
Kommunalt/interkommunalt selskap	☐
Del av offentlig forvaltning	☐
Annet, <i>spesifiser:</i>	☐

6. Hvilket år ble bedriften/virksomheten etablert? *Skriv inn årstall*

Etableringsår	<input type="text"/>
---------------	----------------------

Dersom håndverksaktiviteten kun er en del av et større virksomhet (som for eksempel på et teater) er vi i det følgende kun interessert i denne avdelingen.

7. Hva er virksomhetens/avdelingens viktigste produkt/tjeneste? *Skriv inn*

<input style="width: 100%; height: 80px;" type="text"/>

8. Hva var virksomhetens/avdelingens bruttoomsetning i 2007? *Skriv inn*

Ca bruttoomsetning 2007	<input type="text"/>	Kr
-------------------------	----------------------	----

1.2 Årsverk og ansatte

9. Hvor mange av dagens ansatte i virksomheten/avdelingen har svennebrev i følgende små og verneverdige håndverksfag? *Skriv inn antall.*

Fag	Antall	Fag	Antall
Blyglasshåndverkerfaget		Låsesmedfaget	
Bøkkerfaget		Modistfaget	
Filigransarbeiderfaget		Ortopedisk fottøymakerfaget	
Gjørtlerfaget		Seilmakerfaget	
Herreskredderfaget		Storurmakerfaget	
Håndveverfaget		Tredreierfaget	
Kurvmakerfaget		Buntmakerfaget	
Modellbyggerfaget		Duodjår	
Orgelbyggerfaget		Gipsmakerfaget	
Salmakerfaget		Gravørfaget	
Smedfaget		Håndbokbinderfaget	
Sølvsmidfaget		Kostymesyerfaget	
Bunadstilvirkerfaget		Maskør- og parykkmakerfaget	
Børsemakerfaget		Instrumentmakerfaget	
Forgyllerfaget		Protese- og ortosemakerfaget	
Glasshåndverkerfaget		Skomakerfaget	
Hovslagerfaget		Strikkerfaget	
Keramikerfaget		Treskjærerfaget	

10. Har virksomheten/avdelingen ansatte som utøver noen av disse fagene uten å ha svennebrev eller annen formell utdanning? *Hvis ja, skriv inn fag og antall.*

Fag	Antall ansatte uten svennebrev

11. Hvor mange årsverk regner du med blir utført i virksomheten/avdelingen i år og hvor mange ble utført for fem år siden (hvis relevant)? *Skriv inn ca antall*

Ca antall årsverk 2008	
Ca antall årsverk 2003	

12. Hvor mange årsverk tror du det kommer til å bli utført i virksomheten/avdelingen om fem år? *Sett ett kryss*

Betydelig flere enn i dag	
Noen flere enn i dag	
Som i dag	
Noen færre enn i dag	
Betydelig færre enn i dag	

13. Hvorfor tror du det kommer til å bli utført flere, like mange eller færre årsverk i virksomheten/avdelingen om fem år? *Sett ett kryss*

Fordi...	Øker	Endres ikke	Avtar
... etterspørselen etter våre produkter...			
... konkurransen i markedet...			
... tilgangen på kompetanse...			
... muligheten for å få offentlige tilskudd...			
... annet, <i>spesifiser:</i>			

14. Hvordan er tilgangen på faglært arbeidskraft innenfor det faget som virksomheten/avdelingen representerer? *Sett ett kryss*

Altfor stor	
For stor	
Passe	
For liten	
Altfor liten	
Vet ikke	

1.3 Kunder

15. Hvor viktige er følgende kundetyper? *Sett ett kryss på hver rad*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Privatpersoner					
Private bedrifter					
Kommuner					
Fylkeskommuner					
Statlige virksomheter/avdeling, <i>spesifiser:</i>					
Vi er en avdeling i en større virksomhet og leverer produkter og tjenester internt					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

16. Kan du ta stilling til følgende utsagn om kundene? *Sett ett kryss på hver rad*

	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
Vi har noen få kunder vi er svært avhengig av						
Kundene er mest opptatt av pris						
Kundene er mest opptatt av kvalitet						
Vi har mange kunder som kun handler med oss en eller få ganger						
Vår evne til å holde på eksisterende kunder er god nok						
Kundene er mest opptatt av at ting er håndlaget						
Kundene er mest opptatt av tradisjonene knyttet til våre produkter						
Kundene er svært lojale mot oss						
Tilgangen på nye kunder er god nok						
Annet, <i>spesifiser:</i>						

1.4 Bransjen og konkurransen

17. Hvor godt kjenner du til den norske bransjen av UTØVENDE HÅNDVERKERE innenfor fagene som virksomheten/avdelingen representerer?
Sett ett kryss

Svært god kjennskap	
God kjennskap	
Hverken god eller dårlig	
Dårlig kjennskap	
Svært dårlig kjennskap	

18. Hvor mange norske virksomheter mener du har UTØVENDE HÅNDVERKERE innenfor faget du representerer? *Skriv inn ca antall*

Ca antall norske virksomheter med utøvende håndverkere i faget	
--	--

19. Hvilken betydning har andre UTØVENDE HÅNDVERKERE for virksomheten/avdelingen du representerer? *Ta stilling til påstandene nedenfor ved å sette ett kryss på hver rad*

Andre virksomheter med utøvende håndverkere i mitt fag bidrar til ...	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
... slitsom konkurranse om kundene						
... et godt fagmiljø						
... interesse for faget blant unge						
... generell markedsføring av produktene						
... videreføring av tradisjoner						
... jobbmuligheter for de med interesse for faget						
... prispress i markedet						
... slitsom konkurranse om arbeidskraften						
... inspirasjon for oss						
... bedre opplæringsmuligheter for nye lærlinger/fagarbeidere						
Annet, spesifiser:						

20. Hvordan opplever dere konkurransen fra følgende typer virksomheter? *Sett ett kryss på hver rad*

	Norske utøvende håndverkere	Utenlandske håndverkere (import)	Industriell masseproduksjon (norsk og import)	Hobby-håndverkere uten svennebrev
Betydelig konkurranse				
En del konkurranse				
Svak konkurranse				
Nesten ingen konkurranse				
Vet ikke				

21. Kan du oppgi navnet på inntil fem virksomheter der det arbeider **UTØVENDE HÅNDVERKERE** innenfor faget oppgitt i spørsmål 1/2? *Skriv inn*

1	
2	
3	
4	
5	

1.5 Lærlinger

22. Har virksomheten/avdelingen hatt lærlinger i perioden 2003-2008? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Gå videre til spørsmål 26

23. Hvor mange lærlinger har virksomheten/avdelingen hatt? *Skriv inn ca antall*

Antall lærlinger i perioden 2003-2008	
---------------------------------------	--

24. Hvor har forespørselen om lærlinger kommet fra? *Sett ett eller flere kryss*

Elever	
Skoler	
Fylkeskommuner	
Opplæringskontor, <i>spesifiser:</i>	
Andre, <i>spesifiser:</i>	
Vet ikke	

25. Hva har vært virksomhetens/avdelingens begrunnelse for å ta inn lærlinger? *Sett ett kryss på hver rad*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi trenger arbeidskraft i årene fremover					
Det er et samfunnsansvar					
Det er lærerikt for oss også					
Vi tjener penger på det					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

26. Tror du at virksomheten/avdelingen kommer til å ta inn lærlinger de neste fem årene? *Sett ett kryss*

Ja, høyst sannsynlig	
Ja, det er en viss mulighet for det	
Ja, men muligheten er svært liten	
Neppe, det er lite sannsynlig	
Nei, helt sikkert ikke	
Vet ikke	

27. Hva har vært virksomhetens/avdelingens eventuelle begrunnelse for ikke å ta inn lærlinger? *Sett ett eller flere kryss*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi har ikke råd					
Vi har ikke nok å gjøre					
Vi kan ikke bidra til å utdanne folk til arbeidsledighet					
Lærlingene krever for mye oppfølging					
Konkurransen i markedet er for stor allerede					
Skolene stiller for høye krav til oss					
Elevene har for dårlig grunnleggende skolering					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

1.6 Fagutdanningen

28. Hva er din vurdering av fagutdanningen som har blitt gitt de siste fem årene? *Sett ett kryss*

Svært god		<i>Gå videre til spørsmål 30</i>
God		<i>Gå videre til spørsmål 30</i>
Hverken eller		<i>Gå videre til spørsmål 30</i>
Dårlig		
Svært dårlig		
Vet ikke		<i>Gå videre til spørsmål 30</i>

29. Hvorfor vurderer du fagutdannelsen som har blitt gitt de siste årene som dårlig? *Skriv inn*

--

30. Har du hørt om Kunnskapsløftet? *Sett ett kryss*

Ja		
Nei		<i>Gå videre til spørsmål 32</i>

31. Hva tror du Kunnskapsløftet vil bety for faget du representerer? *Ta stilling til påstandene nedenfor ved å sette ett kryss på hver rad*

	Enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
Utdanningen blir bedre						
Det blir for lite vekt på fagteori						
Det blir mer krevende å være lærebedrift						
Det blir for mye fokus på teori						
Elevene får mer fordypning i faget						
Det blir for mye praksis						
Fagenes status svekkes						
Elevene får mer kunnskap om flere fag						

1.7 Offentlig støtte

32. Mottok virksomheten/avdelingen noen form for offentlig støtte i 2007? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

Gå videre til spørsmål 35

33. Hvem ga denne støtten i 2007? *Sett ett eller flere kryss*

Kommunen	
Fylkeskommunen	
Innovasjon Norge	
NAV	
Sametinget	
Annet, <i>spesifiser:</i>	

34. Hva var samlet støttebeløp i 2007? *Skriv inn*

Ca samlet offentlig støttebeløp i 2007		Kr
--	--	----

35. Har du/dere søkt om offentlig støtte i hittil i 2008 eller i 2007 uten å få det? *Sett ett kryss*

Ja	
Nei	

1.8 Arbeidsmarkedet for utøvende håndverkere

36. Kan du vurdere arbeidsmarkedet for UTØVENDE HÅNDVERKERE innenfor faget du representerer - for fem år siden - i dag - om fem år? Sett ett kryss i hver kolonne. Hopp over 2013, dersom du synes det blir for vanskelig å svare på.

Karakteristikk av arbeidsmarkedet	2003	2008	2013
Svært lett å få jobb			
Ganske lett å få jobb			
Hverken lett eller vanskelig å få jobb			
Ganske vanskelig å få jobb			
Svært vanskelig å få jobb			
Vet ikke			

37. Hva tror du ville bli konsekvensene om flere utdannet seg innenfor faget nevnt i spørsmål 1/2? Sett ett kryss

Det kan bli hardere konkurranse om de få jobbene som finnes	
Det kan bli et hardere press på priser og lønninger	
Det kan bli et bedre fagmiljø	
Det kan bidra til å øke etterspørselen etter produktene vi lager	
Det kan bidra til at videreføring av tradisjonene sikres	
Annet, spesifiser:	

1.9 Utfordringer

38. Hva betyr følgende faktorer for virksomheten/avdelingen din i dag? Sett ett kryss på hver rad

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vi er en offentlig eid virksomhet					
Vi har et godt navn i markedet					
Jeg/vi brenner for det vi driver med					
Det er stor etterspørsel etter produktene vi lager					
Vi får offentlig støtte					
Det er stor tilgang på fagkompetanse					
Annet, spesifiser:					

39. Hva er de viktigste utfordringene for din virksomhet/avdeling de kommende årene? *Sett ett eller flere kryss*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Vinne frem i konkurransen fra lignende virksomheter					
Vinne frem i konkurransen fra utlandet					
Vinne frem i konkurransen fra bedrifter som driver med masseproduksjon					
Vinne frem i konkurransen fra hobbyfolk					
Økonomistyringen					
Overvinne sviktende etterspørsel					
Få nok offentlig støtte					
Beholde entusiasmen					
Erobre nye markeder					
Skaffe fagkompetanse					
Beholde eksisterende kunder					
Skaffe nye kunder					
Utvikle nye produkter					
Administrasjon av driften					
Holde kostnadene nede					
Holde nivået på kvaliteten oppe					
Annet, <i>spesifiser:</i>					

40. Hvordan ser du på fremtiden for faget du representerer? *Sett ett kryss*

Faget er i vekst		<i>Gå videre til spørsmål 42</i>
Hverken eller		<i>Gå videre til spørsmål 42</i>
Faget er i tilbakegang		
Faget er døende		
Vet ikke		<i>Gå videre til spørsmål 42</i>

41. *Dersom du har krysset av for at et eller flere fag er i tilbakegang eller døende
Hva skal til for å redde fagene? Sett ett kryss på hver rad*

	Svært viktig	Middels viktig	Litt viktig	Uviktig	Vet ikke
Økt utdanningskapasitet på videregående nivå					
Bedre utdanning på videregående nivå					
Bedre tilbud om etterutdanning					
Økt kvalitet på produktene					
Bedre økonomistyring i virksomheten					
Bedre administrasjon i virksomheten					
Skape nye markeder					
Mer offentlig støtte					
Utvikle kunderelasjoner					
Utvikle nye produkter					
Annet, spesifiser:					

42. Er det andre utfordringer for de små og verneverdige håndverksfagene virksomheten/avdelingen står ovenfor som ikke har kommet frem så langt? *Skriv inn*

1.10 Andre kommentarer

43. Har du andre kommentarer til temaene som er berørt i dette spørreskjemaet?
Skriv inn

Takk for innsatsen!